Dirk J Korf Ton Nabben Marije Wouters

Evaluatie Qatverbod

29

Bonger Reeks

Evaluatie Qatverbod

Dirk J Korf, Ton Nabben & Marije Wouters
m.m.v. Mohamed Elmi

Universiteit van Amsterdam
Faculteit der Rechtsgeleerdheid
Bonger Instituut voor Criminologie

Dit onderzoek is uitgevoerd door het Bonger Instituut voor Criminologie van de Universiteit van Amsterdam, in opdracht van het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

Bonger Instituut voor Criminologie, Universiteit van Amsterdam
www.bonger.nl

Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport
www.minvws.nl

Korf DJ, Nabben T & Wouters M (2015) *Evaluatie Qatverbod*. Amsterdam: Rozenberg Publishers.

ISBN 978 90 5170 749 6

INHOUD

1 INLEIDING

Qat, ofwel khat, is een plant (Catha edulis) waarvan de bladeren al eeuwenlang worden gebruikt in landen in de Hoorn van Afrika, waaronder Somalië (Rätsch, 1988). Bij de meest gangbare toediengingswijze worden de bladeren als een propje in de wangzak gedaan – vergelijkbaar met pruimtabak – en door langdurig kauwen komen gaandeweg de werkzame stoffen vrij. Een duidelijk verschil met pruimtabak is dat qat traditioneel in de vorm van *verse* bladeren wordt gekauwd. Dit omdat het gehalte werkzame stof bij qat vrij snel vermindert. Verse qat wordt verkocht als gebonden bundeltje van enkele tientallen twijgen. Qua sterkte ligt de werking tussen cafeïne en amfetamine. Qat wordt in de Hoorn van Afrika meestal in groepen gekauwd. Dergelijke qatsessies kunnen uren duren. In deze regio is het kauwen van qat verbonden aan een diep gewortelde sociaal-culturele traditie, die enigszins vergelijkbaar is met het gebruik van koffie in de westerse wereld.

De belangrijkste werkzame stof van qat is cathinon, een ander werkzaam bestanddeel is cathine. Deze stoffen behoren tot de stimulerende, opwekkende middelen. Ze zijn opgenomen in het internationale VN-Verdrag inzake Psychotrope Stoffen van 1971 en vervolgens in Nederland ook in de Opiumwet (Lijst I, 'harddrugs'). Qat zelf staat niet op de lijst van verboden stoffen in het VN-Verdrag van 1971, noch in latere drugsverdragen van de Verenigde Naties.[1] In Nederland werd qat begin 2013 op lijst II ('softdrugs') van de Opiumwet geplaatst, en daarmee zijn het bezit en de verkoop, teelt en handel strafbaar geworden. Bij het debat met de Tweede Kamer over de voorgenomen invoering van het verbod werd de motie Bergkamp aangenomen.[2] Deze motie verzocht de regering "het verbod op qat na twee jaar te evalueren met aandacht voor de effectiviteit en neveneffecten, waaronder verschuiving naar ander verslavend drugsgebruik en sociale effecten, en hierover de Tweede Kamer te informeren." Eind 2013 heeft de minister van VWS de Tweede Kamer toegezegd het verbod na twee jaar te zullen evalueren.

In opdracht van het ministerie van VWS deden we in de periode mei-oktober 2015 onderzoek naar de effecten van het onder de Opiumwet brengen van qat. In dit hoofdstuk schetsen we eerst in een notendop de internationale context. Dan beschrijven we in het kort de situatie voorafgaand aan het verbod en recente ontwikkelingen binnen de groep Somaliërs in Nederland – de bevolkingsgroep die het sterkst in verband wordt gebracht met qat. Daarna volgen de onderzoeksvragen en de onderzoeksopzet. We sluiten af met een overzicht van wat in de volgende hoofdstukken aan de orde zal komen.

---

1 Gezien de als gering ingeschatte kans op verslaving aan qat pleitte de World Health Organization er in 2006 voor om qat niet op te nemen in de VN lijst van verboden psychotrope stoffen (WHO, 2006).

2 KST-33256-003 (25-10-2012).

1.1 Internationale qatmarkt en qatverboden

Qat wordt voornamelijk geteeld in Kenia, Ethiopië en Jemen. Van daaruit heeft het gebruik van qat zich verder over het Afrikaanse continent verspreid naar o.a. Eritrea, Soedan, Uganda, Rwanda en Zuid-Afrika (Beckerleg, 2010; Klein e.a., 2012). Buiten Afrika concentreert de internationale qatmarkt zich voornamelijk op plekken met Somalische gemeenschappen in delen van Europa, Noord-Amerika, Canada, Australië en India. Snelheid van transport (na de pluk van verse qat in bronlanden) is noodzakelijk omdat de actieve alkaloïden na enkele dagen al uit elkaar beginnen te vallen (Klein e.a., 2012). Omdat het vervoer, c.q. de smokkel van verse qat veel ruimte in beslag neemt en het snel getransporteerd, doorverkocht en geconsumeerd moet worden, ligt volgens Griffiths e.a. (2010) een groeiende populariteit binnen andere groepen in Europa minder voor de hand. Bovendien zijn er in Europa synthetische cathinones als mephedrone en methylone (beide verboden in Nederland) op de markt. Hierbij spelen de transportproblemen veel minder een rol en deze middelen hoeven ook niet snel na productie gebruikt te worden. Deze nieuwe psychoactieve stoffen laten de laatste jaren een toename in gebruik zien in kringen van (Europese) frequente uitgaanders (EMCDDA, 2015).

Historisch gezien valt qat binnen de Europese drugmonitoring en regelgeving in een 'grijs gebied' (Griffiths e.a., 2010). Het gebruik van qat als gevolg van de Somalische migratie naar Europa wakkerde de discussie hierover en de roep op een verbod in sommige Europese landen al vrij snel aan (Klein e.a., 2009). In Zweden en Noorwegen werd qat in 1989 verboden, nog voor de eerste golf Somalische vluchtelingen begin jaren '90 (Nordgren, 2013). Stapsgewijs werd qat in nog eens 12 andere Europese landen verboden (Klein e.a., 2012). Nederland volgde begin 2013 en het Verenigd Koninkrijk in juni 2014. Het verbod in het Verenigd Koninkrijk was mede bedoeld om internationaal op één lijn te komen en te voorkomen dat het land een handelsknooppunt zou worden voor de rest van Europa. Vóór het verbod kwam de meeste qat in het Verenigd Koninkrijk binnen via vliegveld Heathrow (Thomas & Williams, 2013). Inmiddels geldt in 16 Europese landen een qatverbod.[3]

Veronderstelde effecten van een qatverbod

In de aanloop naar het verbod in Zweden lag de focus op de bestrijding van de qathandel en de ondermijnende rol van qat bij de maatschappelijke integratie van de Somalische gemeenschap (Nordgren, 2013). Volgens voorstanders van een verbod (met name niet-gebruikers en actieve leden binnen Somalische organisaties) zou qat familiestructuren verstoren en bestond het gevaar van verspreiding naar andere groepen. Daarnaast – en later ook in andere landen – lag in het discours over de negatieve gevolgen van qatgebruik het

---

3 In Australië (met ca. 10 000 Somaliërs) verschilt de legale status van qat tussen de staten. In Victoria, New South Wales en Tasmanië kunnen gebruikers voor eigen gebruik een licentie aanvragen voor 5 kg qat per maand. In de andere Australische staten is het bezit, handel en het verbouwen van qat illegaal (Omar e.a., 2015).

accent vooral op de negatieve impact op werk, de mentale en sociale gevaren binnen gezinnen en de ondermijning van de sociale gemeenschap. Binnen de Somalische gemeenschappen zijn vooral de vrouwelijke leden en de meer in westerse landen geïntegreerde en hoger opgeleide professionals voortrekkers en voorstanders van een qatverbod (Hansen, 2013).
Ander onderzoek betwijfelt of de sociaal-maatschappelijke omstandigheden van Somaliërs door een qatverbod zullen verbeteren (Klein e.a., 2009). Daarbij wordt ook gewezen op (mogelijke) negatieve neveneffecten van een qatverbod, voor qatgebruikers, de Somalische gemeenschap als geheel, of voor andere groepen (bijvoorbeeld. buurtbewoners). Onderzoekers noemen dan met name het risico op meer agressie en spanningen binnen groepen gebruikers en tussen gebruikers en niet-gebruikers, en (verdere) marginalisering van qatgebruikers (Klein e.a., 2012). In Scandinavië en Canada (waar qat in 1997 illegaal werd) heeft het qatverbod volgens Klein e.a. (2009) geleid tot meer spanningen tussen de politie en de Somalische gemeenschap.[4]

Sociale en gezondheidsproblematiek in de internationale literatuur

In de internationale literatuur wordt het gebruik van qat in toenemende mate in verband gebracht met gezondheidsrisico's en sociaal-maatschappelijke problemen. Onderzoek in Afrikaanse landen (o.a. Somalië, Ethiopië, Kenia en Yemen) wijst op toenemende gezondheidsproblemen bij nieuwe groepen gebruikers (Odenwald e.a., 2010; Al-Motarreb e.a., 2010). Ook in Europa zijn er aanwijzingen dat het aanvankelijk sociaal-gereguleerde gebruik van qat in migrantengroepen in het Verenigd Koninkrijk (o.a. uit Somalië en Ethiopië) tot meer problemen leidt als gevolg van overmatig gebruik (Thomas & Williams, 2013). Ofschoon volgens deze onderzoeken de meerderheid van de gebruikers met mate qat consumeert lijkt overmatig gebruik vooral een negatief effect te hebben op de geestelijke gezondheid. Vooralsnog zijn er echter nog weinig causale verbanden vastgesteld tussen excessief qatgebruik en meer persisterende gezondheidsrisico's. Gesuggereerd wordt dat getraumatiseerde Somaliërs (o.a. burgeroorlog, oud strijders) intensiever en frequenter qat gebruiken dan degenen die daar minder onder lijden (Odenwald e.a., 2009). Qat wordt ook als middel gebruikt bij het omgaan van stressvolle situaties en/of trauma's (Odenwald e.a., 2009). De belangrijkste motieven voor het qatgebruik onder Ethiopiërs, Eritreeërs en Somaliërs in een onderzoek dat gedaan werd in Frankfurt waren: onderdrukken van stress en problemen, het vergeten van slechte herinneringen en het bevorderen van de concentratie (Bongard e.a., 2015).
In een recente Britse studie in Oost-Londen – uitgevoerd voordat qat in het Verenigd Koninkrijk verboden werd – wordt qatgebruik onder andere in verband gebracht met ontspanning, sociale interactie en het delen van verhalen over het thuisland (Kassim e.a., 2015), maar ook met negatieve effecten als lawaaioverlast, familiestress en financiële problemen.

1.2 Qat en Somaliërs in Nederland

Qat kwam naar Nederland (en andere Europese, c.q. Westerse landen) met immigranten uit (o.a.) Somalië. Zij namen ook de bij het gebruik behorende gewoonten en rituelen vanuit

[4] In Stockholm doet de politie invallen in (vermeende) qathuizen en worden Somalische mannen met enige regelmaat aangehouden en gecontroleerd op het bezit van qat. In Kopenhagen infiltreert de politie in Somalische gemeenschapscentra en in Canada hebben invallen in gemeenschapscentra geleid tot protesten (Klein e.a., 2009).

hun thuisland mee. De komst van Somaliërs naar Nederland vloeide vooral voort uit jaren van oorlog, resulterend in een enorme vluchtelingenstroom. Tussen 1996 en 2001 nam het aantal Somaliërs in Nederland – gemeten op basis van hun etniciteit, dus hun eigen geboorteland en/of van hun ouders – toe van ca. 20 000 naar ca. 30 000. Daarbij ging het hoofdzakelijk om vluchtelingen en (vervolgens) gezinshereniging. Daarna liep het aantal terug naar zo'n 19 000 in 2007, voornamelijk vanwege doormigratie binnen de EU, met name naar het Verenigd Koninkrijk. Vervolgens nam het aantal Somaliërs in Nederland weer in versneld tempo toe (Van Heelsum, 2011). Begin 2011 waren het er ca. 31 000.
Met de groei van het aantal Somaliërs in Nederland steeg ook de aanvoer van verse qat. Dit gebeurde voornamelijk via de lucht. Wekelijks waren er meerdere vluchten met qat naar Schiphol en vooral in de nabijheid van de luchthaven (Uithoorn) werd de qat verkocht aan (tussen)handelaren en gebruikers. Een deel van de via Schiphol gearriveerde qat ging meteen (via de weg) door naar het buitenland.

Onderzoek voorafgaand aan het verbod

Aan de beslissing tot een verbod op qat ging een in 2011 door het Trimbos-instituut uitgevoerd onderzoek naar qatgebruik vooraf (De Jonge & Van der Veen, 2011). In dat onderzoek zei ongeveer één op de drie geïnterviewde Somalische qatgebruikers te zullen stoppen met gebruik als qat verboden zou worden. Ongeveer een kwart zou dan minder gaan gebruiken, omdat men dacht dat qat bij een verbod minder gemakkelijk verkrijgbaar zou zijn. Ruim één op de drie verwachtte op dezelfde manier door te gaan met qat – zij verwachtten langs andere wegen aan hun qat te kunnen komen. (Een klein deel van de gebruikers, 8%, wist niet wat zij zouden doen na een verbod). Degenen die verwachtten door te zullen gaan, gebruikten meer qat per week dan degenen die zeiden te minderen of te stoppen. Zo beschouwd zouden dus juist de steviger qatgebruikers doorgaan. Met andere woorden: minder qatgebruikers, maar relatief meer 'problematische' gebruikers.

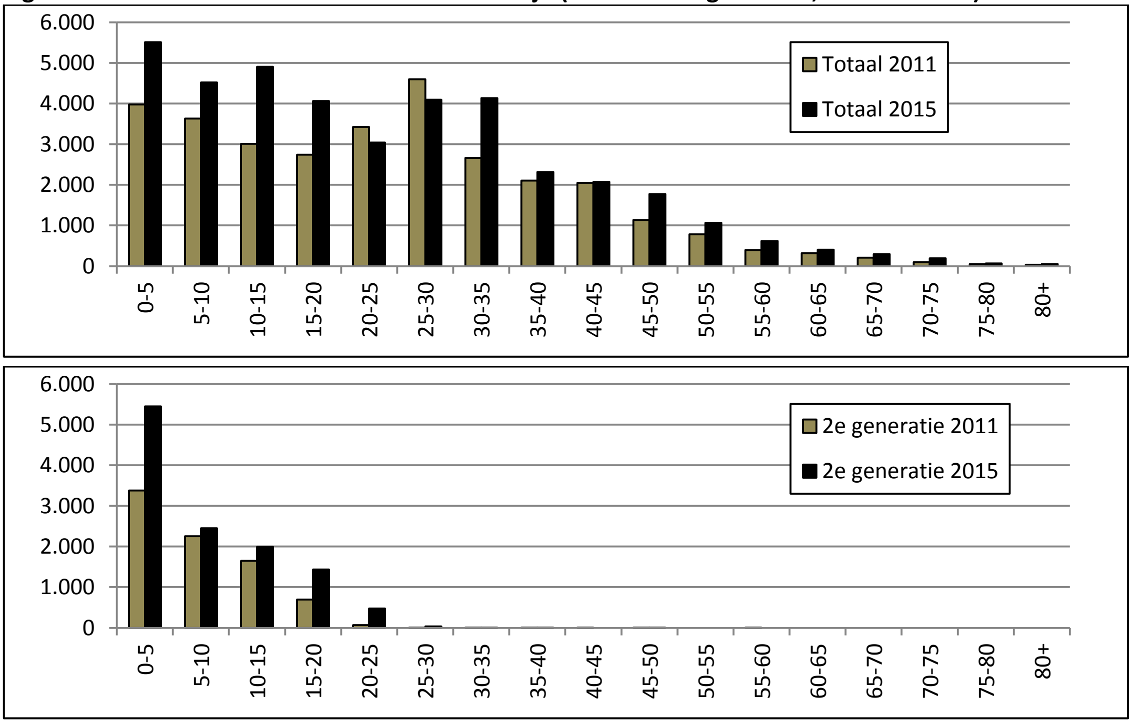
Voortgaande groei, meer kinderen en jongeren

De opwaartse trend in het aantal Somaliërs in Nederland zette ook na 2011 door. Volgens de meest recente cijfers van het CBS woonden er op 1 januari 2015 in Nederland 39 131 Somaliërs. Dat is bijna 8 000 meer dan op 1 januari 2011 (+25%).[5]
De leeftijdsverdeling van Somaliërs in Nederland heeft een duidelijke piek bij eind-twintigers (Figuur 1.1). De nieuwe aanwas tussen 2011 en 2015 bestond echter vooral uit kinderen en jongeren (0-20 jaar), het aantal volwassenen bleef vrij stabiel. Hoe jonger, hoe vaker Somaliërs in Nederland tot de tweede generatie behoren (d.w.z. in Nederland zijn geboren). Somaliërs van boven de 25 jaar behoren vrijwel allemaal tot de eerste generatie. Ruim een kwart van de Somaliërs in Nederland behoort tot de tweede generatie. Dat aandeel groeit (26% in 2011, 30% in 2015). De aanwas zit dus vooral in een groeiend aantal jonge Somaliërs

[5] NB: het gaat bij de genoemde cijfers uitsluitend om personen die officieel in Nederland woonachtig zijn, d.w.z. ingeschreven in de GBA.

die in Nederland geboren zijn, en daarmee in veel mindere mate in immigratie van nieuwkomers (die, zoals het onderzoek van 2011 aangaf, al qat gebruikten).

Figuur 1.1 Somaliërs in Nederland naar leeftijd (totaal en 2e generatie, 2011 en 2015)

1.3 Onderzoeksvragen

Het verbod had als doel de sociale en gezondheidsschade door het gebruik van qat te verminderen, evenals de overlast als gevolg van gebruik, transport en handel in qat. De centrale vraag van dit onderzoek luidt: *Wat zijn anno 2015 de effecten van het verbod op qat?*
Nader uitgewerkt zijn de onderzoeksvragen:

1. Is de beschikbaarheid van qat voor de Somalische gemeenschap veranderd? En zo ja in welk opzicht?
2. Zijn veranderingen aanwijsbaar in de aard en omvang van sociale en gezondheidsproblematiek die binnen de Somalische gemeenschap wordt ervaren als gevolg van qatgebruik?
3. Welke (zichtbare) neveneffecten zijn opgetreden als gevolg van het verbod (op het gebied van gezondheid, sociale factoren of anders)?
4. In hoeverre ervaren de 11 relevante gemeenten veranderingen in de problematiek rond qat, in termen van overlast, handel, veiligheid en openbare orde?
5. Hebben opsporingsdiensten (douane, politie) de afgelopen twee jaar het qatverbod gehandhaafd? Zo ja, in welke mate c.q. waaruit blijkt dat?

1.4 Onderzoeksopzet

In het eerdergenoemde onderzoek uit 2011 kwamen 11 gemeenten naar voren met een substantiële Somalische bevolkingsgroep. Deze gemeenten hadden daarom goed zicht op

met qatgebruik samenhangende problematiek. Deze zijn nu opnieuw betrokken in het onderzoek, waarbij de resultaten uit het vorige onderzoek uit 2011 zijn beschouwd als 'nulmeting' en worden vergeleken met de uitkomsten van 2015. Het huidige onderzoek is op belangrijke onderdelen een replicatie van het onderzoek uit 2011, maar bevat ook nieuwe elementen, zowel qua thematiek als design.

Het huidige onderzoek kent een multi-methodische aanpak: een gebruikerssurvey, focusgroepen met leden uit de Somalische gemeenschap, interviews met lokale experts en interviews met handhavings- en opsporingsdeskundigen. Dit wordt aangevuld met literatuurstudie en verzameling/bestudering van relevante documentatie. Het onderzoek richt zich op de landelijke ontwikkelingen sinds de invoering van het qatverbod, met een speciale focus op 11 gemeenten (zie Hoofdstuk 2). In het onderstaande overzicht staat schematisch weergegeven welke methoden zijn ingezet ter beantwoording van de vijf onderzoeksvragen.

	Gebruikerssurvey	Focusgroepen	Lokale experts	Deskundigen	Documentatie
1. BESCHIKBAARHEID	x	x			
2. SOCIALE EN GEZONDHEIDSPROBLEMATIEK	x	x			
3. NEVENEFFECTEN	x	x	x		x
4. PROBLEMATIEK IN GEMEENTEN			x		x
5. OPSPORING EN HANDHAVING	x		x	x	x

1.5 Opbouw van dit rapport

In het volgende hoofdstuk wordt de onderzoeksopzet nader toegelicht en worden de verschillende methoden meer gedetailleerd beschreven. Hoofdstuk 3 gaat over de beschikbaarheid van qat, met focus op opsporing en handhaving, met name in Nederland. Hoofdstuk 4 behandelt de sociale, gezondheids- en andere problematiek, alsmede neveneffecten van het qatverbod zoals die naar voren zijn gekomen uit de expertinterviews en focusgroepen. De volgende drie hoofdstukken zijn gebaseerd op de gebruikerssurvey en daarin wordt ook onderzocht in hoeverre de bevindingen overeenkomen met, dan wel verschillen van het gebruikersonderzoek van 2011 (De Jonge & Van der Veen, 2011). In Hoofdstuk 5 schetsen we op basis van de gebruikerssurvey een profiel van qatgebruikers en in het kort hun qatgebruik. Vervolgens wordt in Hoofdstuk 6 beschreven hoe zij tegenwoordig aan qat komen in Nederland en wordt dieper ingegaan op (veranderingen in) gebruikspatronen. Hoofdstuk 7 gaat over de sociale en gezondheidsproblematiek en neveneffecten van het qatverbod vanuit het perspectief van de geïnterviewde gebruikers. Afsluitend worden in Hoofdstuk 8 de bevindingen samengevat en worden conclusies getrokken.

2 METHODEN

In het onderzoek is een combinatie van methoden toegepast: een gebruikerssurvey, focusgroepen met leden uit de Somalische gemeenschap, interviews met lokale experts en interviews met handhavings- en opsporingsdeskundigen. Dit is aangevuld met literatuurstudie en verzameling/bestudering van relevante documentatie. Elk van de gehanteerde methoden was bedoeld om een deel van de onderzoeksvragen te beantwoorden - en tezamen de centrale vraag: Wat zijn anno 2015 de effecten van het verbod op qat? Het onderzoek richtte zich op de landelijke ontwikkelingen sinds de invoering van het qatverbod, met een speciale focus op 11 gemeenten die een substantieel aantal Somalische inwoners hebben. In dit hoofdstuk geven we eerst een overzicht van deze 11 gemeenten. Daarna gaan we in op een belangrijke beperking van het onderzoek, namelijk dat het niet mogelijk is om causale uitspraken te doen over ontwikkelingen sinds het qatverbod in termen van effecten van dat verbod. Als alternatief wordt een kader geschetst waarmee de aannemelijkheid van een samenhang met het verbod in kaart kan worden gebracht. Vervolgens beschrijven we de verschillende toegepaste methoden en geven aan welke onderzoeksvragen en eventuele meer specifieke deelvragen we hiermee wilden beantwoorden.

2.1 De 11 gemeenten

In het onderzoek dat ten grondslag lag aan de beslissing tot een verbod op qat kwamen 11 gemeenten naar voren met een substantiële Somalische bevolkingsgroep (De Jonge & Van der Veen, 2011). Met uitzondering van Groningen waren dat toen ook de gemeenten met de meeste Somalische inwoners. Deze 11 gemeenten van 2011 zijn opnieuw in het onderzoek betrokken. In op één na al deze gemeenten is het aantal Somaliërs nu groter dan in 2011. In totaal woont hier 30% van de in Nederland ingeschreven Somaliërs, vergelijkbaar met 2011.

Gemeente	Aantal Somaliërs 01.01.2011	Aantal Somaliërs 01.01.2015	Toename of afname	Percentage van Somaliërs in Nederland (2015)
Rotterdam	1 769	2 318	+615	6.1%
's-Gravenhage	1 467	1 955	+488	5.0%
Amsterdam	1 227	1 492	+265	3.8%
Tilburg	1 151	1 487	+336	3.8%
Eindhoven	857	1 061	+204	2.7%
Dordrecht	475	749	+274	1.9%
Utrecht	515	653	+138	1.7%
Nijmegen	514	699	+185	1.8%
Delft	553	6534	+100	1.7%
Arnhem	532	504	-28	1.3%
Groningen	289	455	+166	1.2%
Totaal 11 gemeenten	9 349	12 092	+2 743	30.1%

2.2 Effecten en causaliteit

Het onderzoek dat we in 2015 deden, beoogde zicht te geven op de effecten van het onder de Opiumwet brengen van qat. Het verbod had als doel de sociale en gezondheidsschade door het gebruik van qat te verminderen, evenals de overlast als gevolg van gebruik, transport en handel in qat. Enerzijds ging het in het onderzoek om hoe het verbod in de praktijk gestalte heeft gekregen, met name in de handhaving (onderzoeksvraag 5). Anderzijds betrof het effecten in termen van veranderingen die het gevolg (zouden kunnen) zijn van het qatverbod. Bij beleidsmaatregelen als de invoering van het qatverbod is het echter verre van eenvoudig om empirisch gefundeerde causale uitspraken te doen. De effecten van zo'n maatregel kunnen variëren tussen groepen, bijvoorbeeld een groep die minder qat gaat gebruiken of er helemaal mee stopt, en een andere groep die ermee doorgaat (cf. De Jonge & Van der Veen, 2011).
Realistisch Evalueren (Pawson & Tilley, 2003) is een benadering met nadrukkelijk aandacht voor zulke variatie. De centrale notie hierbij is dat effecten (Outcome) het resultaat zijn van de combinatie van Context (kenmerken van de interventie in de praktijk en kenmerken van de doelgroep) en Mechanisme (datgene dat – theoretisch – verandering/effect bewerkstelligt). In de gebruikerssurvey zijn de resultaten, voor zover mogelijk, statistisch vergeleken met die uit het vorige onderzoek (de 'nulmeting').[6] De eventuele veranderingen geven zicht op effecten van het qatverbod – maar zijn niet vanzelfsprekend causale effecten. Door in de gebruikerssurvey, maar ook in de andere modules, vragen te stellen over de relatie met het qatverbod (attributie) en door de combinatie van methoden van dataverzameling en informatie van verschillende groepen (triangulatie) hopen we beter zicht te krijgen op de (mate van) aannemelijkheid van causaliteit.

2.3 Vijf methoden

Analoog aan het onderzoek uit 2011 is een **gebruikerssurvey** gehouden onder **168** Somalische actuele qatgebruikers (gebruik ten minste één keer per week).[7] De vragenlijsten waren in zowel de Nederlandse als de Somalische taal opgesteld en werden op locatie afgenomen door 5 interviewers (2 vrouwen en 3 mannen) die zowel Nederlands als Somalisch spreken. Door in de vragenlijst items op te nemen uit de survey van 2011, wilden we *kwantitatief* toetsen in hoeverre veranderingen hebben plaatsgevonden in de beschikbaarheid van qat en in de ervaren sociale en gezondheidsproblematiek – en tevens of hierbij verschillen zijn tussen groepen gebruikers. Ter beantwoording van specifieke onderzoeksvragen (zie verderop) zijn ook aanvullende items toegevoegd. De definitieve vragenlijst is opgesteld in overleg met de opdrachtgever.

[6] Omdat we geen beschikking hadden over de dataset van het onderzoek uit 2011, zijn de resultaten van de gebruikerssurvey door middel van non-parametrische chi-kwadraat toetsen en *one sample* T-tests statistisch vergeleken met de gerapporteerde resultaten uit 2011.

[7] Het onderzoek uit 2011 behelsde tevens een survey onder partners van gebruikers. Wegens de toen gerapporteerde uitvoerbaarheidsproblemen, is de partnersurvey niet herhaald in het huidige onderzoek.

In het gebruikersonderzoek uit 2011 was het aantal vrouwelijke gebruikers vrij klein (n=17, oftewel 15% van de steekproef), terwijl zij in vergelijking met mannelijke gebruikers vaker problematisch qatgebruik rapporteerden. Dit zou ermee te maken kunnen hebben dat binnen de Somalische gemeenschap een sterker taboe rust op qatgebruik door vrouwen (in vergelijking met mannelijke gebruikers). Tegen deze achtergrond hebben we ons in het rekruteren van respondenten voor de gebruikerssurvey nadrukkelijk ook gericht op vrouwelijke qatgebruikers.

Representativiteit

Het was niet mogelijk om een representatieve steekproef van Somalische qatgebruikers in de survey te betrekken. Met het onderzoek kunnen dus geen uitspraken worden gedaan over het aantal qatgebruikers binnen de Somalische gemeenschap (prevalentie). In plaats hiervan is een *convenience sample* van actuele qatgebruikers geïnterviewd. De inspanningen in de werving van respondenten waren gericht op een zo breed en gevarieerd mogelijke samenstelling van de steekproef. Daarnaast is (o.a. door de inzet van een team van onafhankelijke interviewers met zogeheten *privileged access*) zoveel als mogelijk getracht om te voorkomen dat gebruikers binnen een enkel netwerk of setting (bijv. hulpverlening) werden gerekruteerd.

Door middel van **focusgroepen** met leden uit de Somalische gemeenschap (onder wie ook personen die wel eens qat gebruiken) is *kwalitatief* in kaart gebracht hoe anno 2015 vanuit een breder perspectief de beschikbaarheid van qat en sociale en gezondheidsproblematiek als gevolg van qatgebruik wordt ervaren, en in hoeverre hierin veranderingen aanwijsbaar zijn sinds het qatverbod. Vooraf werd rekening gehouden met de mogelijkheid dat de focusgroepen zouden kunnen leiden tot andere resultaten dan de gebruikerssurvey. Het was bijvoorbeeld denkbaar dat gebruikers zelf bepaalde problemen niet of in mindere mate ervaren dan andere leden binnen de Somalische gemeenschap. Of andersom: dat gebruikers zelf veel of ernstige problemen ervaren, maar dat dit weinig impact heeft op de gemeenschap als geheel. De leden van de Somalische gemeenschap waren deels afkomstig uit, c.q. werkzaam in een of meer van de 11 gemeenten. Voor het traceren en benaderen van kandidaten voor de focusgroep maakte een Somalische onderzoeker met een uitgebreid netwerk binnen de Somalische gemeenschap deel uit van het onderzoeksteam.[8] Er werden drie focusgroepen georganiseerd: een rond het thema markt (beschikbaarheid, gebruik, structuur, organisatie, bestrijding) en twee rond de thema's sociale en gezondheidsproblematiek en neveneffecten. Vanwege het eerdergenoemde problematische qatgebruik onder vrouwen en het taboe daaromtrent, bestond één van de focusgroepen rond sociale en gezondheidsproblematiek en neveneffecten uitsluitend uit vrouwelijke leden uit de Somalische gemeenschap. Elke focusgroep bestond uit 5-9 leden (totaal **20** leden).

[8] In het onderzoek van 2011 bleek het niet eenvoudig om de juiste contactpersonen met goed zicht op de Somalische gemeenschap en in het bijzonder de qatproblematiek te traceren. Dat is begrijpelijk, gezien het feit dat Somaliërs een relatief kleine groep vormen binnen de totale bevolking (minder dan 1% in elk van de 11 gemeenten). Daarnaast bleek de toen gekozen methode (driemaal deelnemen aan een focusgroep) voor gemeenteambtenaren en andere experts vaak op praktische problemen te stuiten. Gezien deze ervaringen kozen we voor een aangepaste methodiek.

Tevens zijn in elk van de 11 gemeenten **lokale experts** geïnterviewd over (veranderingen in) het beleid rond en de aard en omvang van qatproblematiek, in het bijzonder op het terrein van overlast, handel, veiligheid en openbare orde, en eventuele neveneffecten van het qatverbod. Ook bij het traceren en (initieel) benaderen van de juiste contactpersonen binnen de gemeenten speelde de Somalische onderzoeker in het team een belangrijke rol. Afhankelijk van de mate waarin de qatproblematiek binnen een gemeente speelde, varieerde het aantal geïnterviewde lokale experts van 2 tot 5. In totaal zijn in de 11 gemeenten **27** lokale experts (telefonisch of face-to-face) geïnterviewd.

De interviews met lokale experts in de 11 gemeenten waren mede bedoeld om informatie op te leveren over de lokale handhaving van het qatverbod. De handhaving van het qatverbod in bredere zin is onderzocht door middel van **interviews met handhavings- en opsporingsdeskundigen** die zicht hebben op, c.q. ervaring hebben met de (regionale, nationale of internationale) opsporing en handhaving van toevoer en distributie van qat in de afgelopen twee jaar. In totaal zijn **6** van dergelijke deskundigen (telefonisch of face-to-face) geïnterviewd.

In o.a. de interviews met handhavings- en opsporingsdeskundigen is **documentatie** verzameld in de vorm van onderzoeksrapporten of projectverslagen en zoveel mogelijk concrete cijfers over confiscaties en arrestaties. Ook zochten en analyseerden we internationale literatuur en mediaberichten over qatproblematiek. Daarnaast is de lokale experts uit de 11 gemeenten in de interviews gevraagd naar informatie die zij zouden kunnen verschaffen in de vorm van beleidsstukken, notulen, rapporten, registratiecijfers of andere documentatie die inzicht geeft in (veranderingen in) de lokale qatproblematiek. Dat leverde echter niet zo veel op.

2.4 Uitwerking methoden per thema

Zoals eerder gezegd, zijn voor de beantwoording van elk van de vijf onderzoeksvragen steeds twee of meer methoden toegepast. Hieronder worden per onderzoeksvraag de gehanteerde methoden nader toegelicht.

Beschikbaarheid van qat

Om de eerste onderzoeksvraag te beantwoorden maakten we gebruik van de gebruikerssurvey en een focusgroep met leden van de Somalische gemeenschap. De nadruk in zowel de gebruikerssurvey als de focusgroep lag op (ervaren veranderingen in) de beschikbaarheid van qat op *consumentenniveau*. Beschikbaarheid en handel op de hogere niveaus van de qatmarkt (met name de invoer van qat) kwamen aan bod in de interviews met handhavings- en opsporingsdeskundigen (zie verderop, aan het einde van dit hoofdstuk).
In het *gebruikersonderzoek* dat werd gehouden in 2011, dus vóór het qatverbod, werd qat voornamelijk aangeschaft in zogeheten qathuizen (*marfresh*), op forse afstand gevolgd door

bij vrienden en familie thuis of op straat, en nauwelijks thuisbezorgd. De prijs bedroeg veelal 3-4 euro per bundel, het qatgebruik lag op gemiddeld 7.5 bundels (oftewel 22 euro) per week (De Jonge & Van der Veen, 2011). In de gebruikerssurvey van 2015 zijn de vragen over plaats van aanschaf en prijs herhaald, zodat statistische vergelijken met de survey van 2011 mogelijk is. Daarnaast zijn aan de vragenlijst van 2015 enkele items toegevoegd die betrekking hebben op eventuele andere veranderingen sinds (en in relatie met) het qatverbod.

- *Verplaatsing*: Koopt men nu op dezelfde of een andere (soort) locatie in vergelijking met 2011? Indien anders: waar (vooral) toen en waarom nu daar niet meer of nu minder vaak?
- *Kwaliteit*: Is de qat (bundels) nu van dezelfde of andere kwaliteit als/dan in 2011? Indien veranderd: waaraan ligt dit volgens respondenten?
- *Productverandering*: Welke andere qatproducten (zoals: gedroogde bladeren, qat in poedervorm) en synthetische varianten (synthetische cathinonen) krijgt men (in Nederland) aangeboden? Welke hiervan gebruikt men (in Nederland)? Indien gebruikt, waarom?
- *Qatverbod*: Weet men van het qatverbod? Wat (welke gedragingen) is (zijn) volgens gebruikers verboden? (Deze vraag werd pas gesteld nadat eerst de zojuist genoemde vragen aan bod kwamen).

In de *focusgroepen* met leden uit de Somalische gemeenschap (in het bijzonder in de focusgroep op veranderingen op de qatmarkt) is de beschikbaarheid van qat meer kwalitatief en binnen de bredere Somalische gemeenschap in kaart gebracht. In de gebruikerssurvey kwamen immers alleen actuele gebruikers aan het woord. De focusgroep zou zicht kunnen geven op groepen gebruikers die zijn geminderd of gestopt omdat qat nu moeilijker of niet (meer) beschikbaar is.

Sociale en gezondheidsproblematiek

De aard en omvang van sociale en gezondheidsproblematiek rond qatgebruik is eveneens onderzocht met een combinatie van de gebruikerssurvey en de focusgroepen met leden van de Somalische gemeenschap.

In de *gebruikerssurvey* herhaalden we de op deze thema's betrekking hebbende items en standaardinstrumenten (o.a. SDS) uit het gebruikersonderzoek van 2011. Door deze antwoorden en scores over sociale en gezondheidsproblematiek statistisch te vergelijken met die uit de survey van 2011 kan *kwantitatief* vastgesteld worden in hoeverre hierin veranderingen (meer of minder problematiek binnen de groep gebruikers) hebben plaatsgevonden.

Het gebruikersonderzoek uit 2011 liet zien dat 'problematische' qatgebruikers vaker dan 'gewone' qatgebruikers last hadden van gezondheidsklachten (o.a. gebitsklachten en hartkloppingen) en sociale problematiek (spanningen in sociale relaties, integratieproblemen en financiële problemen). Onderzocht is of deze verschillen nog steeds bestaan of veranderd zijn.

In twee *focusgroepen* werd gesproken over de sociale en gezondheidsproblematiek als gevolg van qatgebruik die in de Somalische gemeenschap wordt ervaren, en in hoeverre hierin veranderingen aanwijsbaar zijn sinds het qatverbod. Eén van deze focusgroepen richtte zich specifiek op sociale en gezondheidsproblemen vanuit het perspectief van vrouwen, d.w.z. problemen die vrouwelijke qatgebruikers ondervinden, maar ook problemen die niet-gebruikende vrouwen ondervinden als gevolg van qatgebruik door mannen (bijv. financiële problematiek of huiselijk geweld). Ook hierbij gold dat op basis van de focusgroepen een breder beeld van de qatproblematiek kan worden verkregen dan op basis van de gebruikerssurvey, omdat in de laatste alleen actuele (frequente) gebruikers werden betrokken.

Neveneffecten

Beleid kan (onbedoeld) neveneffecten hebben – en deze kunnen zowel negatief als positief zijn. In relatie tot het qatverbod kunnen neveneffecten optreden voor qatgebruikers, de Somalische gemeenschap, of andere groepen (bijv. buurtbewoners). Zoals al naar voren kwam in Hoofdstuk 1, wordt in de internationale literatuur wat betreft negatieve neveneffecten onder andere gewezen op het risico van meer agressie en spanningen tussen/binnen groepen gebruikers en tussen gebruikers en niet-gebruikers en (verdere) marginalisering van qatgebruikers. Maar er was vanuit de Somalische gemeenschap in verschillende Europese landen ook de verwachting dat door een verbod op qat meer aandacht zou komen voor en bewustwording (*awareness*) van de schadelijkheid van (intensief) qatgebruik en dat een verbod (mede hierdoor) een positief effect zou hebben op de maatschappelijke integratie.

Het thema 'neveneffecten' is, naast literatuurstudie, onderzocht door middel van focusgroepen met leden uit de Somalische gemeenschap, interviews met lokale experts in de 11 gemeenten en de gebruikerssurvey.

In twee *focusgroepen* werden de bovengenoemde voorbeelden van negatieve neveneffecten, alsmede de in de motie Bergkamp genoemde verschuiving naar ander verslavend middelengebruik besproken. Daarnaast was er aandacht voor mogelijke positieve neveneffecten: op het niveau van leden, groepen of organisaties als zender van voorlichtings-/preventieboodschappen, op het niveau van bewustwording in de Somalische gemeenschap in bredere zin, en op het niveau van veranderingen bij Somalische qatgebruikers (regulering of afname van gebruik en de daarmee samenhangende sociale en gezondheidsproblematiek). Eén van deze focusgroepen, met uitsluitend vrouwelijke leden, is specifiek gevraagd naar (negatieve en positieve) neveneffecten van het qatverbod vanuit het perspectief van (gebruikende en niet-gebruikende) vrouwen.

Ook in de *interviews met lokale experts* is gevraagd worden naar gesignaleerde negatieve en positieve neveneffecten van het qatverbod in de gemeente.

Ten slotte zijn aan de vragenlijst van de *gebruikerssurvey* items toegevoegd met betrekking tot (gepercipieerde) negatieve (o.a. agressie, spanningen, marginalisering, verschuiving naar ander middelengebruik) en positieve (o.a. voorlichting, risicoperceptie, regulering) neveneffecten.

Problematiek in gemeenten

Bij de vierde onderzoeksvraag stond het perspectief van de 11 gemeenten centraal. Daartoe werden de *interviews met lokale experts* in de 11 gemeenten gehouden. De nadruk lag op het in kaart brengen van (veranderingen in) overlast, handel, veiligheid en openbare orde rond qatgebruik. (Daarbij werd, zoals gezegd, ook gevraagd naar eventuele documentatie). Daarnaast werd ingegaan op eventuele lokale negatieve en positieve neveneffecten van het qatverbod (zie hiervoor).

Opsporing en handhaving

Bij het beantwoorden van de vijfde onderzoeksvraag lag de focus op *interviews met handhavings- en opsporingsdeskundigen* over (veranderingen in) de qathandel boven het niveau van de gebruikersmarkt (die al bij de eerste onderzoeksvraag aan de orde kwam) en op de regionale, nationale en internationale opsporing en handhaving sinds het qatverbod. Hierbij werd tevens de situatie in Uithoorn – waar vóór het verbod veel overlast was van de distributie van op Schiphol gearriveerde partijen qat – onderzocht. De informatie van de deskundigen werd aangevuld met *documentatie* in de vorm van onderzoeksrapporten of projectverslagen en waar mogelijk concrete cijfers over bijvoorbeeld confiscaties en arrestaties.

3 OPSPORING EN HANDHAVING

Toen qat in januari 2013 werd opgenomen in de Opiumwet, kregen de opsporingsdiensten (politie, douane) er een taak bij. In dit hoofdstuk brengen we in kaart hoe dit in de praktijk heeft uitgepakt, meer specifiek in welke mate het verbod is gehandhaafd (onderzoeksvraag 5). Dat gebeurt primair op basis van interviews met een zestal experts: twee drugsexperts van de Nationale Politie, één expert van de afdeling pax (=personen) van de Koninklijke Marechaussee (KMAR), twee experts van het Hit And Run Cargo (HARC) team op Schiphol, en een gemeenteambtenaar over de (veranderingen) in Uithoorn, waar vóór het verbod de op Schiphol gearriveerde qat werd verdeeld en verhandeld. Daarnaast worden cijfers over aan qat gerelateerde incidenten en inbeslagnames gepresenteerd en besproken. Tevens is gebruik gemaakt van mediaberichten over qathandel en opsporing. De nadruk in dit hoofdstuk ligt op Nederland, maar er wordt ook gekeken naar andere landen.

3.1 Invoer, distributie en doorvoer voorafgaand aan het verbod

Voordat het verbod op qat in januari 2013 in werking trad, kwam de in Nederland verhandelde qat voornamelijk uit Kenia (NND, 2010). Zoals eerder gezegd (Hoofdstuk 1) waren de werkzame stoffen cathinon en cathine al eerder opgenomen in de Opiumwet, maar qat (als plant) was nog legaal. De plant (in landen waar qat geteeld en traditioneel gebruikt wordt, spreekt men vaak van 'groente') viel onder de Warenwet en kon zodoende vrij ingevoerd worden en verhandeld. Hetzelfde gold voor de bladeren en stengels. Omdat Nederland en het Verenigd Koninkrijk nog tot de Europese landen behoorden waar de vrije handel van qat was toegestaan, fungeerden zij als een belangrijke draaischijf voor de qathandel in eigen land en voor doorvoer naar andere landen in Europa of daarbuiten. De aanvoer van qat werd hoofdzakelijk vanuit Nairobi (Kenia) verzorgd, waarvandaan zo'n vier keer per week een lijnvlucht met qat landde op Schiphol. De verse qat, in bananenblad gewikkelde porties van 3-4 bosjes (samen ca. 125 gram), werd in kartonnen dozen vervoerd, met ca. 50 porties in elke doos met een totaalgewicht van ongeveer 6.5 kilo per doos. Nog dezelfde dag ging de qat, na afhandeling van de douaneformaliteiten op Schiphol en het afdragen van omzetbelasting[9] vaak rechtstreeks naar een nabijgelegen 'distributiepunt' in Uithoorn, waar handelaren de qat konden inkopen. De invoer en distributie werden vooral door Somaliërs bestierd.

Vanuit Uithoorn werd de qat voor een deel verder gedistribueerd naar verschillende verkooppunten in Nederland, waaronder ook qathuizen. Een ander deel ging door naar o.a. Duitsland en Scandinavië, alwaar de politie met enige regelmaat qatvangsten deed. Zo trof

[9] Voor de omzetbelasting zijn alle opeenvolgende schakels belastingplichtig. Formeel gaat het om de importeur, tussenhandelaar, handelaar en eindverkoper. In praktijk ondervond de belastingdienst echter grote problemen bij de invordering i.v.m. oninbaarheid van opgelegde aanslagen en onvindbaarheid van de qathandelaar etc.

in 2008 de Duitse politie tijdens een verkeerscontrole 1 800 kilo qat aan in een vrachtwagen met Denemarken als bestemming. En in 2011 pakte de Duitse politie een man op die in een bestelbusje 2 600 kilo qat vervoerde. Volgens de geïnterviewde drugsexperts van de Nationale Politie waren sommige aangehouden koeriers in de veronderstelling dat qat ook elders in Europa was toegestaan. Door het regelmatig onderscheppen van transporten van Somalische koeriers werden hun plekken volgens de Nederlandse politie (deels) door andere Europese koeriers ingenomen.

Omvang qathandel en prijs

In 2000 bedroeg de totale ingevoerde hoeveelheid qat ruim 350 000 kilo en in 2009 verdubbelde de hoeveelheid tot ruim 710 000 kilo. In 2010 kwam de totale hoeveelheid qat naar schatting van de belastingdienst uit op 880 000 kilo (De Jonge & Van der Veen, 2011). Uithoorn kreeg al snel de bijnaam *'qat city*'. De kostprijs van qat was (en is) bij de Nederlandse autoriteiten onbekend, omdat de inkoopfacturen vanuit Kenia ontbraken. De prijs van qat (douanewaarde, exclusief omzetbelasting en transportkosten) in Nederland bedroeg in 2007 circa € 10,- per kilo en liep in 2010 op naar € 16,50 per kilo. Omdat qat nu een verboden goed is, zijn geen recentere officiële prijscijfers beschikbaar.

Qat distributie via Uithoorn voor het verbod

De opkomst en ontwikkeling van de qatmarkt in Nederland liep synchroon met de komst van de eerste generatie Somalische vluchtelingen, aan het begin van de jaren negentig. Volgens de teamleider van de Koninklijke Marechaussee (KMAR) op Schiphol verzamelden zich in de loop van de jaren negentig groepjes Somaliërs op de parkeerplaats van Schiphol vlakbij de aankomsthal. Zo'n 20 tot 30 auto's en busjes kwamen vanuit het hele land enkele keren per week naar het vliegveld voor qat. De luchthaven was hier niet zo blij mee, maar kon verder weinig uitrichten omdat qat legaal was. Door de groep meer op de hielen te gaan zitten (o.a. verkeerscontroles, banden nakijken) dreef de politie de handel steeds verder weg van de luchthaven. De groep verplaatste zich naar Schiphol-Oost en vervolgens bij de A9, om uiteindelijk neer te strijken op een bedrijvenpark in Uithoorn, ongeveer 15 kilometer van Schiphol. Een gemeenteambtenaar in Uithoorn, belast met vergunningen, toezicht en handhaving, vertelde dat de handelaren naar Uithoorn kwamen om de qat op te halen en verder te distribueren naar waar er vraag was (vooral in de grote steden). Zo kon de verse waar nog dezelfde dag aan de man worden gebracht. Er kwamen ook klachten van omliggende bedrijven over o.a. samenscholing en verkoop, 'lijkend op illegale activiteiten'. Er werd echter nauwelijks aangifte gedaan. Omdat de handel toen nog legaal was en niet conflicteerde met het bestemmingplan, zag de Officier van Justitie geen juridische grond om in te grijpen. Verkoop aan particulieren vanuit een pand zou volgens de gemeenteambtenaar overigens op grond van de APV onder vanwege 'verstoring c.q. inbreuk' en de sociale onrust van de wijk e.d. verboden kunnen worden. Zover is het niet gekomen.

Volgens de gemeenteambtenaar werd het na het qatverbod meteen stil in Uithoorn. *"Geen Somaliërs, geen busjes en geen overlast meer."* Van (zichtbaar waarneembare) aanvoer van verse qat was in Uithoorn geen sprake meer.

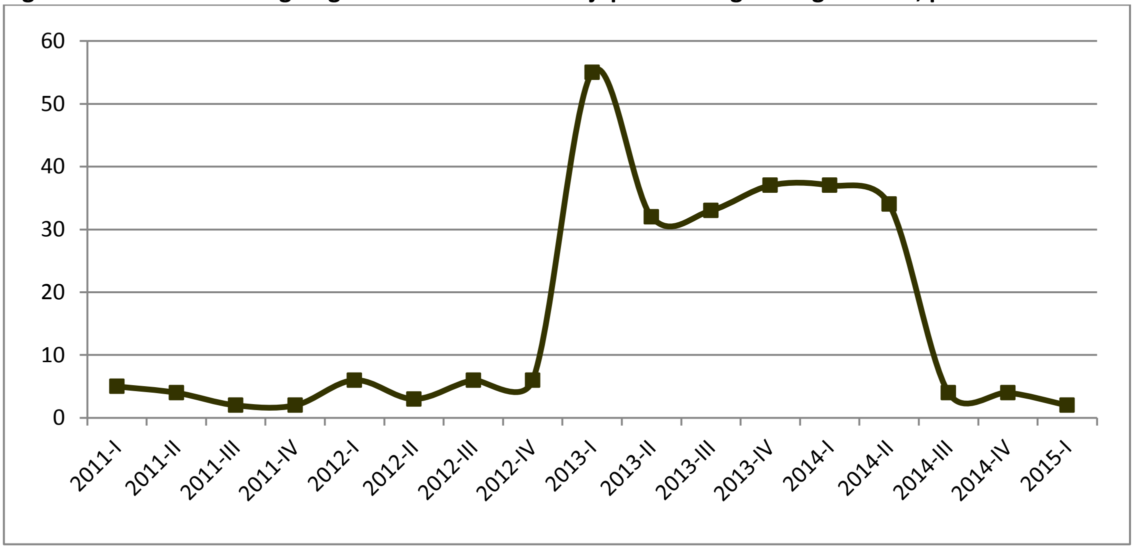
3.2 Politie en qat na het verbod

Drugsexperts van de Nationale Politie zeggen dat qat maar een klein onderdeel is van de totale drugsmarkt. De meeste capaciteit van de Nederlandse politie bij de aanpak van verdovende middelen is gericht op hennep, cocaïne en synthetische drugs. Qat heeft minder prioriteit. Volgens de politie was er vrijwel direct na het verbod sprake van toenemende smokkel van qat vanuit het Verenigd Koninkrijk naar Hoek van Holland.
Sinds qat op 24 juni 2014 ook in het Verenigd Koninkrijk werd verboden (zie Hoofdstuk 1), werd er in Nederland veel minder qat geconfisqueerd. De geïnterviewde drugsexperts van de Nationale Politie vermoeden dat de qat sindsdien via andere smokkel- en transportroutes het land binnenkomt. Zo werd in de tweede helft van 2014 in België bij een groot postdistributiecentrum meer qat aangetroffen, waarvan een deel voor Nederland was bestemd. De drugsexperts zeggen ook dat de politie informatie heeft dat er meer qat in gedroogde vorm op de markt is. De politie krijgt vooralsnog in 2015 geen nieuwe signalen over meer aan qatgebruik of -handel gerelateerde criminaliteit.

Qat gerelateerde incidenten

Om een cijfermatig beeld te vormen van de aan qat gerelateerde incidenten sinds het qatverbod maakte de Nederlandse politie op ons verzoek een selectie uit het geautomatiseerde landelijke basissysteem BVH (Basis Voorziening Handhaving). Deze selectie betreft de in BVH geregistreerde incidenten waarbij qat in beslag werd genomen.[10] In de onderstaande grafiek staan deze incidenten per kwartaal weergegeven (I t/m IV), vanaf het eerste kwartaal 2011 tot en met het eerste kwartaal van 2015.

Figuur 3.1 Incidenten geregistreerd in BVH waarbij qat in beslag werd genomen, per kwartaal

[10] Via de CEV (Coördinatie Externe Vragen) werd de vraag voorgelegd aan de afdeling besturingsondersteuning. De technische specificatie luidde als volgt: Gezocht naar "qat AND formuliertypeadm" omdat het woord qat behoorlijk uniek is en er een selectie moet volgen van in beslag genomen goederen qat. Daarom is een filter toegevoegd die het woord qat zoekt in de lijst van goederen. Dit staat gespecificeerd bij de bijzonderheden van de in beslag genomen goederen.

In 2011 en 2012 ging het om een klein aantal incidenten per kwartaal (en in totaal 13, respectievelijk 21 op jaarbasis) omdat qat toen nog geen verboden goed was en inbeslagname alleen kon plaatsvinden als daar een andere aanleiding toe was. In het eerste kwartaal van 2013 (nadat qat in Nederland verboden werd) sprong het omhoog, daarna zwakte het wat af maar bleef het aantal geregistreerde incidenten per kwartaal tot aan de zomer van 2014 veel groter dan in de jaren vóór het qatverbod. (In totaal ging het in 2013 om 157 incidenten en in de eerste helft van 2014 om 71 incidenten). Dit lijkt vooral verklaard te kunnen worden door de eerdergenoemde vangsten van uit het Verenigd Koninkrijk naar Nederland vervoerde qat, waar het tot 24 juni 2014 nog niet verboden was. Sindsdien zijn de kwartaalcijfers weer vergelijkbaar met die van vóór het Nederlandse qatverbod.

3.3 Het qatverbod in de media

Bovenstaande geregistreerde incidenten zeggen echter weinig over de omstandigheden van inbeslagname van qat. Om hier toch wat meer over te weten hebben we onder andere gebruik gemaakt van een media-overzicht van de Nationale Politie en hebben we een eigen zoektocht op internet verricht met ‘qat’ en ‘khat’ als trefwoorden.[11] De mediaberichtgeving in het politie-overzicht komt grotendeels overeen met die uit de eigen zoektocht. De ontwikkeling in het aantal berichten in de media weerspiegelt heel duidelijk de trend in de bovenstaande grafiek over door de politie geregistreerde incidenten. Een greep uit de berichten laat het volgende beeld zien.

Qat veel in de media in 2013

Drie dagen na ingang van het qatverbod (5 januari 2013) meldt de Koninklijke Marechaussee (KMAR) dat bij een routinecontrole in Hoek van Holland een 54-jarige Duitser met twee koffers met samen 40 kilo qat is aangehouden. Gedurende 2013 komt qat veelvuldig in de media. De berichtgeving gaat vaak over personen die worden aangehouden vanwege het bezit van of de handel in qat. De aanhoudingen geschieden vooral op de weg, in auto’s van handelaren, en op Schiphol. De grotere partijen worden vooral op Schiphol onderschept. De KMAR meldt in het voorjaar (maart 2013) dat het handhaven van het qatverbod meer tijd vergt dan verwacht. In de eerste paar maanden is er al 4 000 kilo onderschept. Zo worden in januari 2013 diverse keren mensen met een flinke hoeveelheid qat-planten opgepakt in en rond de terminal van de veerboten uit het Verenigd Koninkrijk. En in april 2013 worden bij Hoek van Holland drie Engelsen met twee vrachtwagens uit de ferry vanaf het Verenigd Koninkrijk aangehouden met in totaal 3 500 kilo qat. In de loop van 2013 worden ook personen aangehouden in o.a. Almere, Amsterdam, Blerick, Heemskerk, Landsmeer en een paar keer in Breda op de A16. De partijen bevatten vaak ettelijke honderden kilo’s qat. Ook wordt er in twee winkels en in één woning qat aangetroffen. De aangehouden verdachten zijn vaak man en soms wordt expliciet in de mediaberichten vermeld dat de verdachten van Somalische afkomst zijn.

[11] Dit laatste overzicht werd gemaakt door onderzoeksassistent Vera Vernooij op basis van een elektronische zoektocht op de steekwoorden ‘qat’ en ‘khat’.

Ook in de eerste helft van 2014 gingen de qatvangsten vanuit het Verenigd Koninkrijk nog door. Zo werden bijvoorbeeld in januari 2014 in Hoek van Holland, na een tip uit Engeland, in een vrachtwagen 125 dozen qat aangetroffen met een totaal gewicht van 625 kilo.

Veel minder berichten in de loop van 2014 - en nog minder in 2015

Over 2013 vonden we 52 qat-gerelateerde berichten in de geschreven media. En in 2014 tot en met juni 28 berichten. De meeste qat wordt dan in het verkeer onderschept bij algemene politiecontroles of bij constatering van 'vreemd gedrag' van de bestuurder dan wel uiterlijk zichtbaar afwijkende kenmerken aan voertuigen (zoals kapot achterlicht, zwaar beladen etc.). In twee gevallen trof de politie qat in een woonhuis aan. Na juni 2014, met de inwerkingtreding van het qatverbod in het Verenigd Koninkrijk, nam het aantal berichten over qat fors af. Vanaf juli 2014 tot juni 2015 (tot die maand reiken de media-overzichten) levert de zoektocht nog slechts 3 nieuwsberichten over qat op.

Het afnemend aantal mediaberichten correspondeert met de scherpe daling van het aantal qat-incidenten in BVH eind 2014 en begin 2015. De hoeveelheden qat die door de politie worden geconfisqueerd variëren van enkele tientallen kilo's tot ruim 1 000 kilo. Maar over het geheel genomen worden de in beslag genomen hoeveelheden vanaf de tweede helft van 2014 beduidend kleiner. Tegelijkertijd ziet de douane op Schiphol dat het aantal qat-zendingen in het vierde kwartaal van 2014 opnieuw fors toe begint te nemen.

3.4 Douane en Marechaussee

Volgens de teamleider van de KMAR-pax (= personen) volgt de douane zo'n 5-10 risicovluchten (uit drugsbronlanden, niet alleen van qat) per dag op Schiphol. De douane controleert dagelijks de passagierslijsten die de luchtvaartmaatschappijen beschikbaar moeten stellen. Aan de hand hiervan besluit de douane welke passagiers aan een nader onderzoek onderworpen zullen worden. Wat betreft qat geldt dat vooral bij vluchten uit Nairobi, Mogadishu of Addis Abeba. Volgens de douane reist ongeveer twee derde van de passagiers in transfer vanuit Schiphol door naar bijvoorbeeld Kopenhagen, Oslo of Londen. De *profiling* geschiedt al eerder, waarbij onder andere wordt gelet op namen en (afwijkend) reisgedrag. Op grond daarvan worden per vlucht gemiddeld 2-3 personen door de douane ondervraagd op Schiphol. In de kelder wordt hun bagage gescand, voordat die op de transportband gaat. Indien drugs worden aangetroffen, wordt de betreffende persoon overgedragen aan het 'personenteam' van de Koninklijke Marechaussee (KMAR pax), afdeling eerstelijns drugsbestrijding, die met het OM de zaak strafrechtelijk verder oppakt.

Bij de afdeling Cargo van de douane worden partijen qat zonder naam of afzender overgeheveld naar het Hit And Run Cargo (HARC) team, dat zich vooral richt op drugs in de vrachtlijn. De inbeslaggenomen partijen worden geconfisqueerd en vernietigd.

Concrete resultaten handhaving en opsporing bij KMAR-pax

De afdeling KMAR-pax meldt voor de periode januari 2013 tot en met eind juli 2015 de volgende aanhoudingen in verband met qat:

- In 2013 werd één koerier (Roemeen, wonend in Polen) met 70 kilo qat aangehouden. In dat zelfde jaar werd ook 1 100 kilo qat (zowel vers als gedroogd) in beslag genomen.
- In 2014 waren er vier zaken (waarvan één in Nederland wonende Somaliër en twee Nederlandse Polen). In totaal ging het om 100 kilo qat.
- Van 1 januari tot en met 31 juli 2015 zijn er beduidend meer qatzaken (n=34). Veel verdachten zijn in Somalië geboren, maar wonen in West-Europa. Een derde (n=12) komt uit Nederland. De rest (n=22) is voornamelijk Brits of Scandinavisch. In totaal gaat het om 6 vrouwen (1 Nederland, 2 Zweden, 2 Finland, 1 Denemarken, 1 Frankrijk).

Dat er in 2015 meer personen zijn aangehouden dan in 2013 en 2014 komt volgens de KMAR doordat er bij de douane nu intensiever wordt *geprofiled*. Wie op qatbezit wordt aangehouden en gehoord, krijgt een DIP (dagvaarding in persoon) en wordt heengezonden. De strafvordering wordt gerelateerd aan het geconfisqueerde gewicht van qat (zie Bijlage A). De hele procedure van aanhouding tot veroordeling kost echter veel tijd en capaciteit in de keten. Daarom is het KMAR hierover momenteel (najaar 2015) met het OM in gesprek.

Hit And Run Cargo (HARC) team

Alle onderschepte zendingen komen vanuit de controles op vracht door de douane en vanuit de persoonscontroles op Schiphol terecht bij het HARC-team Schiphol (een opsporingsteam en samenwerkingsverband van KMAR, FIOD en Douane) en worden hier uitgepakt en verwerkt. Aan het einde van 2014 werd er in plaats van verse qat steeds vaker gevriesdroogde bladeren, die eruit zien als versnipperd bladeren, aangetroffen.

In de beginperiode na het Nederlandse verbod werden in toenemende mate (relatief kleine) pakketten met qat op het centrale postsorteercentrum onderschept, die veelal bestemd waren voor de VS en Canada. Het HARC-team ziet momenteel (augustus 2015) steeds grotere zendingen uit Afrika in transitie naar vooral de VS en Canada (waar ook veel Somalische migranten wonen). De zendingen zitten in kartonnen dozen. Voor de post- en pakketzendingen wordt gebruikgemaakt van de bekende logistieke dienstverleners, met voor hen mogelijke imago-schade als gevolg. Door stringentere controles en gerichte scanacties veranderden ook de oorspronkelijke huis-tuin-en-keuken verpakkingen.

Het HARC-team heeft vooralsnog geen duidelijke aanwijzingen dat de qathandel bij de zendingen in handen van 'de grote criminaliteit' is komen te liggen.

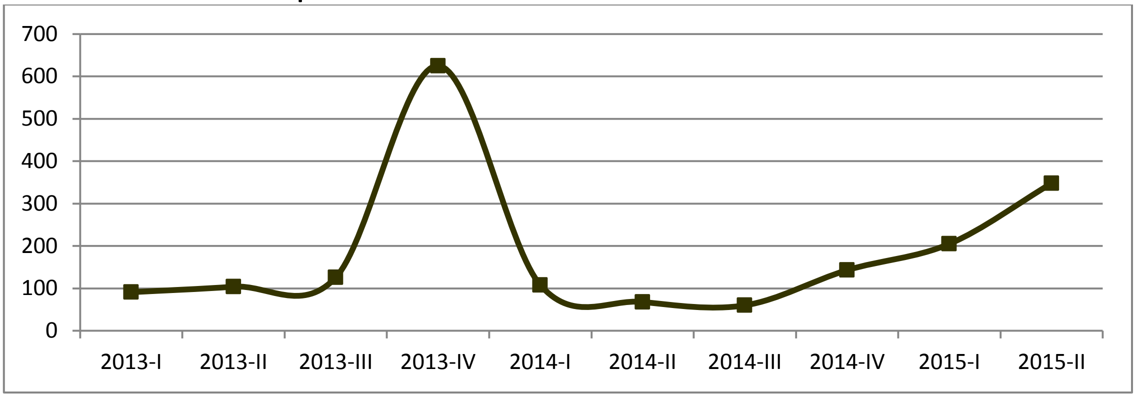
> Het HARC-team draaide in 2015 een onderzoek bij iemand die zogenaamd thee invoerde. De Somalische verdachte uit Rotterdam verkocht de qat voor € 10,- per bosje. Bij afname van 10 kilo rekende hij € 250,- per kilo. De man, die de qat distribueerde, verklaarde dat hij niet begreep waarom qat strafbaar is. Het gebruik van qat zou volgens hem cultureel ingebed zijn in de gemeenschap. Hij werd op Schiphol met 20 kilo gepakt. Uit informatie van zijn in beslag genomen telefoon bleek dat hij al eerder zaken had gedaan. In zijn woning werd geen qat aangetroffen. Ook leek hij niet betrokken bij andere criminele samenwerkingsverbanden.

Bij de handhaving begint het volgens de leider van het HARC-team in de afhandeling van de inbeslaggenomen qat spaak te lopen, nu er met enige regelmaat flinke partijen qat worden onderschept. Hij verwacht dat de zendingen in de komende tijd in volume zullen toenemen: *"Hoe meer controle er is, hoe meer er verstuurd gaat worden, om zo de winstmarges te blijven behouden."* Hoewel het onmogelijk is om te zeggen hoeveel qat er werkelijk via Schiphol wordt verstuurd, denkt de teamleider dat de inbeslagnames op Schiphol er maar een fractie van zijn. De inbeslaggenomen qat moet worden opgeslagen in de kluis, maar er dreigt volgens de leider van het HARC-team een ruimtegebrek omdat daar ook andere middelen, zoals cocaïne, in moeten.

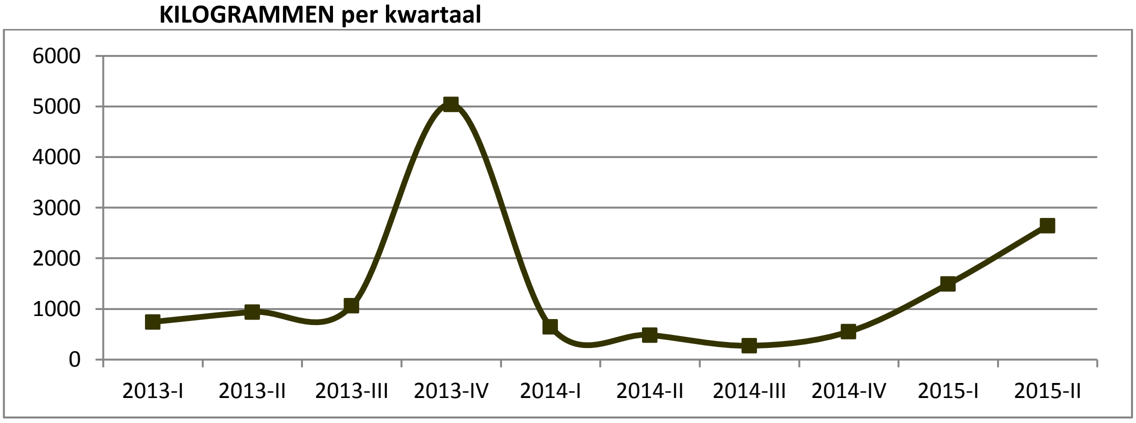
3.5 In beslag genomen pakketten met qat op Schiphol

Van het HARC-team kregen we een overzicht per maand van de door de douane op Schiphol onderschepte qat-zendingen (dozen, pakketten). Het betreft hier zowel zendingen vanuit het buitenland bedoeld voor Nederland of voor directe doorvoer naar andere landen, als zendingen vanuit Nederland bedoeld voor het buitenland. Zowel het aantal onderschepte qat-zendingen als de inbeslaggenomen hoeveelheden qat kunnen tussen opeenvolgende maanden flink verschillen. Daarom staan voor de overzichtelijkheid in de volgende grafieken de cijfers per kwartaal.

Figuur 3.2 Door douane (HARC-team) inbeslaggenomen zendingen qat op Schiphol AANTALLEN per kwartaal

Figuur 3.3 Door douane (HARC-team) inbeslaggenomen zendingen qat op Schiphol KILOGRAMMEN per kwartaal

In 2013 werden 946 zendingen onderschept (hoofzakelijk bestemd voor de VS) met in totaal 7 786 kg qat (gemiddeld 8.2 kg per zending). In 2014 betrof het 376 qat-zendingen, met in totaal 1 953 kg qat (gemiddeld 5.2 kg per zending). In 2015 ging het in de periode januari t/m augustus om 533 zendingen, met in totaal 4 563 kilo qat (gemiddeld 8.6 kg per zending).[12] Er is een scherpe piek in het laatste kwartaal van 2013, zowel in aantal inbeslaggenomen zendingen als in hoeveelheid qat. Daarna vallen de cijfers weer even terug naar het niveau van de eerste drie kwartalen van 2013, om vanaf het vierde kwartaal in 2014 (nadat qat ook in het Verenigd Koninkrijk verboden werd) weer rap omhoog te gaan.

3.6 Samenvatting en conclusie

In dit hoofdstuk lag de nadruk op de vraag in hoeverre en hoe Nederlandse opsporingsdiensten de afgelopen twee jaar het qatverbod hebben gehandhaafd (onderzoeksvraag 5).
Voordat qat in Nederland verboden werd, kwam het hoofdzakelijk in luchtvrachtzendingen vanuit Nairobi (Kenia) het land in. De meermaals per week gearriveerde grote hoeveelheden verse qat werden vaak op een bedrijfsterrein in Uithoorn, nabij Schiphol, verdeeld in kleinere porties voor de tussenhandel of gezamenlijke inkoop voor groepen gebruikers, en vervolgens van daaruit per auto vervoerd en lokaal in gebruikersporties van meerdere bundels verhandeld. Een ander deel ging naar het buitenland (binnen de EU).
Meteen nadat qat begin 2013 werd opgenomen in de Opiumwet ging de politie handhaven. De politieregistratie liet een scherpe toename zien in het aantal incidenten waarbij qat in beslaggenomen werd. In de tweede helft van 2014 liep dit weer rap terug, naar het niveau van vóór het qatverbod. In de gehele periode vanaf begin 2013 tot en met medio 2014 ging het om enkele tientallen incidenten per kwartaal, daarvoor en daarna om een handjevol. Deze trend in opsporing en handhaving is ook goed terug te zien in de berichtgeving in de media.

Bij de op Schiphol onderschepte zendingen laat de periode tussen begin 2013 tot en met het derde kwartaal van 2014 een scherpe piek zien in het laatste kwartaal van 2013 (ruim 600 onderschepte zendingen, in totaal ruim 5 000 kg). Dit terwijl de cijfers in de eerste drie kwartalen van 2013 en het eerste halfjaar van 2014 vrij stabiel waren (en op een veel lager niveau). Daarna nam het aantal inbeslaggenomen pakketten met qat (vaak met de VS als bestemming) in rap tempo toe (naar ca. 350 in het tweede kwartaal van 2015), net als de inbeslaggenomen hoeveelheid qat (naar ruim 2 500 kilo in het tweede kwartaal van 2015).

Tevens gaven de interviews met experts inzicht in (veranderingen in) de beschikbaarheid van qat (onderzoeksvraag 1). Het verbod had direct consequenties voor de aanvoer van verse qat via Schiphol en de (overlast gevende) tussenhandel in Uithoorn verdween volgens deze gemeente snel. Maar er bleef nog wel verse qat via Schiphol binnenkomen. Daarnaast kwam verse qat via het Verenigd Koninkrijk (die daar toen nog legaal was) per vrachtwagen

[12] Let wel: juli en augustus 2015 zijn niet meegenomen in de grafieken, want nog geen volledig kwartaal.

en trein naar Nederland, maar in kleinere hoeveelheden dan voorheen via Schiphol – en ook minder vers, want al een paar dagen oud. Deze (tijdelijke) route verviel nadat qat in juni 2014 ook in het Verenigd Koninkrijk verboden werd. Op den duur bleek de op Schiphol en via andere routes in Nederland gearriveerde qat ook steeds vaker gedroogd in plaats van vers te zijn.

4 LOKALE EXPERTS EN FOCUSGROEPEN SOMALISCHE GEMEENSCHAP

Als eerste hoofdthema in dit hoofdstuk bezien we vanuit de kennis en ervaringen van lokale experts en leden van de Somalische gemeenschap (onder wie ook qatgebruikers) de aard en omvang van de sociale en gezondheidsproblematiek in relatie tot qatgebruik. Zijn er sinds het qatverbod veranderingen in deze problematiek aanwijsbaar? (onderzoeksvraag 2). Specifieke aandacht wordt daarbij besteed aan de positie en rol van Somalische vrouwen. Als tweede thema wordt beschreven in hoeverre de 11 gemeenten met relatief veel Somaliërs veranderingen ervaren in de problematiek rond qat, in termen van overlast, handel, veiligheid en openbare orde (onderzoeksvraag 4). Tevens wordt in dit hoofdstuk besproken wat in de interviews met lokale experts en/of in de focusgroepen met leden van de Somalische gemeenschap naar voren kwam over veranderingen in de beschikbaarheid van qat (onderzoeksvraag 1) en over neveneffecten als gevolg van het qatverbod (onderzoeksvraag 3).

4.1 Lokale kennis en expertise vanuit de Somalische gemeenschap

In de 11 onderzochte gemeenten zijn in totaal 28 lokale experts geïnterviewd over (veranderingen in) het lokale beleid en de aard en omvang van de qatproblematiek. De interviews gingen (afhankelijk van de expertise) over (de aanpak van) een of meer van de volgende thema's: participatie, arbeid, onderwijs, gezin en gezondheid in relatie tot de lokale qatproblematiek; eventuele neveneffecten van het qatverbod; en/of lokale qathandel, overlast e.d. De informatie en kennis over Somaliërs bleek binnen een gemeente vaak verspreid over verschillende diensten en personen. Het vinden van de juiste contactpersonen was dan ook niet altijd eenvoudig. Soms was de kennis over de lokale qatproblematiek (en Somaliërs in het algemeen) vrij summier, in andere gemeenten was er beduidend meer deskundigheid. In grote lijnen waren de uiteindelijk geïnterviewde gemeenteambtenaren en (andere) lokale professionals goed op de hoogte van de sociaal-maatschappelijke problematiek van Somaliers en hun economische positie, maar wisten zij doorgaans minder over de aard en achtergronden van het qatgebruik en de gezondheidsproblematiek. Deze kennis werd zoveel als mogelijk aangevuld door Somalische professionals die veel contacten hebben binnen de lokale Somalische gemeenschap (o.a. via Somalische organisaties) en/of samenwerken met de gemeente. In twee van de onderzochte gemeenten wisten wijkagenten wel meer te vertellen over de (lokale) handhaving van het qatverbod en over qatgebruik en qathandel vóór en na de strafbaarstelling van qat.

In de focusgroepen, waarin de meerderheid van de in totaal 20 deelnemers (ook) buiten een van de 11 gemeenten woonde of werkte, kon meer van 'binnenuit' worden ingegaan op de aan qat gerelateerde problematiek.

In de *eerste, gemengde, focusgroep* met leden van Somalische organisaties en lokale experts stonden de sociale en gezondheidsproblematiek en de neveneffecten van het qatverbod centraal (onderzoeksvragen 2 en 3).

De *tweede focusgroep* bestond volledig uit Somalische vrouwen en hier werden de verschillende thema's besproken, met nadruk op de positie van vrouwen (gebruikers en niet-gebruikers).
De deelnemers aan de *derde focusgroep* waren Somalische qatgebruikers/-handelaren. In deze focusgroep stonden veranderingen in de qathandel en neveneffecten van het qatverbod centraal (onderzoeksvragen 3 en 4). In de eerste en de tweede focusgroep werd hoofdzakelijk Nederlands gesproken, in de derde focusgroep was Somalisch de voertaal en zorgde een tolk voor vertaling in het Nederlands.

4.2 Een hechte maar sociaal kwetsbare gemeenschap

Bij de lokale experts heeft de meerderheid van de geïnterviewde gemeenteambtenaren tamelijk beperkt zicht op de Somalische gemeenschap, omdat er geen actief doelgroepenbeleid is. Een beleidsambtenaar spreekt van een zekere 'allergie' als het om doelgroepen gaat. Er zijn enkele uitzonderingen, namelijk gemeenten waar Somaliërs het predicaat 'aandachtsgroep' hebben gekregen. De noden en zorgen van de Somalische gemeenschap zijn hier scherper in beeld en er is meer zicht op de qatproblematiek. Soms zijn er extra cursussen voor gemeenteambtenaren en professionals die met Somaliërs werken. Zo vertelt een jongerencoach in Rotterdam dat hij een speciale training heeft gehad over de culturele achtergronden van de Somalische gemeenschap en over stamverbanden. Hij zegt hierdoor alerter te zijn op qatgebruik en dit ook beter te herkennen, bijvoorbeeld door te letten op het gebit of de ogen. *"Het probleem is echter dat het gebruik vaak wordt ontkend."*

De geïnterviewde deskundigen typeren de (lokale) Somalische gemeenschap vaak als jong, met veel nieuwkomers, jonge ouders en grote gezinnen, waarbinnen de vrouwen er relatief vaak alleen voor staan. Daarnaast zijn er ook veel (oudere) alleenstaanden. Verder is het beeld dat de Somalische gemeenschap nogal hecht georganiseerd is en dat men elkaar vaak opzoekt. We horen en zien dat ook in de focusgroepen, waarvan de deelnemers over het land verspreid wonen, maar elkaar toch met enige regelmaat ontmoeten. Anderzijds gelden Somaliërs in Nederland ook als een mobiele groep, als een gemeenschap met een nomadisch karakter. Zo ziet een gemeenteambtenaar in Dordrecht groepjes Somaliërs weer vertrekken als 'het te lastig wordt'. Somalische professionals zeggen hetzelfde en zien in de gemeenten waar ze wonen en/of werken ook groepen verder zien trekken naar onder andere het Verenigd Koninkrijk. De economische vooruitzichten zouden daar beter zijn. Met minder regels en meer vrijheid om een eigen zaak te beginnen. Vooral de hoger opgeleiden zouden denken hiervan te kunnen profiteren.

Ofschoon er ook positieve geluiden zijn over succesvolle Somaliërs, is de algemene teneur in de interviews met lokale experts – en ook in de focusgroepen – dat een groot deel van de Somaliërs in Nederland gebukt gaat onder een meervoudige problematiek. Een enkele professional meent dat de problematiek van Somaliërs exemplarisch is voor het vluchtelingenprobleem en daarom in de kern niet afwijkt van andere groepen vluchtelingen. De meerder-

heid van de geïnterviewde gemeenteambtenaren en professionals schetst echter een bovengemiddeld somber beeld van de Somalische gemeenschap.
Door de lokale experts wordt *verslaving* aan alcohol, qat of andere drugs weinig genoemd als belangrijkste problematiek. Wel is er in sommige gemeenten bezorgdheid over getraumatiseerde nieuwkomers die behalve qat ook alcohol en cannabis gebruiken.

De vijf thema's die er qua sociaal-maatschappelijke problematiek uitspringen, zijn:

- Er is veel *analfabetisme* en/of laag geletterdheid en ook veel schooluitval bij jongeren. Analfabetische ouders kunnen hun kinderen niet voldoende ondersteunen in het leren spreken van de Nederlandse taal.
- Er zijn veel problemen met *huisvesting en gezinsproblematiek* vanwege het relatief hoge aantal echtscheidingen en éénoudergezinnen. Dakloosheid komt ook voor. In sommige gemeenten is het een hele toer om geschikte huisvesting te vinden voor grote gezinnen.
- Een relatief grote groep zit in de bijstand en een flink deel ondervindt *financiële problemen*. Er is veel armoede.
- Lokale experts zien dat de *geringe participatie* en het hoge analfabetisme de integratie in de Nederlandse samenleving remt en de marginalisering versterkt. Veel Somaliërs doen niet volwaardig mee.
- Verder is er sprake van veel *psychosociale problematiek* vanwege het sociale isolement en een deel lijdt aan oorlogstrauma's en kampt met post traumatische stress stoornis (PTTS). Volgens deskundigen zijn de traumatische ervaringen ook een belangrijke reden waarom mensen minder goed functioneren.

Lokaal beleid

Het sombere beeld dat in de meeste gemeenten wordt geschetst, heeft (nog) niet geleid tot een speciaal beleid ten aanzien van Somaliërs. Soms zijn er wel speciale taalprogramma's ontwikkeld en is meer aandacht gekomen voor empowerment, opvoedingsondersteuning en emancipatie. Jongeren worden meer betrokken en gewezen op het belang van onderwijs en werk. Een lokale adviseur in Tilburg vindt het een positieve ontwikkeling dat vooral vrouwen vaker het heft in eigen hand durven nemen.
Opvallend vaak vinden de geïnterviewde gemeenteambtenaren dat Somaliërs te afhankelijk zijn van projecten. Ook de contacten met Somalische organisaties vinden ze soms stroef verlopen. De continuïteit van het overleg kan erg afhankelijk zijn van de vertegenwoordiger van de organisatie en ook tussen de organisaties onderling botert het niet altijd. Verschillende lokale experts wijten dit aan het voor hen moeilijk te doorgronden 'stammengedrag', daarmee verwijzend naar de traditionele en invloedrijke rol van stammen en clans in Somalië. Maar er worden ook successen geboekt, bijvoorbeeld met een activeringsproject dat al enkele jaren geleden voor het verbod is gestart in Groningen. De projectleider houdt intensief contact met bij het project betrokken organisaties (w.o. gemeente, GGZ, werkprojecten, woningbouw, politie en stichtingen van Somaliërs).

"Het contact met de Somalische gemeenschap is van cruciaal belang. De grootste groep (28-34 jaar) doet het relatief goed. Er is veel geïnvesteerd in het winnen van vertrouwen en het ondersteunen van de gemeenschap in de breedste zin. Van taalontwikkeling, het invullen van papieren tot en met het vinden van een woning. Een kwestie van lange adem, want men spreekt niet zo snel met buitenstaanders over problemen. Alles wordt in de gemeenschap 'opgelost'. Nu het relatief beter gaat is ook het vertrouwen bij andere organisaties weer terug."

4.3 Participatie, arbeid, onderwijs en qatproblematiek

Het lage opleidingsniveau en de geringe taalvaardigheid bemoeilijken de kansen op een baan aanzienlijk. Hoewel de goedwillenden de taalcursussen snel afronden komen de meesten bij sollicitaties niet veel verder. Vooral een deel van de tweede en hoger opgeleide generatie zou het beter doen. *"Maar over het algemeen nemen werkgevers toch liever een Jan dan een Hassan aan. Niet in het minst omdat er soms ook sprake is van een afwijkend arbeidsethos bij Somaliërs. Althans dat is de heersende beeldvorming."* (Somalische professional, Groningen).

Voor een groot deel van de Somaliërs in Nederland zijn de vooruitzichten op werk weinig rooskleurig, zo komt veelvuldig naar voren uit de interviews met lokale experts. In een paar gemeenten wordt geconstateerd dat de problematiek sinds 2011 verergerd is. In het merendeel van de onderzochte gemeenten zijn op dit terrein geen extra, c.q. specifieke activiteiten ontwikkeld om de integratie van Somaliërs te bevorderen. Omdat in hun ogen de problemen niet voldoende worden onderkend, proberen Somalische organisaties, in samenwerking met gemeenten, soms zelf projecten op te zetten. Een expert in Delft vertelt over de noodzaak hiervan: *"Er is hier niks, geen Somalische vereniging, geen plek voor jongeren en geen moskee. Ik ga proberen om dat hier voor elkaar te krijgen."*

In de focusgroepen wordt het lage opleidingsniveau eveneens als belangrijke oorzaak voor de hoge werkloosheid gezien. Een deel van de Somaliërs is actief als vrijwilliger, maar de doorstroming naar de arbeidsmarkt blijft beperkt.

Qat en participatie

Verschillende lokale experts menen dat qatgebruik een negatieve invloed heeft op de participatie en integratie van gebruikers. We horen onder andere: *"Intensief gebruik van qat vertraagt de integratie."* En: *"Qat maakt je eerder lui."* Een maatschappelijk werker in Groningen: *"De dag daarna kun je niet werken, niet studeren, niet de taal leren, niet op tijd op je afspraak komen."* Vooral de forse qatgebruikers zouden zich behalve van hun gezin ook vervreemd hebben van de samenleving door het negeren van de aangeboden projecten en alfabetiseringsprogramma's. Een Somalische expert in Tilburg ziet dat de qatproblematiek ook bij gebruikers gevoelig ligt. *"Ze ontkennen vaak dat ze gebruiken. Maar kauwen en werken gaat moeilijk samen."*

Hoewel er ook in de focusgroepen zorgen zijn over qat, zit voor de meeste deelnemers het probleem niet zozeer in qatgebruik an sich, maar vooral in het excessieve qatgebruik. We

noteren: *"Gebruikers die tot diep in de nacht wakker blijven en overdag willen uitslapen, komen zo nooit aan een baan. Hun kansen op de arbeidsmarkt zijn nihil."* Andere gebruikers, zo weet men, zijn juist om deze reden ontslagen, omdat ze vaak niet op tijd op het werk verschenen. Sommige deelnemers aan de focusgroepen hopen dat het verbod mensen dwingt om in de spiegel te kijken zodat zij zich gaan realiseren dat het leven niet alleen maar om qat draait. Anderen zijn er sceptisch over, of vrezen dat er meer na- dan voordelen aan het verbod kleven.

Hoewel alle deskundigen (zowel in de interviews als in de focusgroepen) denken dat er sinds het verbod over de gehele linie minder qat wordt gebruikt, zijn zij het er over eens dat dit (nog) niet heeft geleid tot een duidelijke afname van de werkloosheid of tot een grotere participatie in de samenleving. In de woorden van één van de geïnterviewde professionals (Utrecht). *"De weg is nog lang. Sommige gebruikers hebben het zwaar. Voor het verbod zaten ze bijna alleen maar binnen waardoor ze vervreemd zijn van hun gezin en van de samenleving."*

4.4 Gezin, gezondheid, sociaaleconomische situatie en qatproblematiek

Zoals gezegd hebben de 11 onderzochte gemeenten op één uitzondering na geen doelgroepenbeleid voor Somaliërs ontwikkeld. Maar in de meeste gemeenten wordt er wel samengewerkt met de GGZ, wijkagenten, GGD en Vluchtelingenwerk als ook met Somalische deskundigen. Soms wordt ook iemand met draagvlak bij de Somalische achterban op tijdelijke basis aangesteld om de problematiek beter in kaart te brengen.

De onderzochte gemeenten zeggen dat ze redelijk goed zicht hebben op de Somalische huishoudens en gezinssituaties. De problemen die zich op dit terrein voordoen, zijn met name: huiselijk geweld, conflicten, scheidingen en ongewenste zwangerschappen. Deze problemen staan volgens de lokale experts grotendeels op zichzelf en zijn niet (specifiek) gerelateerd aan de qatproblematiek.

Gemeenteambtenaren op beleidsniveau zeggen vaak dat ze weinig kennis van en inzicht hebben in de gezondheid van qatgebruikers. Professionals die dichter bij het vuur zitten, constateren dat de ongunstige maatschappelijke positie het qatgebruik eerder lijkt te versterken, als vlucht om de problemen te vergeten. Fors qatgebruik leidt tot meer spanningen en ruzies in de huiselijke sfeer en is soms ook de achterliggende oorzaak van scheidingen. Volgens een pedagogisch expert (Rotterdam) is qatgebruik een serieuze stressfactor in het gezin als de man gebruikt en de vrouw niet. Een wijkagent (Tilburg) is het bij bezoek aan gezinnen opgevallen dat de mannen vaak afwezig zijn en op andere adressen bivakkeren waar ook qat gebruikt wordt.

Man nu vaker thuis … en dan?

Het goede nieuws is dat verschillende geïnterviewde professionals na het qatverbod vaker positieve geluiden horen over (jonge) mannen die meer betrokken zijn bij hun familie en vrienden. Mannen die gestopt zijn met qat zouden zich weer vaker over hun gezin willen ontfermen, in plaats van overdag knock-out te liggen. Ze passen zich meer aan het ritme van

hun kinderen aan en brengen ze vaker naar school. Dat is volgens een hulpverlener toch heel anders dan wanneer je na een nachtelijke kauwsessie pas om 15.00 uur 's-middags wakker wordt en je gaat irriteren aan je kinderen die net van school thuis komen. Deze mannen pakken vaker huiselijke klussen op die zijn blijven liggen, willen gaan studeren of gaan serieus op zoek naar een baan. Anderen gaan weer geregeld naar de moskee en doen vaker mee aan sociale activiteiten in het clubhuis.

Maar er zijn ook andere geluiden. De problemen met qat mogen dan minder zijn, de conflicten met vrouw en kinderen zijn daarmee nog niet meteen opgelost. Zeker als de qatgebruikende vader zich door zijn lange afwezigheid vervreemd heeft van zijn gezin. Ook in de focusgroepen wordt bevestigd dat het niet vanzelf goed komt als mannen opeens meer thuis zijn. Ze kunnen zich ook te veel gaan bemoeien met hun gezin, zich depressief gaan voelen of thuis zitten maar niets uitvoeren, hetgeen weer tot nieuwe spanningen leidt. De reacties zijn ambivalent. Hoewel vrouwen vaak blij zijn met het qatverbod, zijn er ook nieuwe problemen. Er zijn mannen die nu veel langer wegblijven omdat ze door het land trekken op zoek naar qat.

Meer problematiek bij frequent gebruik – maar ook dalend recreatief gebruik

Er zijn sinds het qatverbod nog steeds Somaliërs in Nederland die geregeld qat gebruiken. De verhalen over verslaving komen veelal van omstanders, buren en (zo worden ze door critici in de Somalische gemeenschap regelmatig aangeduid) 'lobbyisten' die voor een verbod hebben geijverd. De experts die contact hebben met qatgebruikers zien de problemen van dichtbij. Hoe heviger het gebruik, hoe minder de eetlust, hoe meer gezondheidsproblemen en hoe groter de verloedering en het isolement. Ze geven voorbeelden van groepjes mannen die nu beduidend meer moeite moeten doen om aan qat te komen. Het zou dan vooral alleenstaande (vaak oudere) gebruikers betreffen, die jarenlang (bijna) elke dag qat kauwden. De problemen en schulden lijken bij deze groep eerder toe te nemen, omdat gebruikers sinds het verbod meer tijd kwijt zijn om qat te bemachtigen, die ook nog eens flink duurder is geworden.

Anderzijds wordt in de focusgroepen met leden van de Somalische gemeenschap, maar ook door lokale experts (bijvoorbeeld in Groningen) gesteld dat qatgebruik sinds het verbod, vanwege de schaarste, binnen de groep minder frequente, recreatieve gebruikers is geslonken.

Verbetering en verslechtering van de financiële situatie

In een deel van de Somalische gezinnen met een of meer qatgebruikers is de financiële situatie sinds het verbod verbeterd, omdat het huishoudgeld nu niet meer automatisch voor qat wordt aangewend. Maar in andere gevallen is de situatie juist verslechterd, omdat er meer huishoudgeld wordt opgeëist voor de dure qat. Dit leidt volgens verschillende lokale experts tot meer stress en conflicten in het gezin. Een voorstander van het qatverbod ziet nu met lede ogen aan dat mensen en gezinnen financieel in de knel zijn gekomen.

Qatverbod, gezondheid en verslaving

Het qatverbod wordt door een meerderheid van de Somalische experts (lokaal en ook in de focusgroepen) toegejuicht. Maar er zijn ook zorgen over de gezondheidsproblematiek. Deze blijft ook na het verbod precair. *"Somaliërs zijn koppig en trots en geven niet snel toe dat ze problemen hebben"*, aldus een hulpverlener (Tilburg) *"Het kost vaak maanden om het vertrouwen te winnen om over hun problemen te kunnen praten. Schaamte over het gebruik komt veel voor en dat is door het verbod nog sterke geworden. Daarbij komt: wie hulp zoekt, weet niet altijd de weg naar de hulpverlening te vinden."* De gezondheidsproblemen zijn volgens lokale experts zowel lichamelijk (o.a. tanden, hartproblemen) als geestelijk (psychische problematiek als gevolg van oorlog). Een pedagogisch expert (Amsterdam) zag dat een standaard afkickprogramma voor verslaving aan qat of alcohol niet werkt voor een groep Somalische mannen met posttraumatische stressstoornis (PTTS). Ook constateren experts dat er bij de GGZ weinig kennis is omtrent problematisch qatgebruik en de begeleiding vaak tekortschiet. Net als in de focusgroepen zeggen geïnterviewde professionals sinds het qatverbod ook groepjes (vooral zwaardere) qatgebruikers te zien die meer alcohol zijn gaan drinken.

4.5 Vrouwen en qat

Somalische vrouwen in Nederland gaan vaak onder dezelfde problemen gebukt als mannen: ze beheersen de taal niet, hebben weinig tot geen opleiding genoten, zijn werkloos en hebben financiële problemen. Somalische vrouwen hebben gemiddeld veel kinderen. Vrouwen met een opleiding zijn beter geïntegreerd in Nederland. Somalische mannen hebben soms meerdere vrouwen. De problemen (financieel en sociaal) ontstaan als hij voor één vrouw kiest en de andere vrouwen aan hun lot overlaat.

Ook bij vrouwen komt qatgebruik in alle (volwassen) leeftijden voor, zij het beduidend minder dan bij mannen en ook veel meer verborgen. Dit zeggen lokale professionals die intensief contact met vrouwen hebben, evenals de deelnemers in de focusgroepen (in het bijzonder de focusgroep met uitsluitend vrouwelijke deelnemers). Zij stellen dat op vrouwen die qat gebruiken vaak een groot taboe rust in de Somalische gemeenschap. Dat geldt vooral voor de armere Somalische vrouwen. De meer welvarende Somalische vrouwen zijn, ook voor hun qatgebruik, minder afhankelijk van mannen.

Vrouwelijke qatgebruikers, gezin en gezondheid

Somalische vrouwen die qat kauwen kunnen hiermee hun positie binnen het gezin verzwakken. Zij worden er bijvoorbeeld van beschuldigd dat ze hun verantwoordelijkheid ontlopen wanneer ze, net als mannen, tot diep in de nacht qat gebruiken en van hun man het verwijt krijgen dat ze de verzorging van hun kinderen verwaarlozen. Dat de kinderen (hierdoor) uithuisgeplaatst worden, komt overigens zelden voor. Een alternatief is dat vrouwen opblijven en pas gaan slapen als de kinderen naar school gaan. Soms besluit de partner voortaan alleen nog met zijn (mannelijke) vrienden te gebruiken.

Volgens de deelnemers aan de focusgroepen zijn veel vrouwen vanwege het beperkte aanbod en de hoge prijzen van qat gestopt of hebben hun gebruik sterk verminderd. Er komen uit de interviews met lokale experts en uit de focusgroepen geen duidelijke signalen dat vrouwen vaker in gezondheidsproblemen zijn gekomen.

Vrouwelijke partners van mannelijke qatgebruikers

Anderzijds komen (niet gebruikende) Somalische vrouwen in conflict met mannen die qat gebruiken en die een deel van het, vaak toch al karige, huishoudbudget opsouperen. Hierdoor zijn zij hun vrouw vooral tot last. Het gezin lijdt eronder en de mannen onttrekken zich steeds meer aan het gezinsleven. Verschillende experts (met name, maar niet alleen in de focusgroep met uitsluitend Somalische vrouwen) stellen dat Somalische vrouwen van stevig gebruikende mannen er, ook al voor het verbod, vaak alleen voor staan en zich machteloos voelen. Apart van elkaar wonen is een noodoplossing.

4.6 Overlast, handhaving en beleid voor het qatverbod

In de helft van de gemeenten, waar al weinig qatoverlast was, is na het verbod feitelijk weinig veranderd. In deze gemeenten woonden naar verhouding al minder (problematische) qatgebruikers en de recreatieve qatgebruikers vielen nauwelijks op.
Verschillende lokale experts die wat betreft hun zicht op de qatproblematiek verder terug kunnen gaan in de tijd, zeggen dat er in de beginperiode, rond 2003-2004, wel sprake was van enige problematiek op straat, in panden, winkels en cafés waar qat werd gebruikt en/of verhandeld. Er werden bijvoorbeeld veldwerkers ingezet om de problematische qatgebruikers te ondersteunen. Experts in verschillende gemeenten zeggen dat een deel van de Somaliërs, waaronder ook notoire gebruikers, al geruime tijd voor het verbod zijn doorgereisd naar het Verenigd Koninkrijk.

Lokale qathandel en overlast

Bij een vijftal gemeenten bleef de problematiek in de jaren voor het verbod echter de kop opsteken in huizen en winkeltjes waar qat werd gekauwd en/of verhandeld. Zo arriveerden in Groningen de bezorgers een paar keer per week met een lading verse qat (van Schiphol en later Uithoorn) die in de gemeente vanuit de auto verkocht werd. Qat was toen nog legaal. De harde gebruikerskern bestond uit enkele tientallen voornamelijk Somalische mannen die afwisselend in verschillende woningen qat gebruikten. Soms ook met alcohol erbij. Er werd ook op straat, vaak in de eigen woonbuurt qat gebruikt. De problematische kerngroep was zwervend, had geen vaste woon- of verblijfplaats en 'confisqueerde' volgens de politie soms tijdelijk een woning van een 'zwakkere broeder'. In de hoogtijdagen van de overlast waren er bijkans elke dag meldingen van ruzies, vechtpartijen, lawaai, mishandelingen urineren op straat en van mensen die zich geïntimideerd voelden. Sommige qatgebruikers pleegden winkeldiefstal. Ook de politie in Tilburg vertelt over kleine handel in woningen en vanuit de autokofferbak toen qat nog niet verboden was. De handelaren waren vaak Somalische 'entrepreneurs' die er een kleine 'business' op nahielden. In de woningen die wa-

ren ingericht als verkoop- en gebruiksruimte kwamen overdag en ’s-nachts tientallen gebruikers over de vloer.

Lokale maatregelen voor het verbod

Toen qat nog legaal was, kon er moeilijk strafrechtelijk tegen worden opgetreden. Dit liet onverlet dat er in ten minste drie gemeenten lokaal beleid ontwikkeld werd om de qatproblematiek het hoofd te bieden. In Arnhem werd de handel in en het gebruik van qat op basis van een algemene plaatselijke verordening (APV) in 2007 in bepaalde gebieden verboden. In een kring van ongeveer 500 meter om het verkooppunt mocht ook geen qat meer worden gebruikt. In Groningen werd in 2004, in samenwerking met o.a. hulpverleners, de woningbouw, het sociaal-maatschappelijk werk en andere hulpverleners, een project gestart ten behoeve van een groep problematische qatgebruikers. De aanpak was sociaal-medisch van aard. Volgens de wijkagent die we interviewden, heeft de projectmatige aanpak een belangrijke bijdrage geleverd aan het oplossen van de problematiek.

Ook Tilburg was een van de eerste gemeenten met een qatproblematiek (sinds 2003). Hier werd, vooruitlopend op het uiteindelijke verbod, in 2010 een speciale verordening (APV) van kracht in een woonwijk waar sprake was van qathandel en overlast (o.a. lawaai, spugen op de grond, collectief rondhangen in galerijen en portieken). Tegelijkertijd werd aan de rand van de wijk een plek aangewezen waar het gebruik van qat gedoogd zou worden. Een persoon mocht maximaal drie bosjes qat voor eigen gebruik bezitten. De politie werd verzocht om strikter te handhaven en wie zich niet aan de maximaal toegestane hoeveelheid hield, werd bekeurd. Omdat de ‘gedoogplek’ te ver uit de buurt was, werd er echter weinig gebruik van gemaakt en bleven mensen op straat qat gebruiken.

4.7 Beleid, handhaving en neveneffecten na het qatverbod

Bij een meerderheid van de gemeenten is er qua beleid en handhaving sinds het verbod weinig veranderd. In één gemeente is een gemeentelijke verordening rond qat opgeheven en in twee andere gemeenten is voorlichting gegeven omtrent het verbod. Hoewel er weinig of geen prioriteit werd gegeven aan qat, zijn er in verschillende gemeenten wel woningen c.q. winkels waar qat gebruikt en/of verkocht werd gesloten.

Minder gebruik en handel ondergronds

De lokale handel en verkoop gebeurt nergens meer openlijk. De lokale handel die nog wel bestaat is grotendeels ondergronds gegaan. Zowel in de interviews met lokale experts (voor zover zij er zicht op hebben) als in de focusgroepen wordt eenstemmig gesteld dat het qatgebruik fors is gedaald. Illustratief is wat de voorzitter van een Somalische organisatie in Delft hierover vertelt.

> *“Het gebruik is naar beneden gegaan. Er wordt hier geen qat meer gegeten en verhandeld. Anders zou ik het wel horen dat ze zeggen ‘mijn huis vanavond, ik nodig jullie uit’. Het dagelijks gebruik is weg; 2 à 3 keer per week is het maximale. Er*

> *zijn nog maar een paar diehards over. Vroeger was er meer acceptatie in de gemeenschap tegenover qat. In de jaren negentig tot midden jaren nul geloofden mensen dat je er kalm van zou worden. De gebruikers hier gingen vooral naar de grote steden. Nu is het meer een taboe geworden. Qat is in sommige kringen haram. Je krijgt bad credits in het hiernamaals. Het beeld is nu dat het een drug is waar je verslaafd aan kan raken. Dat het ongezond is.“*

Nauwelijks nog overlast

De wijkagenten die we interviewden, nemen geen aan qat gerelateerde activiteiten meer waar op de voorheen bekende verkooppunten. In de woorden van een wijkagent: *”Ik zie geen mannen met groene tanden (van het qat kauwen) meer over straat lopen.”* Gemeenteambtenaren en politiemensen zeggen dat het aantal overlastmeldingen sinds het verbod verwaarloosbaar is. Ook dit wordt gezien als bewijs dat de gebruikerspopulatie is geslonken.

> Sinds qat in 2013 op lijst II van de Opiumwet staat zijn er in Tilburg nagenoeg geen overlastmeldingen meer. In de aanloop naar het verbod waarschuwde de politie gebruikers en huurders van een paar woningen. Aanvankelijk reageerden zij nog sceptisch. Een maand na de plaatsing op de lijst II is de politie gaan handhaven. Er werden mensen aangepakt die qat vanuit de auto verkochten. De politie spreekt nu niet meer van een qatproblematiek. Hoewel de groep mannen nog wel bij elkaar komt, is de qat uit het straatbeeld verdwenen. Overlast was een belangrijke indicatie dat er op straat of in woningen werd gehandeld en/of gebruikt. Maar het huidige aantal aan qat gerelateerde meldingen is volgens de politie vrijwel nihil. Ook zijn er geen signalen van verplaatsing. Niettemin is in februari 2014 een woning voor 3 maanden gesloten, nadat de politie er eerder tweemaal qat had aangetroffen: 121 bosjes in het najaar van 2013 en 4 bosjes aan het begin van 2014. En in de zomer van 2015 trof de politie na een overlastmelding 2 bosjes qat aan in de slaapkamer en een kleine hoeveelheid verse (‘natte’) qat in de woonkamer. Eerder waren er al meldingen geweest van qathandel op dit adres. Een Damocles procedure is in gang gezet.[13]

In de focusgroepen kwamen verschillen tussen gemeenten in de manier van handhaving van het qatverbod naar voren. In sommige gemeenten wordt stringenter tegen gebruikers opgetreden. Maar of de aanpak nu ‘zachter' of ‘harder’ is, in de volle breedte is men het erover

[13] Artikel 13b Opiumwet, ook wel aangehaald als de Wet Damocles, biedt de burgemeester de mogelijkheid drugspanden te sluiten. De burgemeester kan op basis van de wet bestuursdwang toepassen en woningen of voor het publiek toegankelijke inrichtingen te sluiten als daar sprake is van drugshandel. Bijzonder aan deze bepaling is dat niet hoeft te worden aangetoond dat de openbare orde in het geding is. Louter de aanwezigheid van drugs boven de normen voor eigen gebruik in de woningen vormt al voldoende rechtvaardiging om de woning of het lokaal te sluiten. Het gaat hier om een sluiting voor bepaalde tijd, waarbij de burgemeester betrokkene eerst moet waarschuwen en op de hoogte moet stellen van de geconstateerde overlast, alvorens hij kan besluiten tot sluiting. Na de sluiting kan de gemeenteraad de Wet Victor toepassen om het pand te onteigenen.

eens dat qatgebruik uit het straatbeeld is verdwenen en vrijwel nergens in Nederland meer noemenswaardige overlast veroorzaakt.

Nadelige sociale gevolgen van het qatverbod

Enkele van de geïnterviewde lokale experts stellen dat het qatverbod nadelige gevolgen heeft voor sociale netwerken en volgens sommigen wordt er nu ook meer alcohol gedronken. Een Somalische tolk verwoordt het als volgt:

> *"Voor de meesten had qat een sociale functie. Je ontmoet vrienden en gebruikt het voor de gezelligheid of voor discussies. Sinds het verbod is het netwerk weggevallen. Daar is niks voor in de plaats gekomen. Ze gebruiken nu alcohol wat een vrij onbekend middel voor ze is. Nu qat illegaal is en duurder, zijn er ook meer financiële problemen. De gemeente denkt dat het qatgebruik is gestopt. Wij zien dat het probleem is toegenomen."*

Soortgelijke verhalen komen van qatgebruikers in de focusgroep over de markt. Zij kennen mannen die alcohol zijn gaan drinken, maar dat is volgens hen maar een kleine groep. Anderen roken een waterpijp of hasj. Twee deelnemers uit de focusgroepen weten van een paar Somaliërs die weer terug naar Somalië en Kenia zijn gegaan, speciaal voor de qat. *"Mensen die verhuizen geven niet qat als reden, maar het starten van een nieuwe onderneming of iets dergelijks. Ze laten hun vrouwen hier achter."* Zelf voelen de mannen zich meer ontheemd nu ze niet meer zo vaak (kunnen) gebruiken. Ze missen de sociale bijeenkomsten met vrienden in het weekend. Ze voelen zich ook eenzamer omdat de contacten langzaam verwateren.

4.8 De lokale qatmarkt na het verbod

In de interviews met lokale experts zeggen gemeenteambtenaren en (andere) professionals dat er weinig tot geen criminaliteit is rondom de lokale verkoop, handel en distributie van qat. De politiemensen die we hierover interviewden, bevestigen dit beeld. Hetzelfde geldt voor de deelnemers aan de focusgroepen. Vooral degenen die dichter bij de qatgebruikers staan beschouwen de beperktere aanvoer van qat als een belangrijke aanwijzing voor en ook oorzaak van een geslonken gebruikerspopulatie.

Beschikbaarheid fors minder, prijs flink omhoog

In de focusgroepen is er wel enige verdeeldheid over de omvang van het huidige qatgebruik, maar in grote meerderheid zegt men dat qat nu moeilijker te krijgen is dan voor het verbod. De qathuizen zijn dicht en de beschikbaarheid is laag. Gebruikers reizen soms stad en land af op zoek naar verse qat. Gebruikers (in de focusgroep over de qatmarkt) zeggen dat ze soms een telefoontje of bericht krijgen wanneer ergens in Nederland een partij qat is gearriveerd. Maar het is niet uitzonderlijk dat eenmaal ter plaatse de partij qat alweer weg is.

De qathandel is niet volledig verdwenen. Ingewijden horen dat sommige (Somalische) qat-dealers tegenwoordig afkomstig zijn uit Duitsland en België en van daaruit qat naar Nederland brengen. Ook komt qat wel met de post naar Nederland. Daarnaast zouden Somaliërs die nog maar kort in Nederland zijn wel eens worden ingezet om qat te verkopen omdat langer in Nederland gevestigde Somaliërs nu terughoudender zijn om qat in huis te hebben. Tevens horen we over de hele linie we dat de prijs van qat sinds het qatverbod fors is gestegen (zie ook Hoofdstuk 6).

Gedroogde qat

Vanuit verschillende gemeenten horen we over (gedeeltelijke) vervanging van het aanbod van verse qat door gedroogde qat (en in mindere mate qat in poedervorm). Het NFI bevestigt bij navraag dat na het in werking treden van het qatverbod partijen gedroogde qat-blaadjes in plaats van de gebruikelijke bundels verse qat zijn onderschept. Tegenwoordig krijgt het NFI nauwelijks nog qat, vers dan wel gedroogd, binnen voor analyse (één zaak in het eerste halfjaar van 2015, tegenover veel zaken net na het verbod in 2013.[14] Volgens de geruchten zouden enkele gebruikers ziek zijn geworden na het gebruik van gedroogde qat. Een persoon zou zelfs zijn opgenomen in het ziekenhuis. Ook in de focusgroep over gezondheid horen we geruchten over gezondheidsproblemen als gevolg van het gebruik van gedroogde qat. Maar niemand weet hier het fijne van.

4.9 Ervaren gebruikers over veranderingen op de qatmarkt sinds verbod

Aan de focusgroep over de qatmarkt namen gebruikers deel die tussen 12 en 33 jaar ervaring hadden met qat. Ze zijn in Somalië begonnen, waar een bundel slechts een paar cent kostte. Zij wonen op verschillende plaatsen in Nederland. Maar het ritueel van qatgebruik komt aardig overeen. Normaliter gebruikten ze in het weekend met een groep van drie tot vijf vrienden. Sommigen vertrokken om een uur of 1 's-nachts. Anderen gingen door tot het ochtendgloren. Behalve het roken van sigaretten wordt er vooral thee en melk gedronken. Allemaal hebben ze een gezin met kinderen, maar qat kauwen – zelf spreken ze vaak van 'eten' – doen ze nooit in het bijzijn van hun vrouw en kinderen. Het hoort niet volgens hun cultuur. De vrouwen weten wel van hun qatgebruik af. Tijdens het qat kauwen voeren ze gesprekken over politiek, onderwijs en over hun toekomstplannen. Ideeën worden uitgewisseld. Volgens de mannen helpt het ook tegen de stress. Eén van hen zegt wel eens in z'n eentje qat te gebruiken. De anderen nemen na het gebruik in de groep nog wel eens wat mee voor thuis, als iedereen nog slaapt.

Vóór het verbod was de markt nog overzichtelijk. Vanuit Kenia kwam een paar keer per week een partij verse qat per vliegtuig aan op Schiphol die nog op dezelfde dag in Uithoorn werd doorverkocht aan handelaren. Zo ging het een paar jaar. De qat arriveerde in hun woonplaats ergens tussen 3 en 6 uur 's-middags. Iemand zamelde geld in en dan werd er voor 10-15 mensen qat gekocht. De mannen zijn ook een paar keer in Uithoorn (de 'over-

[14] Onbekend is waarom er nu minder wordt ingestuurd bij het NFI.

slagplaats' van qat die binnenkwam op Schiphol) geweest om het voor anderen te halen. Nooit hadden ze problemen met de politie.
Het verbod was een schok. Ze hoorden het via de media en eentje van een agent op een bijeenkomst. Omdat het in Engeland nog niet verboden was, ging soms iemand wat halen om het hier dan te verkopen. De prijs ging meteen omhoog en de kwaliteit liet te wensen over omdat het langer onderweg was (2-3 dagen in plaats van 1 dag). *"Elke qatkauwer weet: hoe verser het blad, hoe beter*."
Nu qat ook in Groot Brittannië illegaal is (zie Hoofdstuk 3) duiken er andere mensen op die qat smokkelen en verkopen. Nieuwe verkopers vaak. Verder willen ze er niets over kwijt behalve dat ze wel eens bericht krijgen dat er weer qat is.

> *"Dat geeft vaak veel gedoe. Je moet erheen, wat benzine kost, en als je pech hebt kom je voor niets. Het gaat allemaal in het grootste geheim. Je moet wachten op een plek waar geen qat is. Dat duurt soms een paar uur."*

De tussenpersoon, van wie ze qat tegenwoordig krijgen, koopt het van een smokkelaar. Ook hij verdient er geld op. De mannen hebben het niet voor het kiezen. Het is maar net wat er wordt aangeboden: gedroogde, verse of 'oude verse'. Qat is duur, moeilijk verkrijgbaar en van slechte kwaliteit. Ze horen wel eens verhalen dat iemand qat over de post heeft gekregen. Maar dat komt weinig voor, denken ze.

4.10 Samenvatting en conclusie

In dit hoofdstuk kwamen aan de hand van interviews met lokale experts die werken in de 11 gemeenten met verhoudingsgewijs veel Somalische inwoners en focusgroepen met Somaliers vier van de onderzoeksvragen aan de orde.

Beschikbaarheid van qat (onderzoeksvraag 1)
De beschikbaarheid van qat is sinds het verbod fors minder geworden en de prijs is flink gestegen. Het aandeel gedroogde qat is groter geworden en de qathandel onoverzichtelijker. Dankzij het verbod wordt (door minder beschikbaarheid en hogere prijzen) minder qat gebruikt, zo is de algemene teneur.

Aard en omvang van de sociale en gezondheidsproblematiek (onderzoeksvraag 2)
De Somalische gemeenschap wordt getypeerd als hecht, maar sociaal kwetsbaar. Verslaving aan qat wordt echter weinig genoemd als een voor de Somalische gemeenschap kenmerkend sociaal probleem. Sinds het verbod is over de hele linie bezien het qatgebruik gedaald. Maar dit heeft (nog) niet geleid tot minder werkloosheid en meer participatie.
Frequent gebruik heeft een negatieve invloed op de participatie en integratie. Ongunstige maatschappelijke omstandigheden (o.a. analfabetisme, laaggeletterdheid; huisvestings- en gezinsproblematiek; financiële problemen; geringe participatie; en psychosociale problematiek) lijken het problematisch gebruik van qat te versterken. Qat wordt dan vooral gebruikt

om problemen te vergeten. Hierdoor ontstaan soms spanningen en ruzies in de huiselijke sfeer.
De situatie in gezinnen is verbeterd. Sinds het qatverbod is de qat duurder geworden. Vaak wordt er nu minder of niet meer gebruikt, waardoor er minder of geen geld meer aan qat wordt uitgegeven. Maar bij continuerend gebruik gaat dit (door de duurder geworden qat) juist ten koste van het huishoudbudget.
Net als in het vorige onderzoek (in 2011) is er bij de gemeenten weinig kennis over de aard en achtergronden van qatgebruik en de gezondheidsproblematiek. Somalische experts tonen zich bezorgd over de gezondheidsproblematiek bij (frequente) qatgebruikers. Er is volgens hen weinig kennis bij de GGZ over qatproblematiek en de hulpverlening zou te weinig oog hebben voor posttraumatische stressstoornissen bij Somaliërs in het algemeen, als ook in relatie tot problematisch qatgebruik.

Overlast, handel, veiligheid en openbare orde (onderzoeksvraag 4)

In een deel van de 11 gemeenten waren ook in 2011 al weinig problemen in termen van overlast, handel, veiligheid en openbare orde. Hier heeft het verbod dan ook weinig veranderd. Sommige gemeenten met meer qatproblematiek hadden vóór het verbod in sociaal-medische en/of juridische maatregelen (APV) getroffen tegen problematisch gebruik en/of overlast op straat en in woningen. Door stringent optreden van de politie tegen de verkoop van qat op straat, in ontmoetingsruimte en woningen is de handel – en daarmee ook de overlast – vrijwel geheel uit het publieke zicht verdwenen. In enkele gemeenten zijn woningen c.q. winkels gesloten. Tegenwoordig krijgt de politie weinig klachten meer over aan qat gerelateerde overlast.

Neveneffecten van het verbod (onderzoeksvraag 3)

Omdat er over het geheel genomen minder qatgebruikers zijn, is er meer tijd en aandacht voor gezin en kinderen. Anderzijds hebben gezinnen nu vaker man en vader over de vloer, die zich met het gezin gaat bemoeien of juist passiever wordt zonder qat.
Degenen die nog steeds qat gebruiken zijn nu meer tijd kwijt met zoeken en geven ook meer geld uit aan qat. De sociaal-culturele inbedding van het qatgebruik staat meer onder druk en vooral de frequentere gebruikers zouden zich meer ontheemd en sociaal geïsoleerd voelen dan voor het verbod.
In sommige gebruikerskringen zou nu (meer) alcohol en/of cannabis gebruikt worden.

5 QATGEBRUIKERS: PROFIEL EN QATGEBRUIK

Verspreid over het hele land zijn 168 Somaliërs geïnterviewd die minstens één keer per week qat gebruiken. Dat gebeurde met een team van vijf getrainde interviewers die veel contacten hebben binnen de Somalische gemeenschap, ook met qatgebruikers, en die zowel Somalisch als Nederlands spreken.[15] De interviews besloegen een scala aan thema's. In dit hoofdstuk beperken we ons tot de demografische kenmerken van de respondenten en enkele aspecten van hun qatgebruik. Daarbij kijken we ook naar overeenkomsten en verschillen met het vorige gebruikersonderzoek (De Jonge & Van der Veen, 2011). Het volgende hoofdstuk gaat over (veranderingen in) beschikbaarheid van qat en worden andere aspecten van het qatgebruik (en het gebruik van andere middelen) besproken. In Hoofdstuk 8 komen de andere thema's uit de gebruikerssurvey aan bod.
De tabellen bij dit hoofdstuk staan in Bijlage B.

5.1 Rekrutering en interviews

Ruim de helft van de geïnterviewde gebruikers werd gerekruteerd via vrienden en bekenden van de interviewers (49%) of binnen hun eigen netwerk (10%), de anderen in een qathuis of via een qatdealer (17%), via een Somalische organisatie (10%), via andere respondenten (10%) of op straat, in een eethuis, café e.d. Weigeringen kwamen niet voor. Wel moest regelmatig een afspraak gemaakt worden op een voor respondent beter passend tijdstip. Nadat het doel van het onderzoek was toegelicht, stemden de respondenten in met het interview (informed consent).
De interviews werden gehouden aan de hand van een gestructureerde vragenlijst met grotendeels gesloten en daarnaast ook open vragen, naar keuze in het Somalisch of het Nederlands. De antwoorden werden ter plekke ingevoerd op een laptop (CATI). De interviews duurden gemiddeld ongeveer 45 minuten. Na afronding van het interview kregen de respondenten een kleine vergoeding.
Het vaakst werden de interviews bij de qatgebruiker thuis gehouden (41%), op afstand volgden: in een auto (16%) en in het huis van een kennis van de qatgebruiker (12%). Verder varieerden de interviewlocaties van een AZC tot een restaurant. In slechts vijf gevallen waren er nog andere personen bij het interview aanwezig.

5.2 Geslacht en leeftijd

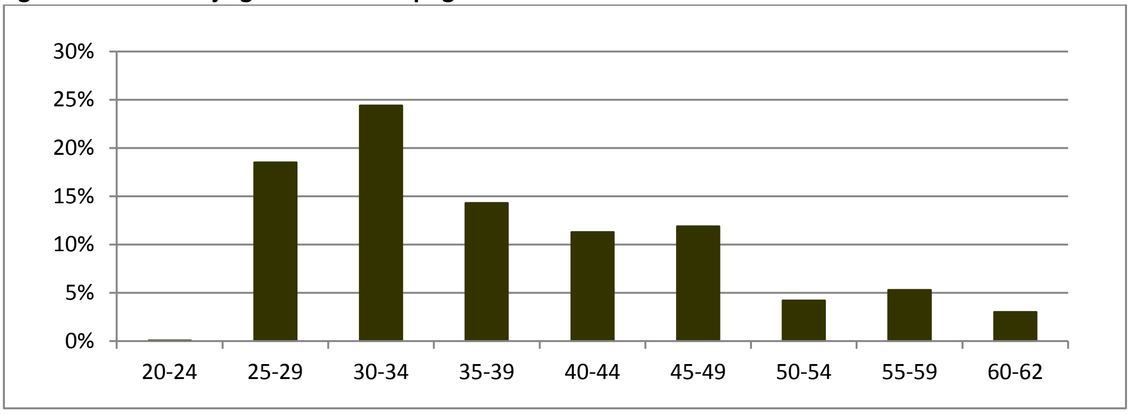
Zoals te verwachten viel, waren de meeste geïnterviewden man. In totaal werden 25 vrouwen geïnterviewd (15%). Dat is vergelijkbaar met het eerdere gebruikersonderzoek (eveneens 15%).[16]

---

[15] Ali Ikar, Mohammed Gure, Abdifatah Mohamed, Abdikarim Mohamud, Fatima Nur en Abdikadir Mahamed.
[16] Toen waren er minder respondenten en daarmee ook minder vrouwen (namelijk 114 in totaal, van wie 17 vrouwen).

De qatgebruikers waren ten tijde van het interview gemiddeld 36.7 jaar oud. Dat is bijna twee jaar jonger van in 2011 (38.5 jaar; $p < .05$). Net als toen loopt de leeftijd flink uiteen (van 20 tot en met 62 jaar).

Figuur 5.1 Leeftijd geïnterviewde qatgebruikers

5.3 Geboorteland, aankomst in Nederland, woonduur en verblijfstatus

Bijna alle qatgebruikers zijn in Somalië geboren (95%). Van de acht uitzonderingen zijn er vier in Nederland geboren en de andere vier in Djibouti, Jemen of Saudi Arabië. De leeftijd waarop zij in Nederland gingen wonen varieert van vier jaar tot en met 57 jaar; gemiddeld waren zij toen 24.9 jaar.

Gemiddeld wonen de qatgebruikers nu 11.8 jaar in Nederland. Geen enkele respondent verblijft korter dan een jaar in Nederland en de persoon die het langst in Nederland woont, is hier nu ruim 27 jaar.

Ruim de helft heeft een Nederlands paspoort, ruim een kwart heeft een vaste verblijfsvergunning, ongeveer een op de tien heeft een tijdelijke verblijfsvergunning en slechts enkelen hebben geen verblijfsvergunning.[17]

Op al deze punten zijn er geen verschillen met de qatgebruikers in het onderzoek van 2011.

5.4 Opleiding, werk en inkomen

Over het geheel genomen komt het opleidingsniveau van de qatgebruikers overeen met dat van de gebruikers in 2011.

Gezien de gemiddelde leeftijd waarop de respondenten van 2015 naar Nederland kwamen, zouden zij vooral buiten Nederland naar school moeten zijn gegaan. Uitgaand van de hoogst afgemaakte opleiding in *Somalië*, heeft daar:

- Een kwart geen enkele opleiding afgemaakt (25%);
- Een op de zes alleen de basisschool afgemaakt (17%);
- Ruim een kwart een diploma van de middelbare school behaald (27%);
- Bijna een op de vijf een opleiding op mbo-niveau afgerond (19%); en
- Een op de tien een opleiding op hbo-niveau (7%) of een universitaire opleiding (3%).

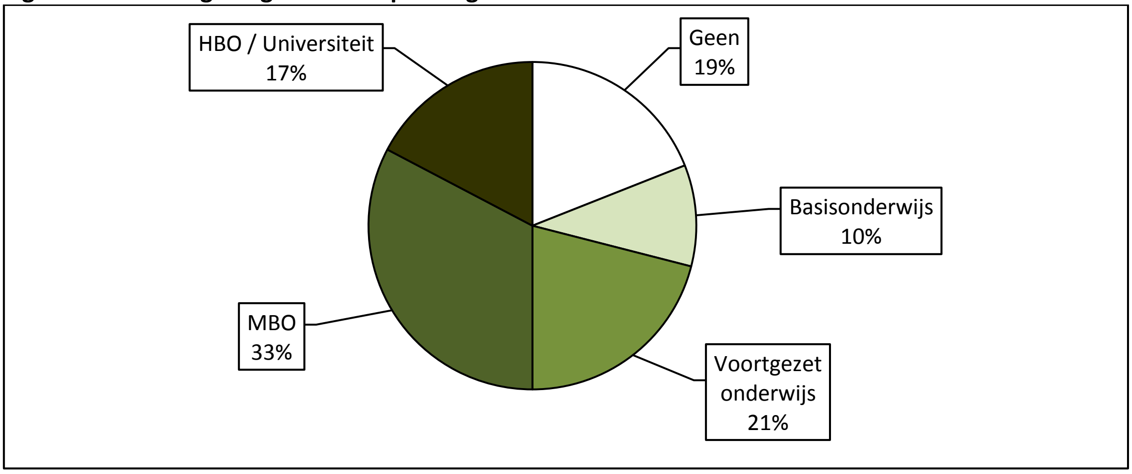
[17] Achtereenvolgens 58%, 27%, 11% en 3%.

In *Nederland* heeft ruim de helft geen opleiding (meer) afgerond (56%). Voor degenen die wel een opleiding in Nederland afrondden, was dit meestal op mbo-niveau (22% van alle respondenten).

Wanneer we de hoogst afgemaakte opleiding samen nemen, dan blijkt het opleidingsniveau van de respondenten nogal te variëren, maar over het geheel genomen is het voor Nederland aan de lage kant.

- Ruim een kwart heeft maximaal een diploma van het basisonderwijs (29%);
- Ruim de helft heeft een diploma van het voortgezet of middelbaar beroepsonderwijs (54%); en
- Een op de zes heeft een hogere beroepsopleiding of de universiteit afgerond (17%).

Figuur 5.2 Hoogst afgemaakte opleiding

Werk en solliciteren

Wat betreft het al dan niet hebben van werk zijn er geen verschillen met de gebruikers in het onderzoek van 2011.

Iets meer dan de helft van de qatgebruikers van 2015 heeft geen betaald werk (53%). Ruim een kwart heeft wel betaald werk (29%); deze respondenten werken 12-40 uur per week (gemiddeld 32 uur). De rest heeft geen betaald werk maar doet wel vrijwilligerswerk of onbetaald werk (18%).

Voor degenen zonder betaald werk is dat gemiddeld al 7.4 jaar zo. Van deze groep solliciteert 40% helemaal niet, een kwart solliciteert minstens één keer per maand (25%) en een op de zes solliciteert minder vaak (16%). Het resterende deel bestaat voornamelijk uit personen (met name alleenstaande moeders) die voor hun kinderen of andere familieleden zorgen, studenten en mensen zonder geldige verblijfsstatus. Redenen die respondenten zonder betaald werk geven om niet te solliciteren zijn onder andere: moeilijk een baan kunnen vinden en/of menen helemaal geen kans te maken; niet in gelegenheid zijn om te werken vanwege zorg voor de kinderen; vanuit de gemeente niet verplicht zijn om te solliciteren; ziekte of arbeidsongeschiktheid; de Nederlandse taal onvoldoende beheersen of de inburgeringscursus nog moeten afronden; of nog bezig zijn met een studie.

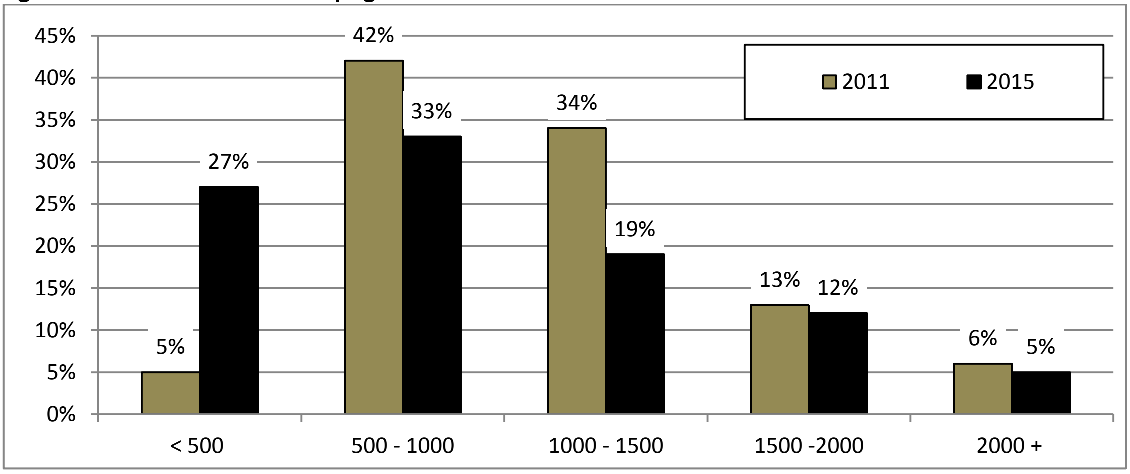
Inkomen

De verdeling van de inkomstenbronnen (werk, uitkering, anders, geen) komt overeen met die van de gebruikers uit 2011. Twee derde van de in 2015 geïnterviewde qatgebruikers krijgt een uitkering (67%) en ruim een kwart heeft een salaris (29%). Inkomsten van salaris of uitkering van partners komt veel minder vaak voor (resp. 4% en 1%). Verder heeft 11% (ook) andere inkomstenbronnen, zoals: studiefinanciering, salaris van kinderen, studiefinanciering van de partner en uitkering van de moeder.[18] Zes respondenten (4%) hebben helemaal geen inkomen.

Met het maandelijks inkomen per gezin (of alleenstaande) is het in 2015 echter slechter gesteld dan in het gebruikersonderzoek van 2011. Ruim een kwart van de qatgebruikers van 2015 rapporteert een inkomen van minder dan 500 euro (27%). Dat is een veel groter deel dan in 2011 (5%).

Voor een op de drie respondenten van 2015 bedraagt het inkomen 500-1000 euro per maand (33%). Een op de vijf rapporteert een gezinsinkomen van 1000-1500 euro per maand (19%), een op de acht zit tussen de 1500 en 2000 euro per maand (12%) en slechts 5% zit hierboven.[19]

Figuur 5.3 Gezinsinkomen qatgebruikers in 2011 en 2015

5.5 Wonen, relaties, gezinssituatie en kinderen

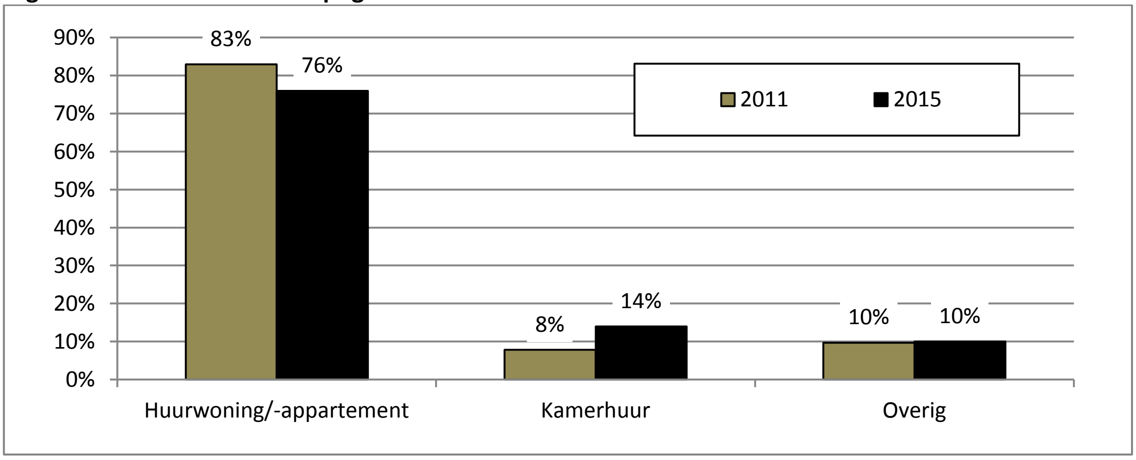
Voor zover de gegevens van de qatgebruikers van 2015 over wonen, relaties, gezinssituatie en kinderen vergeleken konden worden met die van de gebruikers in het onderzoek van 2011, waren er geen statistisch significante verschillen.

18 Aangezien een deel van de respondenten meer dan één inkomstenbron had, tellen de inkomstenbronnen op tot meer dan 100%.

19 Zes qatgebruikers geven aan dat zij niet weten wat het huishoudinkomen is (4%).

Iets minder dan de helft van de qatgebruikers van 2015 heeft geen relatie (47%). Van degenen die wel een partner hebben, woont 47% samen met hun partner (dat is 22% van alle respondenten).[20]
Driekwart van de qatgebruikers woont in een huurwoning of -appartement (76%) en een op de zeven huurt ergens een kamer (14%). De rest woont bij vrienden of familie in huis, woont in een AZC, verblijft op straat of in een daklozenopvang en slechts één respondent heeft een koopwoning.

Figuur 5.4 Woonsituatie qatgebruikers in 2011 en 2015

Iets meer dan de helft van de qatgebruikers woont alleen (52%). De anderen wonen (aflopend van een kwart tot een enkeling) met hun kinderen, hun echtgeno(o)t(e), andere familieleden, (één van) hun ouders, goede vrienden, bekenden of minder bekenden, vaste vriend(in) en/of de kinderen van iemand anders.[21]
Gemiddeld delen de qatgebruikers hun woning met 2.5 andere volwassenen. Er zijn echter uitschieters naar boven toe.[22] In doorsnee (mediaan) wonen ze met één andere persoon samen. Gemiddeld wordt de woning (daarnaast) gedeeld met 1.3 minderjarige kinderen en met 0.7 kinderen van 18 jaar of ouder.[23]

Bijna twee derde van de respondenten heeft een of meerdere kinderen (60%). De helft hiervan zorgt voor zijn of haar eigen kinderen onder de 18 jaar die in Nederland wonen (51%). Als ze niet voor hun eigen kinderen zorgen, is het meestal de biologische ouder van de kinderen (65%), maar ook de eigen partner die niet de biologische ouder is (14%), andere familieleden (12%) of de eigen ouders (9%).

[20] Verder heeft van deze groep 25% heeft wel een partner in Nederland, maar woont daar niet mee samen; 15% heeft een partner die in Somalië woont en van 13% woont de partner ergens anders, zoals in andere Europese landen of in Egypte.
[21] Respectievelijk 22%, 20%, 8%, 7%, 6%, 3%, 2% en1%.
[22] Eén respondent woont in een AZC met 200 anderen.
[23] Soms woont er meer dan één huishouden in een woning. Er wordt met iets minder mensen het huishouden gedeeld dan waar men mee samenwoont: gemiddeld één volwassene, 1.2 kinderen onder de achttien, en 0.4 kinderen van ouder dan achttien.

De kinderen van respondenten onder de 18 jaar die in Nederland wonen, zijn gemiddeld 8 jaar oud. Van deze kinderen gaat bijna een op de vijf niet naar school (18%), vrijwel altijd omdat zij daar ook nog te jong voor zijn. Ruim de helft gaat naar de basisschool (55%) en de anderen gaan naar het vmbo (11%), dan wel havo, vwo of gymnasium (13%). Gezien de leeftijd is het logisch dat maar een heel klein gedeelte naar het mbo gaat (2%).

5.6 Qatgebruik

Bijna driekwart van de in 2015 geïnterviewde qatgebruikers gebruikte ook al qat toen zij in Somalië woonden (71%). Een kwart van de groep deed dat toen nog niet (26%) en vier respondenten hebben nooit in Somalië gewoond (2%). De startleeftijd varieert van 4 tot en met 50 jaar. Gemiddeld begonnen ze met het gebruik van qat op hun 19e jaar. Dat is vergelijkbaar met de gebruikers in het onderzoek van 2011.

Ruim een kwart van de respondenten gebruikte dus nog geen qat toen zij nog in Somalië woonden, of heeft er nooit gewoond. Voor de anderen geldt: in Somalië gebruikten zij meestal meer qat dan nu in Nederland (53% van alle respondenten, versus 10% die zegt daar toen minder qat gebruikt te hebben).

Een kwart van de respondenten is ooit een periode gestopt met gebruik. De belangrijkste reden om tijdelijk te stoppen was het niet voorhanden zijn van qat, bijvoorbeeld omdat men zich op dat moment in een land bevond waar het verboden was (zoals Saudi Arabië). Op de tweede plaats staat: ziek zijn / gezondheidsproblemen. Op afstand wordt dit gevolgd door gebrek aan geld, zwangerschap of omdat anderen dat wilden. Minder vaak worden genoemd: geen zin meer, geen tijd meer, omdat ze iemand verloren hadden, om uit te rusten, vanwege studie of vanwege privéredenen die zij niet wilden vermelden.

Bijna de helft van de respondenten gebruikt tegenwoordig één dag per week qat (47%). Een op de vijf gebruikt het twee dagen per week (21%) en een op de tien drie dagen per week (10%). Een op deze zeven gebruikt dagelijks qat (14%).[24]

Net als in het onderzoek van 2011 ligt de piek van het qatgebruik in 2015 tijdens het weekend. Zaterdag is de dag waarop het vaakst qat gebruikt wordt – de helft van de respondenten zegt dan altijd of bijna altijd qat te gebruiken. Vrijdag staat op de tweede plaats: dan gebruikt ruim een derde altijd of bijna altijd (38%). Gebruik op maandag en dinsdag komt het minst vaak voor.[25]

Een krappe helft van de respondenten gebruikt qat meestal bij vrienden thuis (44%), een derde in de eigen woning (32%) en een op de vijf in een qathuis (20%). Gebruik in andere settings, zoals op straat of in het AZC, komt maar weinig voor (6%). Verreweg de meeste

[24] De frequentie van het qatgebruik konden we slechts vergelijken met twee groepen: één of twee keer per week versus de rest. Dan blijkt er geen statistisch significant verschil te zijn.

[25] 77% gebruikt nooit op dinsdag en 75% nooit op maandag.

respondenten gebruiken qat meestal met vrienden (83%). Een op de negen gebruiken het alleen (12%). Qatgebruik met familie of met de partner komt weinig voor (5%).

De duur van een qatsessie varieert bij de respondenten van 2015 tussen 3 en 13 uur, met een gemiddelde van 8 uur. Dat is gemiddeld 2 uur langer dan in het onderzoek van 2011 (toen was het gemiddeld 6 uur; $p<.001$).

5.7 Problematische qatgebruikers

Net als in het onderzoek van 2011 zijn de respondenten wat betreft hun qatgebruik onderverdeeld in twee groepen: 'gewone' en 'problematische' gebruikers. Net als toen is het problematische gebruik gemeten met behulp van de *Severity of Dependence Scale* (SDS). De schaal bestaat uit vijf vragen over *de afgelopen 12 maanden*.

1. Heeft u gedacht dat u uw qatgebruik niet meer onder controle had?
2. Heeft het vooruitzicht om geen qat te kauwen u bezorgd of ongerust gemaakt?
3. Heeft u zich zorgen gemaakt over uw qatgebruik?
4. Heeft u gewenst dat u kon stoppen met qat gebruiken?
5. Hoe moeilijk zou u het vinden om te stoppen met qat of geen qat meer te gebruiken?

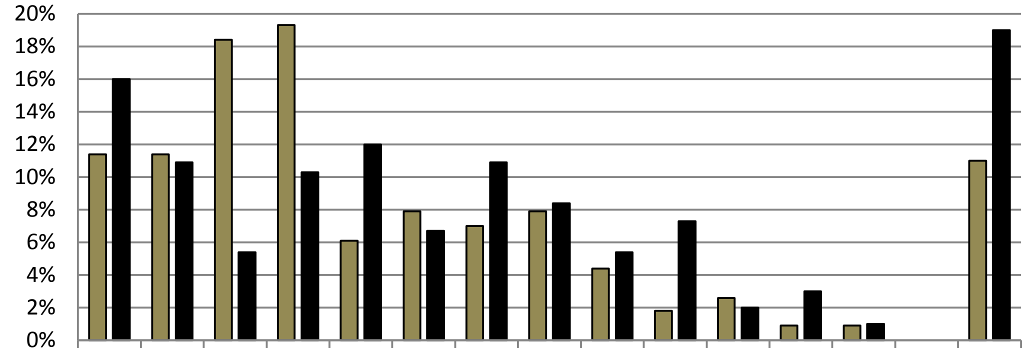
Bij de eerste vier vragen konden de respondenten kiezen tussen nooit of bijna nooit; soms; vaak; altijd of bijna altijd. Per vraag leverde dit een score op tussen 0 (nooit / bijna nooit) en 3 (altijd / bijna altijd). Bij de vijfde vraag waren de antwoordmogelijkheden: niet moeilijk; een beetje moeilijk; heel moeilijk; onmogelijk. En ook hierbij was de score 0, 1, 2 of 3. Bij elkaar opgeteld kon de totale score dus variëren tussen 0 en 15.

Net als in 2011 werd – gebaseerd op onderzoek van Griffiths e.a. (1997) – een zogeheten *cut-off* waarde van 7 punten gekozen. Een SDS-score van 8 of hoger wijst op klinisch problematisch gebruik. Evenals in het vorige onderzoek (De Jonge & Van der Veen, 2011) noemen we gebruikers met 8 of meer punten op de SDS 'problematische' gebruikers, en respondenten met minder dan 8 punten 'gewone' gebruikers.

In vergelijking met de qatgebruikers in het onderzoek van 2011 steeg de gemiddelde SDS-score van 3.7 naar 4.3 bij de respondenten van 2015. En het aandeel 'problematische' gebruikers is met 19% bijna dubbel zo groot als in 2011 (11%).[26]

[26] De cijfers in Figuur 5.5 zijn afgerond op hele percentages. Bij elkaar opgeteld komen de afgeronde percentages neer op 18%. Met decimalen gaat het om in totaal 18.8% (afgerond: 19%).

Figuur 5.5 SDS-score in 2011 en 2015

	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12		8 en meer
2011	11%	11%	18%	19%	6%	8%	7%	8%	4%	2%	3%	1%	1%		11%
2015	16%	11%	5%	10%	12%	7%	11%	8%	5%	7%	2%	3%	1%		19%

‘Gewone’ versus ‘problematische’ qatgebruikers

De ‘gewone’ qatgebruikers (met een SDS-score lager dan 8) verschillen niet van de ‘problematische’ qatgebruikers (met een SDS-score van 8 of meer) wat betreft geslacht; het al dan niet hebben van een vaste partner, opleidingsniveau in Somalië of in Nederland, verblijfsstatus, type woning, en het al dan niet hebben van werk.
Er is echter wel een groot verschil in gebruiksfrequentie: 42% van de ‘problematische’ qatgebruikers kauwt dagelijks qat, tegenover 8% van de ‘gewone’ gebruikers ($p<.001$).

5.8 Samenvatting en conclusie

Net als in 2011 is een steekproef van actuele gebruikers geïnterviewd, die minstens een keer per week qat gebruiken. Door de respondenten van 2015 statistisch te vergelijken met die van 2011 werd getoetst of er *binnen de groep actuele qatgebruikers* veranderingen waren in aard en omvang van qatgebruik. In Hoofdstuk 7 wordt dieper ingegaan op (veranderingen in) de sociale en gezondheidsproblematiek.

Op de meeste demografische kenmerken verschillen de in 2015 geïnterviewde qatgebruikers niet van de gebruikers in het onderzoek van 2011 (De Jonge & Van der Veen, 2011). De overgrote meerderheid van de gebruikers van 2015 is man (85%); de overgrote meerderheid is in Somalië geboren (95%) en ruim de helft heeft een Nederlands paspoort. Het opleidingsniveau varieert, maar is binnen de Nederlandse context over het geheel genomen aan de lage kant; ongeveer de helft heeft betaald werk; en ruim de helft woont alleen. Wat betreft deze demografische kenmerken zijn de beide onderzoeken dus goed vergelijkbaar.
Waarin ze wel verschillen, is dat de respondenten van 2015 gemiddeld bijna twee jaar jonger zijn dan die van 2011 (resp. 36.7 en 38.5 jaar). Een belangrijker verschil is de slechtere inkomenspositie: de respondenten van 2015 hebben veel vaker een maandinkomen beneden de 500 euro (27%, vs. 5% van de respondenten van 2011).

Net als in het onderzoek van 2011 gebruikte de meerderheid van de respondenten van 2015 al qat toen zij nog in Somalië woonden. Het gebruik in Nederland vindt vooral plaats in het weekend. Bijna de helft kauwt één dag per week qat, maar 14% doet het dagelijks. Vergeleken met het onderzoek van 2011 duren qatsessies gemiddeld twee uur (8 uur in 2015 vs. 6 uur in 2011). Van de respondenten van 2015 kan 19% beschouwd worden als 'problematisch gebruiker'. Dat is bijna dubbel zoveel als in het onderzoek van 2011 (11%). Deze groep gebruikt veel vaker dagelijks qat dan de 'gewone gebruikers'.

Op basis van de survey onder qatgebruikers kunnen geen finale, 'harde' uitspraken gedaan worden over veranderingen in het totale qatgebruik onder Somaliërs in Nederland sinds het qatverbod. We konden immers geen survey houden onder een representatieve steekproef van Somaliërs in Nederland, maar interviewden uitsluitend een *convenience sample* van *actuele* gebruikers. In Hoofdstuk 4 was de algemene teneur in de interviews met lokale experts en in de focusgroepen met deelnemers uit de Somalische gemeenschap echter wel dat het aantal qatgebruikers sinds het verbod is gedaald. Zo beschouwd lijkt het aannemelijk dat niet zozeer sprake is van een grotere groep 'problematische' gebruikers dan voorheen, maar van een kleiner geworden populatie qatgebruikers, met daarbinnen nu een kleiner geworden deel 'gewone' en een groter percentage 'problematische' gebruikers.

6 QATGEBRUIKERS: BESCHIKBAARHEID, GEBRUIK EN HET VERBOD

In het vorige hoofdstuk is een beeld geschetst van enkele kenmerken en het qatgebruik van de 168 gebruikers die deelnamen aan de survey. Nu komen (veranderingen in) de beschikbaarheid van qat aan bod (onderzoeksvraag 1). Ook gaan we dieper in op het qatgebruik. In Hoofdstuk 3, over opsprong en handhaving, kwam naar voren dat er sinds het qatverbod minder verse, maar meer gedroogde qat op de Nederlandse markt is verschenen. Dergelijke geluiden hoorden we ook in de focusgroepen met deelnemers uit de Somalische gemeenschap (Hoofdstuk 4). Bovendien waren er in de focusgroepen signalen van een toegenomen aanbod van qat in poedervorm. In dit hoofdstuk gaan we na in hoeverre gebruikers in de survey deze varianten van qat krijgen aangeboden en gebruiken. Naast het gebruik van verschillende varianten van qat wordt in dit hoofdstuk ook het gebruik van andere middelen besproken. Dit omdat een van de neveneffecten van het qatverbod (onderzoeksvraag 3) een toename van het gebruik van andere psychotrope stoffen zou kunnen zijn.
Tussendoor, bij het thema beschikbaarheid, komen ook de opsporing en handhaving (onderzoeksvraag 5) ter sprake, althans vanuit het perspectief van gebruikers (dus anders dan in Hoofdstuk 4, waar het perspectief van de politie en de douane centraal stond). Tegen het einde van dit hoofdstuk wordt beschreven in hoeverre de geïnterviewde gebruikers op de hoogte zijn van het qatverbod en in welke mate zij zelf in contact komen met de politie. Dat dit thema dan pas aan de orde komt, is in lijn met de opbouw van de interviews met gebruikers. Door pas tegen het einde van het interview vragen te stellen over het qatverbod wilden we voorkomen dat de respondenten eventuele veranderingen in beschikbaarheid, gebruik en problematiek als het ware 'gestuurd' door het interview zouden toeschrijven aan het verbod. Tussendoor werden in de interviews wel open vragen gesteld over het (in de ogen van respondenten) *waarom* van veranderingen. Zodoende wordt beter duidelijk welke rol gebruikers 'spontaan' toedichten aan het qatverbod (attributie). Waar mogelijk wordt in dit hoofdstuk een vergelijking gemaakt met de resultaten van het vorige gebruikersonderzoek (De Jonge & Van der Veen, 2011). Daarmee kan statistisch worden getoetst in hoeverre zich sinds het verbod 'objectieve' veranderingen hebben voorgedaan. De tabellen bij dit hoofdstuk staan Bijlage B.

6.1 Beschikbaarheid: veranderingen bij de aanschaf van qat

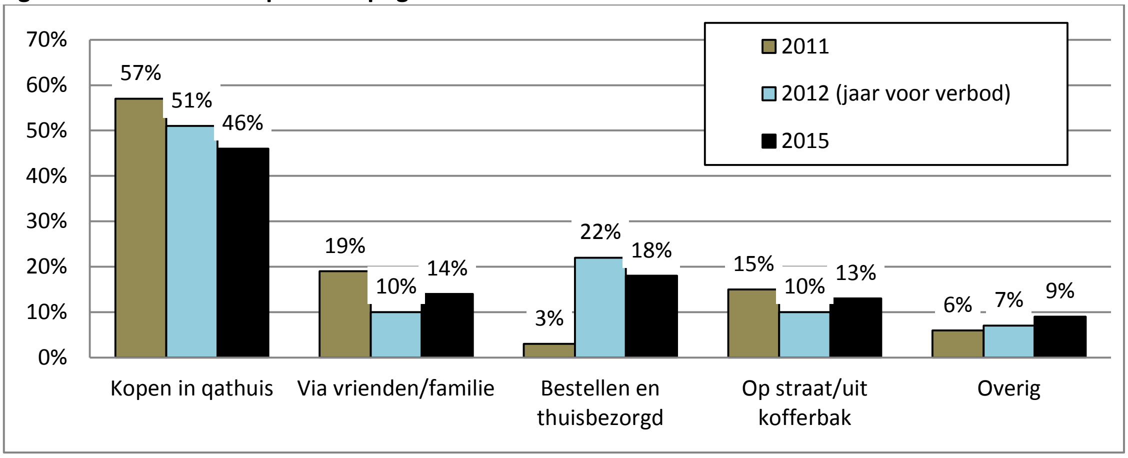
Vergeleken met de respondenten in de gebruikerssurvey van 2011 kopen de respondenten van 2015 hun qat minder vaak in een qathuis ($p<.001$) en bestellen zij de qat nu vaker telefonisch en krijgen die dan thuisbezorgd ($p<.001$). Deze verschuiving lijkt al in gang gezet te zijn voordat het qatverbod in werking trad.

- In het gebruikersonderzoek van 2011 kocht ruim de helft van de respondenten de qat die zij gebruikten meestal in een qathuis. Op grote afstand volgde aanschaf via vrienden of familie en op de derde plaats stond kopen op straat (al dan niet op een vaste plek,

deels op straat uit de kofferbak van een auto). Qat bestellen per telefoon en dan thuisbezorgd krijgen werd in 2011 zelden genoemd.

- Van de respondenten in het gebruikersonderzoek van 2015 schaft iets minder dan de helft de qat meestal aan in een qathuis. Nu staat bestellen per telefoon en dan thuisbezorgd krijgen op de tweede plaats, gevolgd door aanschaf via vrienden of familie.
- Drie jaar geleden (in 2012; dus vóór het qatverbod, maar dat werd er in het interview niet bij gezegd) gebruikte ongeveer een op de tien respondenten van 2015 nog geen qat of deed het al wel, maar had toen nog nooit in Nederland qat gebruikt. Van degenen die in 2012 wel qat in Nederland gebruikten, kocht ongeveer de helft de qat toen in een qathuis, op afstand gevolgd door aanschaf via vrienden of familie.
- Aanschaf via vrienden of familie bleef min of meer gelijk (geen statistisch verschil) en dat geldt ook voor andere (weinig voorkomende) manieren om aan qat te komen, zoals qat kopen in een winkel waar qat verkocht wordt, of zelf qat verkopen.

Figuur 6.1 Aanschaf qat door qatgebruikers

Vergelijking met drie jaar geleden

Om inzicht te krijgen in (veranderingen in) de beschikbaarheid van qat is de respondenten van 2015 ook gevraagd of zij drie jaar geleden op dezelfde of op een andere manier dan nu aan qat kwamen. De helft antwoordde dat het nu anders is dan drie jaar geleden (49%), een aanzienlijk deel gaf aan op dezelfde manier en van dezelfde persoon als toen qat te kopen (40%) en de rest zei qat nog wel op dezelfde manier aan te schaffen, maar niet meer van dezelfde persoon als drie jaar geleden (12%).

Vervolgens is aan degenen die zeiden dat de manier om aan qat te komen nu anders is dan drie geleden gevraagd *wat* er nu anders is dan toen. Naast meer globale antwoorden op deze open vraag, zoals “qat is nu verboden” en “qat is duurder geworden”, zeiden enkele respondenten dat zij nu de qat per post thuisbezorgd krijgen. Maar bovenal komt de moeilijker beschikbaarheid naar voren. De rode draad hierbij is: er is minder aanbod, er zijn minder verkopers, gebruikers moeten nu meer op zoek naar qat en daarvoor moet meer gereisd worden.

“Er komt veel minder qat naar Nederland. Ik heb geen vaste verkoper meer.”
“We hebben nu nog meer één verkoper.”
“Kopen van qat geeft nu veel spanning. Het is niet makkelijk te vinden.”
“Vroeger verkocht ik zelf qat. Nu moet je weten waar je het kan vinden en dat is niet altijd op dezelfde plek.”
“Vroeger kocht ik het op de hoek van de straat, maar nu moet je naar verschillende locaties reizen.”
“Vroeger kon je het overal vinden, nu moet je echt op zoek gaan. Via-via hoor je waar qat te vinden is die dag en ga je op zoek. Je gaat dan per telefoon contact leggen, en op de fiets naar het dorp of de stad waar het is.”
“We kopen als groep samen qat en moeten vaak ver reizen en vaak verschillende kopers benaderen.”
“We moeten nu naar andere steden, of wachten totdat de qatverkoper ons belt dat hij bij ons huis is.”

Op de aansluitend gestelde (open) vraag *waarom* respondenten nu op een andere manier aan qat komen dan drie jaar geleden, geven zij vooral (ook) aan dat het komt doordat qat nu verboden/illegaal is. Hierdoor komt er volgens hen minder qat naar Nederland, zijn er minder verkopers, is er angst (ook onder gebruikers) voor de politie en gaan verkopers voorzichtiger en omslachtiger te werk.

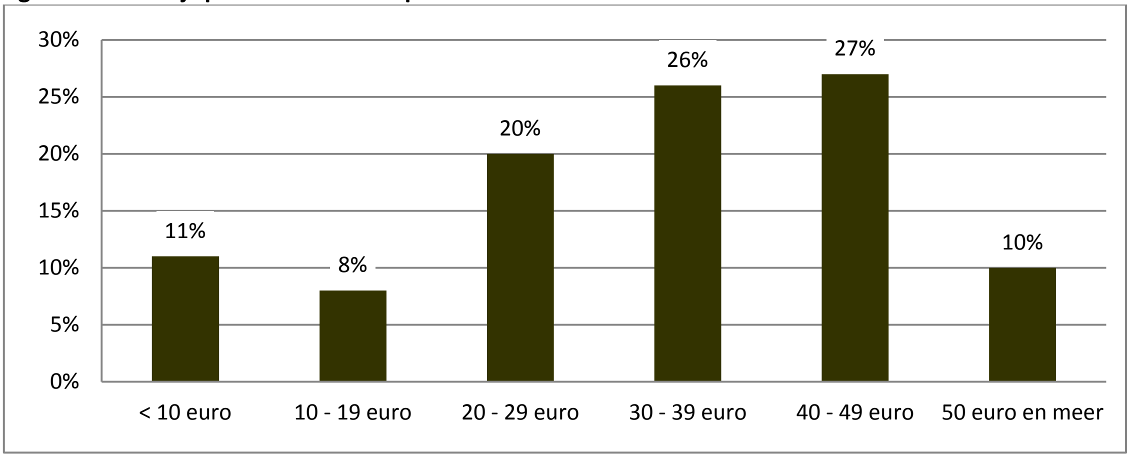
“Iedereen weet waarom. Er komt te weinig binnen. Qatverkopers zijn vaak bang voor de politie. Wij, de kopers. moeten ook voorzichtig handelen.”
“De qatverkopers zeggen dat de qat nu op een andere route binnenkomt. De exporteur doet er alles aan om de qat te verbergen. De route duurt nu ook langer.”
“Er wordt niet meer legaal geïmporteerd.”
“Het is nu verboden en komt daardoor moelijker het land binnen.”
“De qatverkopers doen vaak stiekem, zijn voorzichtig en doen vaak omslachtig. Natuurlijk heeft dat te maken met de illegaliteit van qat.”
“Illegaliteit van de qat. Verkopers zijn bang voor de politie. Ze beschermen zich door onder de radar te blijven. Ze hebben zelf een eigen gezin.”
“Doordat het verboden is loop je veel risico’s om opgepakt te worden.”
“De qat is niet legaal, dus ik ben bang voor de politie.”
“Omdat er strenge regels zijn. De politie is overal. Somaliërs zijn doelwit en worden vaak lastiggevallen door agenten.”
“Qat is illegaal en weinig mensen durven nu nog qat te verkopen.”
“Nieuwe verkopers zijn vaak voorzichtig. Hun manier van handelen gaat moeizaam.”

Qat nu vaak moeilijker beschikbaar – vooral door het qatverbod
Hiervoor bleken respondenten die tegenwoordig op een andere manier aan qat komen dan drie jaar geleden, bij de (open) vraag naar het waarom hiervan vaak aangeven, dat qat nu moeilijker beschikbaar is. Verderop in het interview werd aan *alle* respondenten de (gesloten) vraag gesteld of het tegenwoordig moeilijker of gemakkelijker is om aan qat te komen dan drie geleden (in 2012). De meerderheid antwoordde dat het nu moeilijker is (65%). De rest zei dat het nu even gemakkelijk / even moeilijk is als toen (35%). Niemand vond dat het gemakkelijker is geworden.
Degenen die zeiden dat het moeilijker is geworden, gaven op de hun gestelde aansluitende (open) vraag naar het *waarom* hiervan overwegend soortgelijke antwoorden als zojuist (bij de vraag naar het waarom van veranderingen in de aanschaf van qat). Wederom werden vooral het qatverbod en de gevolgen hiervan als verklaring gegeven. Er komt minder qat naar Nederland. Het kopen van qat is voor gebruikers een kwestie van veel zoeken geworden omdat er nu minder vaste verkopers of adressen zijn. En gebruikers moeten ver(der) reizen en zijn veel tijd kwijt om qatverkopers te vinden.

6.2 Beschikbaarheid: prijs en kwaliteit

In het gebruikersonderzoek van 2011 bedroeg de gemiddelde prijs voor een bundel verse qat € 3,50 (De Jonge & Van der Veen, 2011). De respondenten van 2015 betaalden gemiddeld bijna het tienvoudige, namelijk € 32,- ($p<.001$).[27] Rond dit gemiddelde is overigens wel een behoorlijke spreiding. Dat is op zichzelf niet zo vreemd, want de prijs per bundel is uiteraard ook afhankelijk van het aantal bundels dat men (per keer) koopt.

Figuur 6.2 Prijs per bundel verse qat in 2015

[27] Een deel van de respondenten in 2015 had in de afgelopen maand naast verse qat ook gedroogde qat of qatpoeder gebruikt. Om er zeker van te zijn dat er niet toch prijzen van gedroogde qat of qatpoeder tussen zouden zitten, zijn uitsluitend de prijzen bekeken van degenen die *geen* gedroogde qat en geen qatpoeder hadden gebruikt (63%).

Kwaliteit

Op de (gesloten) vraag naar de kwaliteit van de qat, antwoordde 63% van de respondenten van 2015 dat de kwaliteit nu slechter is dan drie jaar geleden, volgens 36% was de kwaliteit hetzelfde gebleven en een enkeling vond de kwaliteit tegenwoordig beter (1%).

Op de aansluitend gestelde (open) vraag aan degenen die de kwaliteit tegenwoordig slechter vonden dan drie jaar geleden, antwoordde ongeveer de helft (ook) dat dit komt doordat qat nu langer onderweg is (52%). Op de tweede plaats werd (ook) gezegd dat de qat nu minder vers is, soms al vanaf het moment dat het naar Nederland komt (16%), en/of droog is (13%). Meer specifiek gaven sommige respondenten aan dat de qat die zij per post bezorgd krijgen van mindere kwaliteit is dan (voorheen) bij persoonlijke aanschaf/aflevering, omdat de qat per post langer onderweg is (6%).[28] Verder noemden enkele respondenten: de qat van tegenwoordig is vaak gemalen, wordt in een andere verpakking getransporteerd dan voorheen, heeft een slechte smaak, wordt nu in een ander land gekweekt of wordt daar niet goed schoongemaakt.[29]

6.3 Veranderingen in gebruik van qat

In vergelijking met het gebruikersonderzoek van 2011 (De Jonge & Van der Veen, 2011) is het aantal bundels qat dat per sessie wordt gekauwd licht toegenomen: van 3 naar 3.8 bundels per sessie ($p<.05$). De wekelijkse uitgaven zijn verdrievoudigd (van gemiddeld € 22,- naar € 75,-; $p<.001$).

De ‘problematische’ gebruikers (met een SDS-score van 8 of hoger) gebruiken niet meer bundels per sessie dan ‘gewone’ gebruikers (met een SDS-score lager dan 8) maar zij geven wel meer geld uit per maand aan qat (€ 105,- vs. € 78,- ; $p<.05$).

Bijna alle respondenten gebruikten drie jaar geleden ook al qat (91%). De rest gebruikte toen wel al qat, maar niet in Nederland (7%), of begon na 2012 met qatgebruik (2%). Bijna driekwart van de respondenten zegt nu minder vaak qat te gebruiken dan drie jaar geleden (70%). Een kwart gebruikt nu even vaak qat (26%) en een enkeling gebruikte drie jaar geleden vaker qat dan nu (3%). Opvallend is dat, ook al gebruikt een ruime meerderheid nu naar eigen zeggen minder vaak qat, het overgrote deel van de respondenten zegt er nu méér geld aan uit te geven (88%). Anderen besteden er evenveel geld aan (7%) of zij geven er nu minder geld aan uit dan drie jaar geleden (6%).

[28] Hiertegenover staat één respondent die zegt dat het nu via de post sneller binnenkomt en daardoor juist een betere kwaliteit heeft.

[29] Achtereenvolgens 7%, 6%, 4%, 3% en 3%. Omdat respondenten meerdere verklaringen konden geven tellen de percentages op tot meer dan 100%.

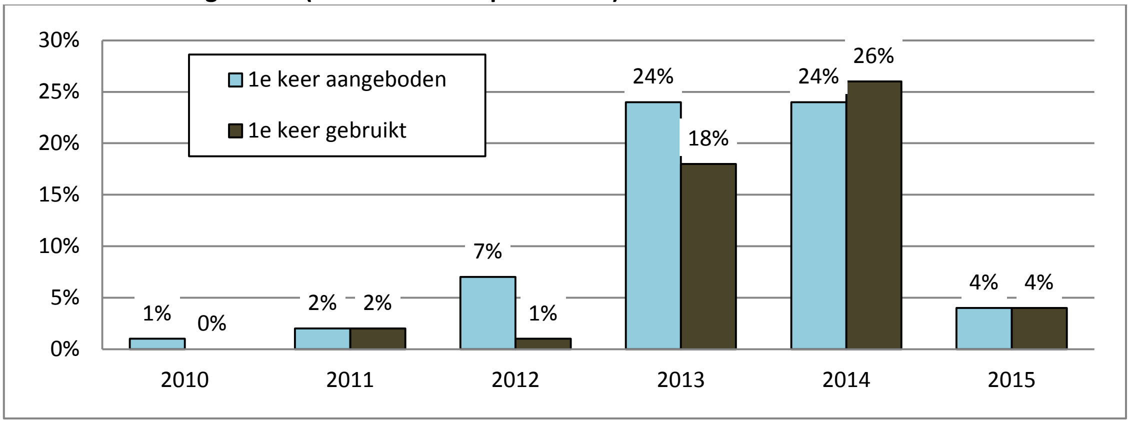
6.4 Beschikbaarheid en gebruik van gedroogde qat en qatpoeder

Voordat qat in Nederland in 2013 verboden werd, namen gebruikers vrijwel uitsluitend verse qat. Sinds het verbod bestond het aanbod steeds meer (ook) uit gedroogde qat en qat in poedervorm.

Gedroogde qat

Twee derde van de respondenten heeft wel eens gedroogde qat aangeboden gekregen (65%, inclusief 3% uitsluitend buiten Nederland). Sommigen kregen het voor het eerst vóór het verbod aangeboden (namelijk in 2010, 2011 of 2012), maar veel vaker gebeurde het daarna. Niet iedereen die wel eens gedroogde qat kreeg aangeboden, heeft het ook wel eens gebruikt. Van de totale groep heeft bijna de helft wel eens gedroogde qat in Nederland aangeboden gekregen én het hier ook gebruikt (47%). Een paar respondenten gebruikten het voor het eerst (in Nederland) vóór het verbod (namelijk in 2011 of 2012), maar veel vaker was de eerste keer ná het verbod.

Figuur 6.3 Jaartal gedroogde qat voor het eerst aangeboden gekregen en voor het eerst in Nederland gebruikt (in % van alle respondenten)

Van degenen die wel eens gedroogde qat hebben gebruikt, deed bijna driekwart dat (ook) nog in de dertig dagen voor het interview (73%; 37% van alle respondenten). De meeste anderen gebruikten het weliswaar niet in de laatste maand, maar wel in het afgelopen jaar; voor slechts een paar ooit-gebruikers was het laatste gebruik langer dan 12 maanden geleden.[30]

De meest gangbare wijze van gebruik van gedroogde qat is: kauwen, net zoals bij de verse variant (74% van de ooit-gebruikers). De anderen maken meestal de gedroogde bladeren eerst nat of ontdooien ze eerst in heet water, en kauwen die dan op dezelfde manier als verse qat. Een enkeling laat de gedroogde bladeren rustig ontdooien (zonder heet water) om het daarna te kauwen.

Op de (open) vraag aan de ooit-gebruikers *waarom* zij gedroogde qat gebruiken of voorheen hebben gebruikt, luidde het antwoord het vaakst dat er geen verse qat te krijgen was (41%).

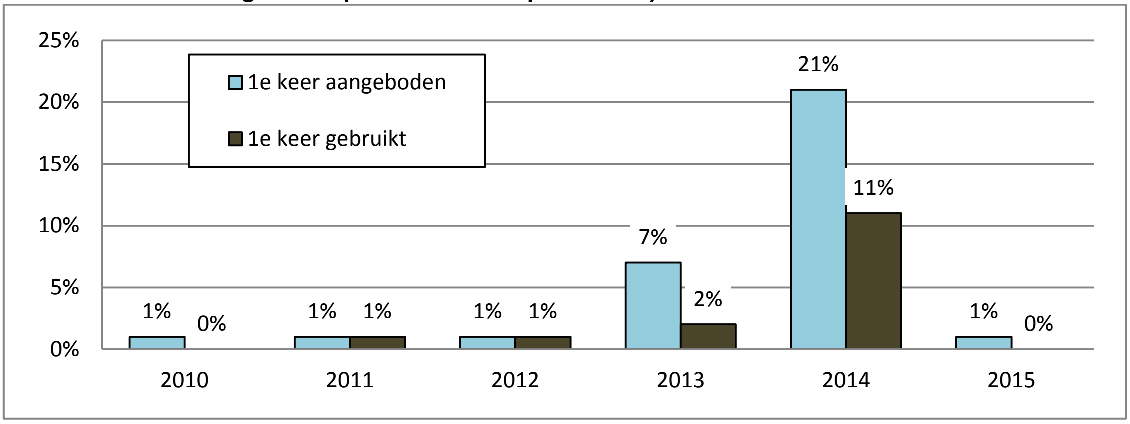
[30] Achtereenvolgens 21% (11% van alle respondenten) en 6% (3% van alle respondenten).

Op flinke afstand volgden: vanwege de prijs (goedkoper dan verse qat, uit nieuwsgierigheid proberen, of als (goedkoper) extraatje samen met (duurdere) verse qat.[31]

Qat in poedervorm

Een op de drie respondenten heeft wel eens qat in poedervorm aangeboden gekregen (35%, inclusief 4% uitsluitend in het buitenland). Voor sommigen gebeurde dat voor het eerst vóór het verbod in werking trad (namelijk in 2010, 2011 of 2012), maar veel vaker gebeurde het daarna en de piek ligt overduidelijk in 2014. Lang niet alle respondenten die wel eens gedroogde qatpoeder kregen aangeboden, hebben het ook wel eens gebruikt. Van de totale groep heeft een op de acht in Nederland wel eens qatpoeder aangeboden gekregen én het hier ook gebruikt (13%). Verreweg de meesten gebruikten het voor het eerst in 2014, dus ná het qatverbod.

Figuur 6.4 Jaartal qat in poedervorm voor het eerst aangeboden gekregen en voor het eerst in Nederland gebruikt (in % van alle respondenten)

Van degenen die wel eens qat in poedervorm hebben gebruikt, deed twee derde dat (ook) nog in de dertig dagen voor het interview (67%; 10% van alle respondenten). De meeste anderen gebruikten het weliswaar niet in de laatste maand, maar wel in het afgelopen jaar; voor twee ooit-gebruikers was het laatste gebruik langer dan 12 maanden geleden.[32]

Ook qatpoeder wordt het vaakst net als verse qat in een propje in de mond gedaan en dan gekauwd (74% van de ooit-gebruikers). Andere gebruikers maken er thee van of mixen het met water. Weer anderen koken het poeder eerst in water, zeven en drogen het daarna, om het dan pas te kauwen. Alle respondenten die wel eens qat in poedervorm gebruikt hebben, zeggen – in antwoord op de (open) vraag naar het waarom – dat zij het deden omdat er geen verse qat te krijgen was.

Ervaren effecten van gedroogde qat en qatpoeder

De antwoorden op de (open) vraag naar de werking / het effect van gedroogde qat in vergelijking met verse qat leverden een wisselend beeld. Naast respondenten die vonden dat het

[31] Respectievelijk 12%, 10% en 5%. Verder noemden telkens door één of een paar respondenten o.a.: omdat het gemakkelijker te krijgen is dan verse qat of gemakkelijker te kauwen is; om (toch) een effect te bereiken; als uitdaging (iets anders proberen) of voor de afwisseling; en omdat het goed smaakt.

[32] Achtereenvolgens 25% (4% van alle respondenten) en 8% (1% van alle respondenten).

effect hetzelfde is, waren er die vonden dat gedroogde qat minder effect heeft dan verse qat en weer anderen die zeiden dat het juist meer effect heeft of dat je er sneller van onder invloed raakt.[33] Verder zeiden enkele respondenten dat het kauwen van gedroogde qat “te veel werk”, “te veel gedoe” is. Ook vonden sommigen “te scherp”, “te verdovend” of zelfs “extreem sterk”. Ten slotte zeiden enkele respondenten dat gedroogde qat vies smaakt en/of helemaal geen effect heeft. Al met al is er dus verdeeldheid over gedroogde qat. Dat heeft ongetwijfeld mede te maken met de variatie in gedroogde qat op de Nederlandse markt, van qat die kort na de pluk wordt gevriesdroogd tot en met verpulverde en uitgedroogde qatbladeren.

Ook de antwoorden op de (open) vraag naar de effecten van qatpoeder lopen uiteen: sommigen vinden het effect hetzelfde als bij verse qat, anderen zeggen dat poeder minder effect geeft en weer anderen dat het sterker is. Dit wisselende beeld heeft waarschijnlijk ook te maken met de variatie in (de kwaliteit van) qatpoeder die wordt aangeboden.[34]

6.5 Gebruik van andere middelen

In de focusgroepen met deelnemers uit de Somalische gemeenschap werd af en toe gesteld dat door het qatverbod er meer alcohol gebruikt zou worden (zie Hoofdstuk 4). Of dit daadwerkelijk ook zo is, valt op basis van het gebruikersonderzoek niet te zeggen. Mogelijk drinken Somaliërs die sinds het verbod geen qat meer gebruiken (of minder dan één keer per week gebruiken) nu wel of meer alcohol.

In de interviews met qatgebruikers is naast het gebruik van alcohol ook gevraagd naar het roken van tabak en het gebruik van illegale drugs.

Alcohol

Binnen de geïnterviewde groep van actuele gebruikers is het drinken van alcohol zeker geen standaard.

- Een op de drie respondenten heeft wel eens alcohol gebruikt (31%). Dat is veel minder dan in de Nederlandse bevolking.[35]
- Gemiddeld waren de qatgebruikers 24 jaar oud toen zij voor het eerst alcohol dronken.
- Een op de vijf heeft in de afgelopen 30 dagen nog alcohol gedronken (21%) en een op de tien langer geleden (10%).
- Van degenen die alcohol drinken, doet een derde dit dagelijks (34%).

Maar van de ooit-drinkers zegt wel de meerderheid nu meer alcohol te drinken dan in 2012.

- 63% van de ooit-drinkers zegt nu meer alcohol drinken dan toen;

---

[33] Respectievelijk 21%, 15%, 15% en 11% van de ooit-gebruikers van gedroogde qat. (Overigens was niet iedereen die aangaf dat gedroogde qat sterker is dan verse qat, hierover altijd positief).

[34] Hierover is naar ons weten nog weinig bekend. Opmerkelijk en wellicht ook zorgwekkend is, dat een kwart van degenen die wel eens qatpoeder gebruikt hebben bij de vraag naar de effecten aangaf dat zij ervan hallucineren (26%).

[35] Van de Nederlandse bevolking van 12 jaar en ouder heeft 81% nog in de laatste 12 maanden alcohol gedronken (NDM, 2015).

- 10% geeft aan dat zij tegenwoordig helemaal geen alcohol meer drinken;
- 20% drinkt nu evenveel; en
- 7% zegt nu minder alcohol te drinken.

Aan de ooit-drinkers is ook gevraagd of zij tijdens een qatsessie meer of minder alcohol drinken dan wanneer zij geen qat kauwen. Hierop antwoordde bijna twee derde dat zij tijdens een qatsessie meer alcohol drinken (59%), een op de zes geeft aan dat zij dan evenveel alcohol drinken (17%) en een op de zeven drinkt dan minder alcohol (15%) dan wanneer zij geen qat kauwen. Een op de tien drinkt dan geen alcohol (10%).

Roken

Twee derde van de respondenten rookt sigaretten (69%). Dat is veel meer dan in de Nederlandse bevolking.[36] Een groot deel hiervan rookt dagelijks (82%).

Cannabis

Bijna een kwart van de respondenten heeft ooit cannabis gebruikt (24%). Bijna een op de vijf deed dat nog in de 30 dagen voor het interview (19%). Gemiddeld gebruikten zij op hun 23e voor het eerst cannabis.

Stimulantia en synthetische cathinonen

De prevalentie van het gebruik van andere middelen waarnaar in de interviews werd gevraagd is veel lager. Slechts enkele personen hebben ooit cocaïne gebruikt (3%) en één of twee personen hebben ooit ecstasy, GHB of paddo's gebruikt (elk 1%). Niemand zegt ooit base coke, amfetamine of heroïne te hebben gebruikt.
Ook niemand zegt ooit een van de volgende synthetische cathinonen te hebben gebruikt: mephedrone, methylone, flephedrone of 4-fluo. Er zijn dus geen aanwijzingen dat qatgebruikers door het qatverbod zijn uitgeweken naar sysnthethische varianten van qat.

6.6 Problemen met politie vanwege qat en kennis over het qatverbod

Het overgrote deel van de respondenten zegt nog nooit in Nederland tijdens of na een qatsessie problemen met de politie te hebben gehad. Slechts elf respondenten vertellen dat zij dit wel eens hebben meegemaakt (7%). Negen respondenten zijn wel eens tijdens of na een qatsessie aangesproken door de politie en twee kregen een boete (respectievelijk 5% en 1%).[37] Niemand zegt in Nederland wel eens gearresteerd te zijn tijdens of na een qatsessie.

Zoals werd toegelicht aan het begin van dit hoofdstuk, zijn pas aan het einde van het interview met gebruikers enkele vragen gesteld over het qatverbod. Vrijwel alle respondenten weten dat het importeren/vervoeren van qat naar Nederland verboden is (99%). Dat geldt ook voor het exporteren/vervoeren naar het buitenland (99%) en het verkopen van qat

[36] Van de Nederlandse bevolking van 12 jaar en ouder rookt ongeveer een kwart (NDM, 2015).

[37] De boetes werden uitgedeeld in 2011 en 2014. Een daarvan was voor de verkoop van qat, de andere vanwege het rijden zonder rijbewijs.

(98%). Iets anders ligt het voor kopen en bezit van qat; 5%, respectievelijk 8% denkt dat deze handelingen legaal zijn in Nederland. Overigens denkt 91% dat het gebruik van qat verboden is in Nederland, hetgeen niet het geval is.

6.7 Samenvatting en conclusie

Bijna alle respondenten gebruikten drie jaar geleden ook al qat (91%). Veel van de qatgebruikers zeggen nu minder vaak qat te gebruiken dan drie jaar geleden (70%). Dit resultaat lijkt op het eerste gezicht op gespannen voet te staan met de conclusie in Hoofdstuk 5 dat er in 2015 verhoudingsgewijs meer 'problematische' gebruikers zijn dan vóór het qatverbod. Het zou echter ook zo kunnen zijn dat, hoewel veel huidige gebruikers tegenwoordig minder qat gebruiken dan drie jaar geleden, de 'problematische' gebruikers relatief vaker zijn doorgegaan met gebruik. En dat is dan wel weer in lijn met de conclusie in Hoofdstuk 5. Bovendien zegt het overgrote deel van de respondenten van 2015 nu méér geld aan qat uit te geven dan drie jaar geleden (88%).

Beschikbaarheid (onderzoeksvraag 1)

Gebruikers schaffen qat op verschillende manieren aan. Net als in het vorige gebruikersonderzoek (van 2011) gebeurt dit het vaakst een qathuis. Maar dit gebeurt nu wel minder vaak dan in het vorige gebruikersonderzoek. Vooral telefonisch qat bestellen en thuis laten bezorgen is fors toegenomen. Deze verschuiving lijkt echter al vóór het verbod in gang te zijn gezet en kan dus niet zonder meer aan het verbod worden toegeschreven.
Sinds het verbod – en volgens veel respondenten ook *door* het verbod - is:

- Qat nu vaak moeilijker beschikbaar;
- De prijs van verse qat vertienvoudigd van gemiddeld € 3,50 naar € 32,- per bundel;
- De kwaliteit van qat vaak slechter;
- Verse qat voor een deel vervangen door gedroogde qat en – in minder maten – qat in poedervorm.

Neveneffecten van het qatverbod (onderzoeksvraag 3)

- Eén op de drie qatgebruikers drinkt wel eens alcohol. Van hen zegt één op de drie sinds het verbod alcohol te zijn gaan drinken.
- Er zijn geen aanwijzingen dat qatgebruikers nu vaker andere middelen gebruiken, ook geen synthetische 'vervangers' van qat.

Opsporing en handhaving (onderzoeksvraag 5)

- Het overgrote deel van de geïnterviewde qatgebruikers zegt nog nooit tijdens of na een qatsessie in Nederland problemen met de politie te hebben gehad.
- Niemand zegt in Nederland wel eens gearresteerd te zijn tijdens of na een qatsessie.
- Vrijwel alle respondenten weten dat het importeren/vervoeren van qat naar en vanuit Nederland verboden is.
- Een kleine minderheid denkt dat het kopen en het bezit van qat nog legaal zijn in Nederland.

7 QATGEBRUIKERS: SOCIALE EN GEZONDHEIDSPROBLEMATIEK

Dit hoofdstuk gaat vooral over de sociale en gezondheidsproblematiek (onderzoeksvraag 2) zoals die ervaren wordt door de geïnterviewde qatgebruikers. Ook wordt nagegaan in hoeverre Somalische qatgebruikers in Nederland gebruikmaken van de hulpverlening / verslavingszorg en hoe zij staan tegenover voorlichting vanuit de eigen gemeenschap.
Waar mogelijk wordt in ook dit hoofdstuk een vergelijking gemaakt met de resultaten van het vorige gebruikersonderzoek (De Jonge & Van der Veen, 2011). Daarmee kan statistisch worden getoetst in hoeverre zich sinds het verbod 'objectieve' veranderingen hebben voorgedaan. Ook worden verschillen in problematiek tussen 'problematische' gebruikers en 'gewone' gebruikers beschreven. De tabellen bij dit hoofdstuk staan in Bijlage B.

7.1 Sociale problematiek: integratie en participatie

In Hoofdstuk 5 is al een vastgesteld dat veel van de geïnterviewde qatgebruikers geen werk hebben. Nu gaan we in op enkele (andere) aspecten van integratie en participatie.

Inburgering

Krap een op de drie respondenten heeft een inburgeringscursus gevolgd en die ook gehaald (30%). Verder is een op de tien er nog mee bezig en een even grote groep heeft wel een inburgeringscursus gevolgd maar die niet gehaald (elk 10%). De meeste anderen hebben nooit een inburgeringscursus gevolgd omdat dat (indertijd nog) niet hoefde (43%). De rest is nog bezig met een voorbereidingscursus of heeft nog geen verblijfstatus en kan daarom nog geen inburgeringscursus doen.[38]

Beheersing van de Nederlandse taal

Ruim de helft geïnterviewde qatgebruikers spreekt vloeiend (18%) of goed Nederlands (34%). Krap de helft spreekt een beetje (45%) en een kleine minderheid spreekt helemaal geen Nederlands (4%). De beheersing van de Nederlandse taal is vergelijkbaar met die van de gebruikers in het onderzoek van 2011.[39]
De beheersing van de Engelse taal is iets minder (12% spreekt vloeiend Engels, 36% goed, 36% een beetje en 16% spreekt helemaal geen Engels). Bijna alle qatgebruikers spreken vloeiend Somalisch of goed Somalisch (13%). Slechts één respondent zegt een beetje Somalisch te spreken.

Vriendenkring en buren

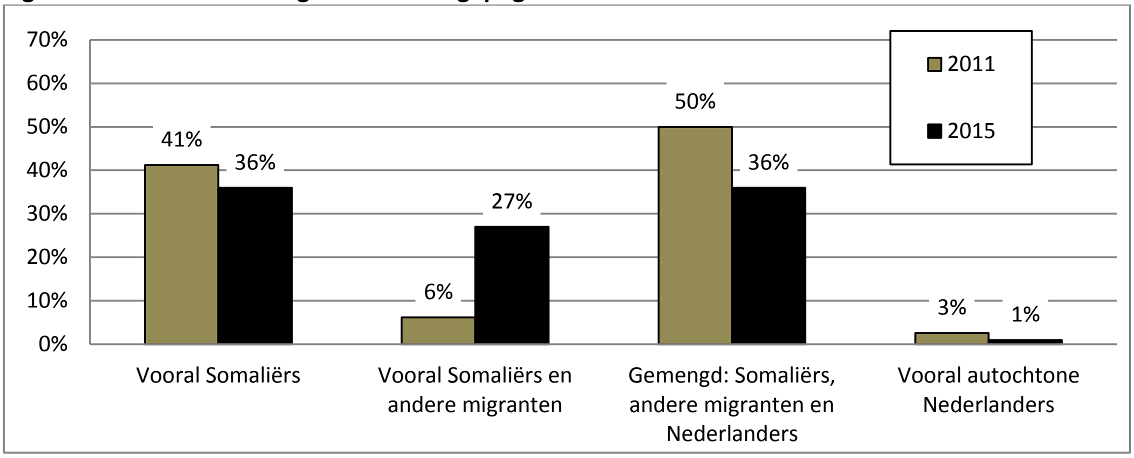
De vriendenkring van de respondenten bestaat in belangrijke mate uit andere Somaliërs. Ruim een derde heeft een vriendenkring die vooral uit Somaliërs bestaat. Even veel geven aan een gemengde vriendenkring te hebben, met zowel Somaliërs als andere migranten en

[38] In het rapport van 2011 staan hierover geen cijfers, waardoor geen vergelijking gemaakt kan worden.
[39] Toen sprak 58% goed of vloeiend Nederlands; dit verschilt niet significant met de gebruikers van 2015.

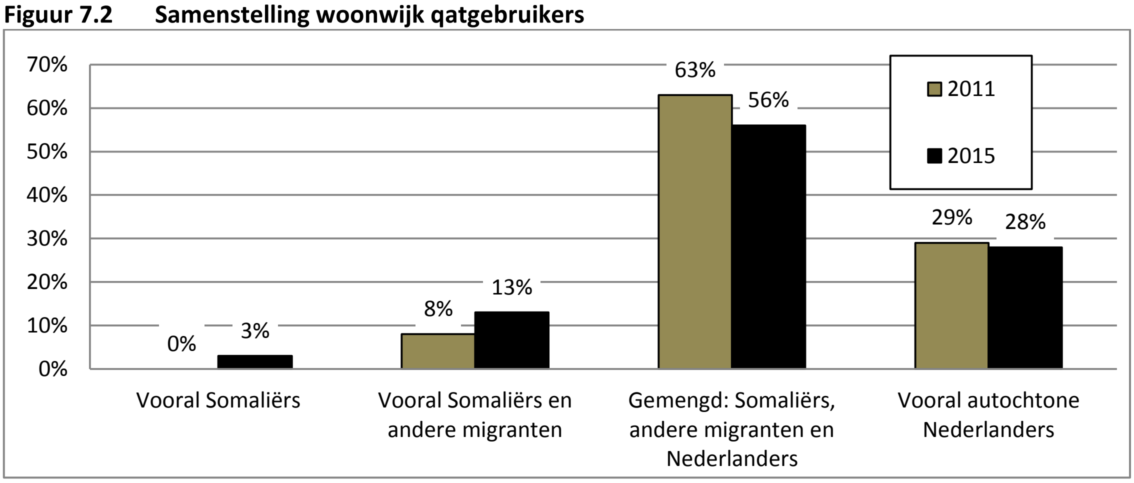
autochtone Nederlanders. Ruim een kwart gaat vooral om met Somaliërs en andere migranten. Slechts één respondent gaat vooral om met autochtone Nederlanders. Vergeleken met het onderzoek van 2011 is de vriendenkring nu vooral meer gemixt met andere migranten ($p < .01$).

Wat betreft de etnische samenstelling van de woonwijk is er geen verschil met de gebruikers in het onderzoek van 2011. Anno 2015 woont meer dan de helft van de geïnterviewde qatgebruikers in een etnisch gemengde wijk (met zowel Somaliërs als andere migranten en Nederlanders). Ruim een kwart woont in een omgeving met vooral autochtone Nederlanders, een op de acht woont in een buurt met vooral Somaliërs en andere migranten en een paar wonen in een buurt met vooral Somaliërs.

Figuur 7.1 Samenstelling vriendenkring qatgebruikers

Figuur 7.2 Samenstelling woonwijk qatgebruikers

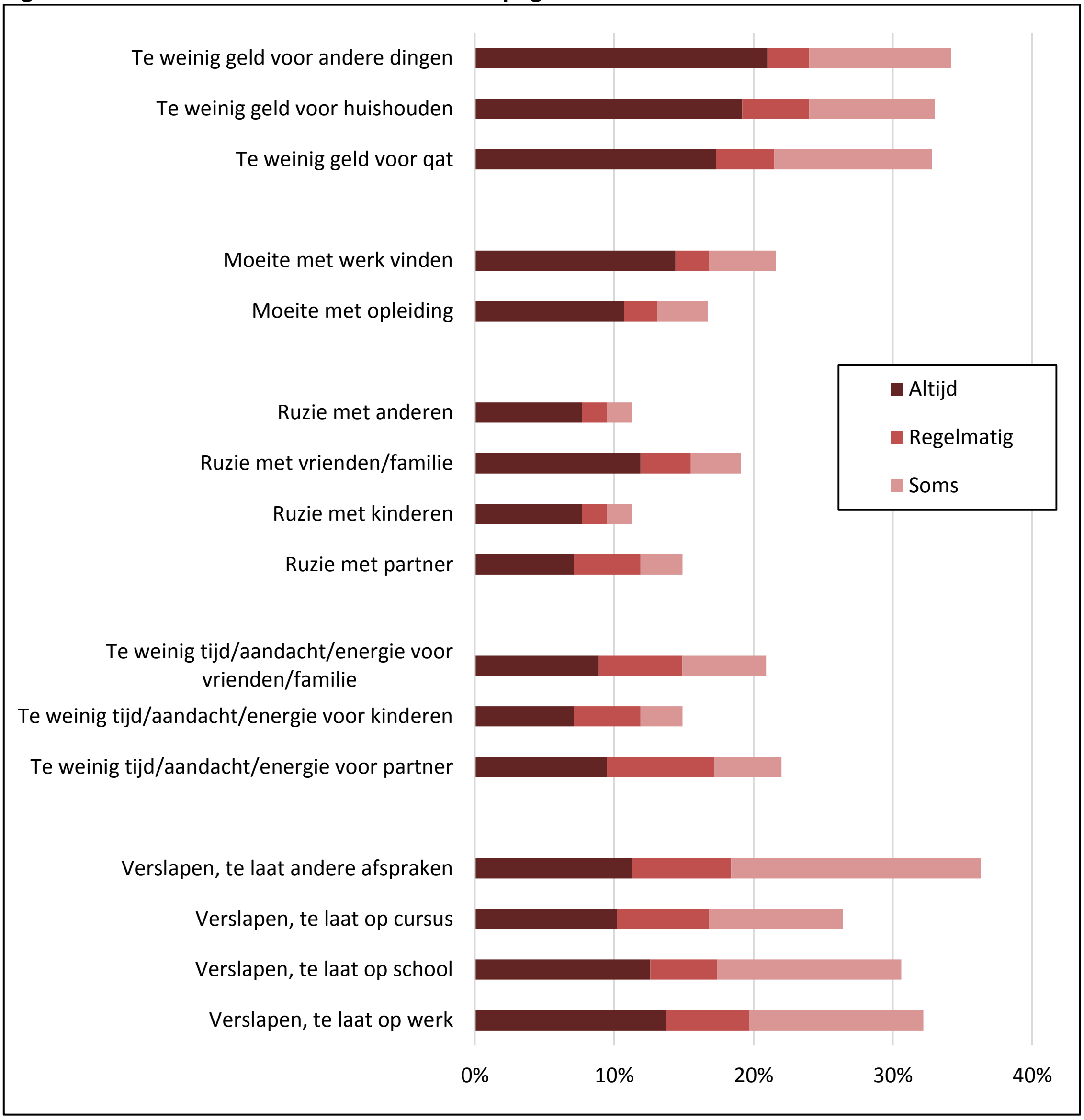

In 2015 is de qatgebruikers ook gevraagd hoe hun contact met de buren is. Ongeveer de helft zegt de buren te groeten (49%), ruim een kwart maakt wel eens een praatje met de buren (27%), een op de zes heeft een vriendschappelijke band met sommige buren (17%). Een kleine minderheid spreekt de buren nooit (8%).

7.2 Sociale problemen door qatgebruik

In de interviews met gebruikers is een lijst met situaties voorgelegd, met als vraag of deze situaties zich wel eens bij hen voordoen door qatgebruik. Per situatie konden zij kiezen tussen soms, regelmatig en nooit. Uit de onderstaande figuur (waarin we 'nooit' buiten beschouwing laten) wordt duidelijk dat financiële problemen zich het vaakst voordoen, maar ook dat andere sociale problemen niet uitzonderlijk zijn.

Figuur 7.3 Situaties die zich voordoen door qatgebruik

- Rond een op de drie respondenten vindt zelf dat zijn/haar qatgebruik wel eens leidt tot te weinig geld voor het huishouden, voor qat en voor andere dingen.
- Eveneens ongeveer een op de drie zegt zich wel eens te verslapen en te laat te komen op werk of school. Voor rond een kwart gebeurt dat bij cursussen en voor ruim een op de drie bij andere afspraken.

- Krap een kwart geeft aan door qatgebruik wel eens moeite te hebben om werk te vinden en een op de zes moeite met hun opleiding.
- Bijna een kwart zegt door qatgebruik wel eens te weinig tijd/aandacht/energie te hebben voor hun partner en voor familie of vrienden, en ongeveer een op de zes voor hun kinderen.
- Bijna een op de vijf zegt door qatgebruik wel eens ruzie te hebben met familie of vrienden, iets minder vaak geldt dit voor ruzies met hun partner en nog iets minder voor ruzies met hun kinderen.

Let wel: zoals in Hoofdstuk 5 al werd vastgesteld, hebben niet alle respondenten werk of volgen een opleiding. Zij kunnen dan dus er ook niet te laat komen. Ook geldt: wie niet op zoek is naar werk, heeft er ook geen moeite mee om het te vinden. En respondenten zonder partner of kinderen (zie eveneens Hoofdstuk 5) kunnen daar dan ook niet te weinig tijd/aandacht/energie voor hebben of ruzie mee krijgen.

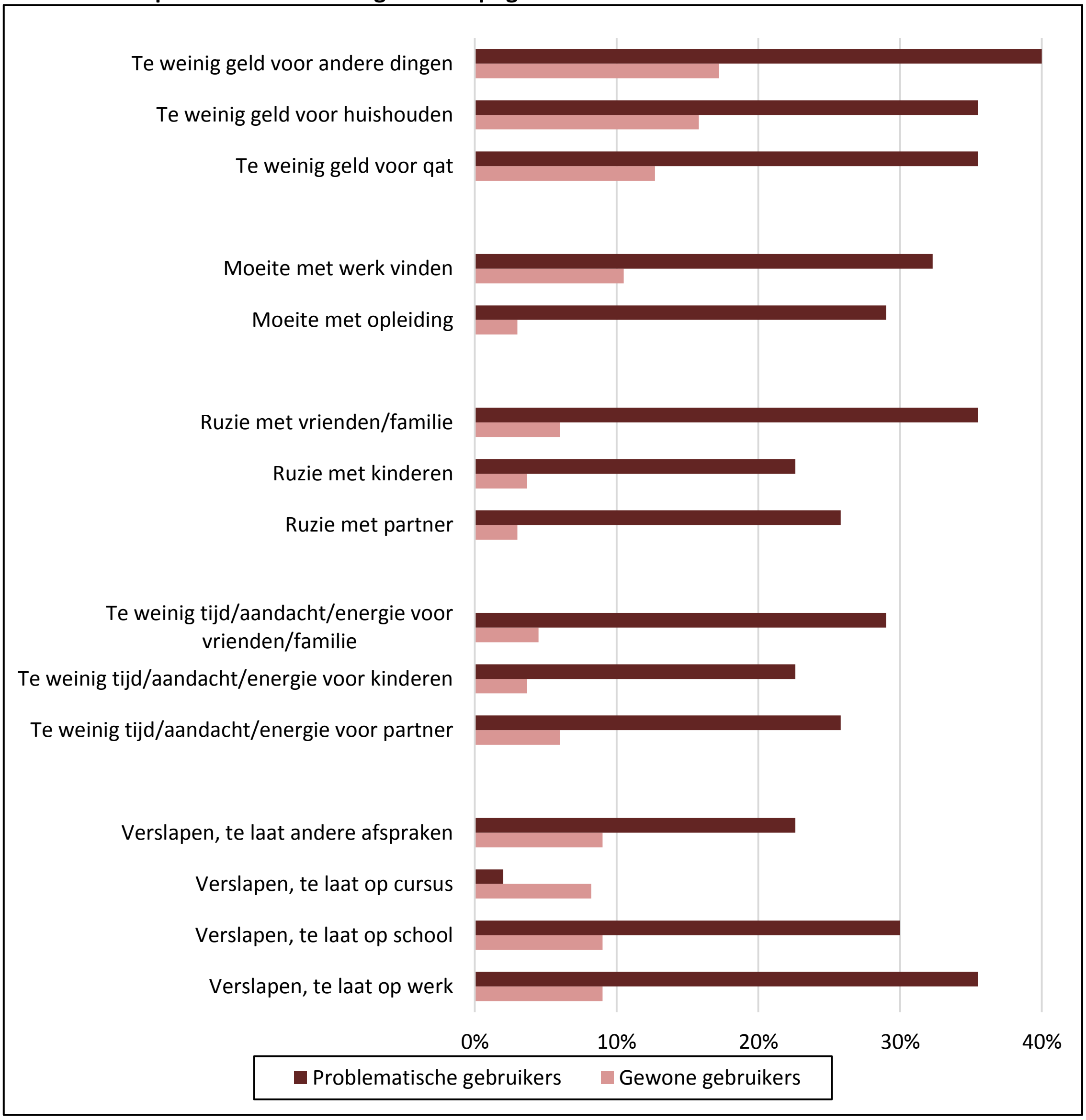
Problematische gebruikers veel meer sociale problemen

In Hoofdstuk 5 hebben we de respondenten, op dezelfde manier als in het onderzoek van 2011 (De Jonge & Van der Veen, 2011), op basis van hun SDS-score in gedeeld in twee groepen: 'problematische' gebruikers (met score van een 8 of meer op SDS) en 'gewone' gebruikers (met een lagere score). Op alle hiervoor genoemde sociale problemen is er een groot (statistisch significant) verschil tussen beide groepen. In de volgende figuur staan alleen de percentages respondenten die aangeven in de afzonderlijke situaties *altijd* problemen hebben. (Voor meer gedetailleerde gegevens: zie Bijlage B).

In vergelijking met gewone gebruikers rapporteren 'problematische' gebruikers door hun qatgebruik:

- 2-3 keer zo vaak altijd te weinig geld te hebben voor hun huishouden, qat of andere dingen:
- 3 keer zo vaak altijd moeite te hebben met het vinden van werken en 10 keer zo vaak met een opleiding;
- 9 keer zo vaak altijd ruzie te hebben met hun partner, 6 keer zo vaak met hun kinderen en 6 keer zo vaak met vrienden/familie;
- 4 keer zo vaak altijd te weinig tijd/aandacht/energie te hebben voor 6 keer zo vaak voor hun kinderen en eveneens 6 keer zo vaak voor vrienden/familie;
- zich 4 keer zo vaak altijd te verslapen en te laat te komen op hun werk, 3 keer zo vaak te laat op school en 2.5 keer zo vaak te laat op een cursus.

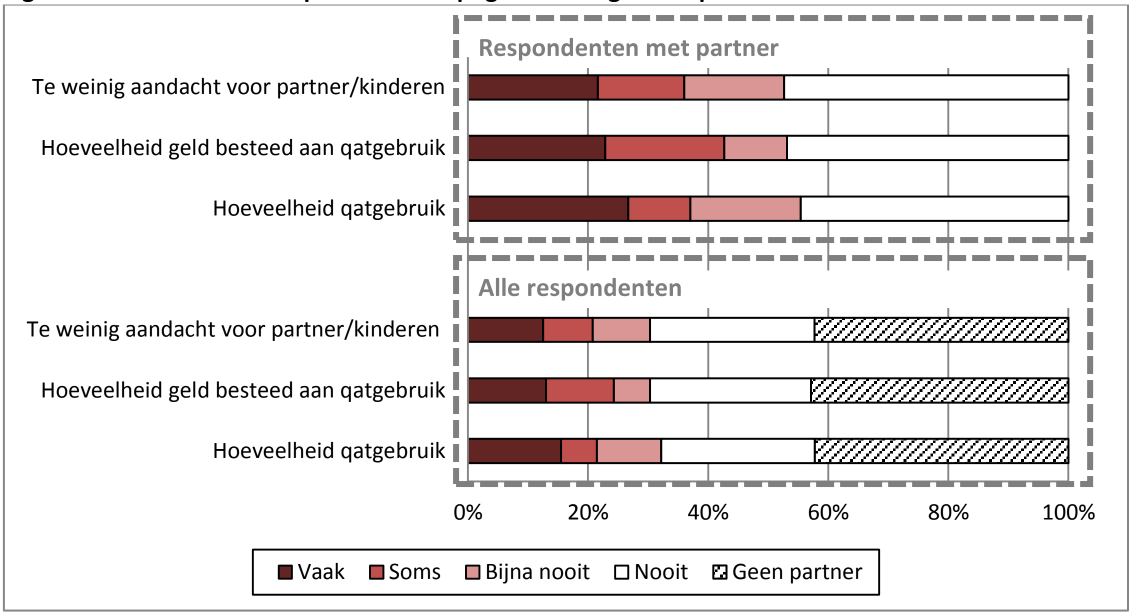
Figuur 7.4 Situaties die zich altijd voordoen door qatgebruik: 'problematische' vs. 'gewone' qatgebruikers

7.3 Sociale problematiek: klachten en kritiek vanuit omgeving

Hiervoor is besproken in welke mate respondenten zelf sociale problemen ervaren door hun qatgebruik. Nu belichten we in hoeverre zij zeggen klachten te krijgen van hun vaste partner en kritieke van andere familieleden. Volgens bijna een kwart van de respondenten met een vaste partner klaagt hun partner vaak dat de respondent te weinig tijd en aandacht heeft voor het gezin (22%). Een op de zeven klaagt hier volgens soms over (15%). Wat meer klagen partners volgens de respondenten over de hoeveelheid qat die de respondent gebruikt (27% vaak, 10% soms) en de hoeveelheid geld die respondent eraan besteed. (Aangezien niet alle respondenten een vaste partner hebben staan voor de volledigheid staan in de onderstaande figuur ook de percentages voor alle respondenten).

Figuur 7.5 Klachten van partner over qatgebruik volgens respondent

Ook van andere familieleden komt kritiek op de hoeveelheid qat die respondenten gebruiken. Bijna een op de drie zegt hierover vaak kritiek te krijgen (31%). Laten we de respondenten zonder (contact met) andere familieleden buiten beschouwing, dan betreft het ruim een op de drie (37%).

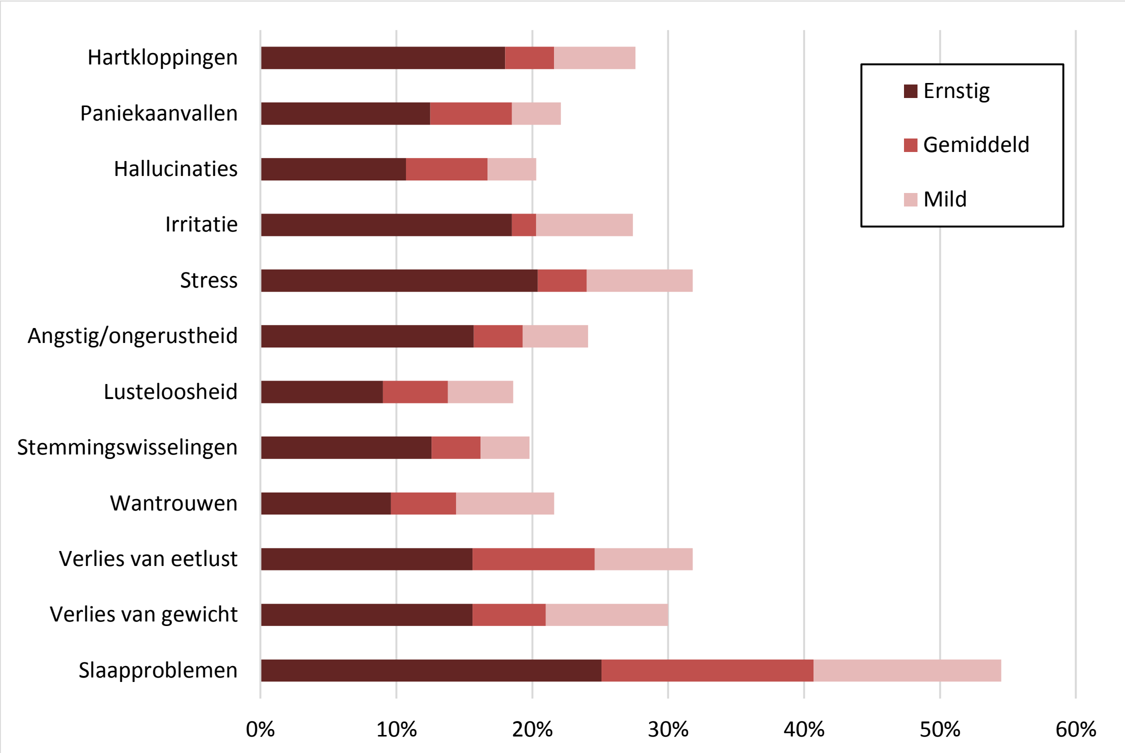
7.4 Gezondheidsproblemen

De lichamelijke en psychische klachten tijdens en na het gebruik van qat vloeien vaak voort uit de opwekkende effecten van het middel. Tot de meer directe lichamelijke klachten behoren onder andere hartkloppingen en verlies van eetlust, tot de effecten op langere termijn bijvoorbeeld gewichtsverlies (Griffiths e.a., 1997). In de interviews met gebruikers is dezelfde lijst met 12 klachten voorgelegd als in het vorige onderzoek (De Jonge & Van der Veen, 2011). Daarbij konden ze aangeven of zij die de afgelopen 12 maanden hadden gehad en of de klachten mild, gemiddeld of ernstig waren.[40] Net als in het onderzoek van 2011 staan in 2015 slaapproblemen met stip bovenaan.

- Ruim de helft rapporteerde slaapproblemen na qatgebruik, inclusief ongeveer een kwart ernstige.
- Op flinke afstand volgden (aflopend van een derde naar een kwart): stress, verlies van eetlust en gewicht, hartkloppingen, irritatie en angst/ongerustheid.
- Ongeveer een op de vijf (aflopend van iets meer naar iets minder) had last van psychische klachten na qatgebruik in de vorm van: paniekaanvallen, wantrouwen, hallucinaties, stemmingswisselingen en lusteloosheid.

[40] Dezelfde vragen werden gesteld over ‘ooit’. Dit leverde in grote lijnen hetzelfde beeld op (zie Bijlage B).

Figuur 7.6 Lichamelijk en psychische klachten na qatgebruik LAATSTE 12 MAANDEN

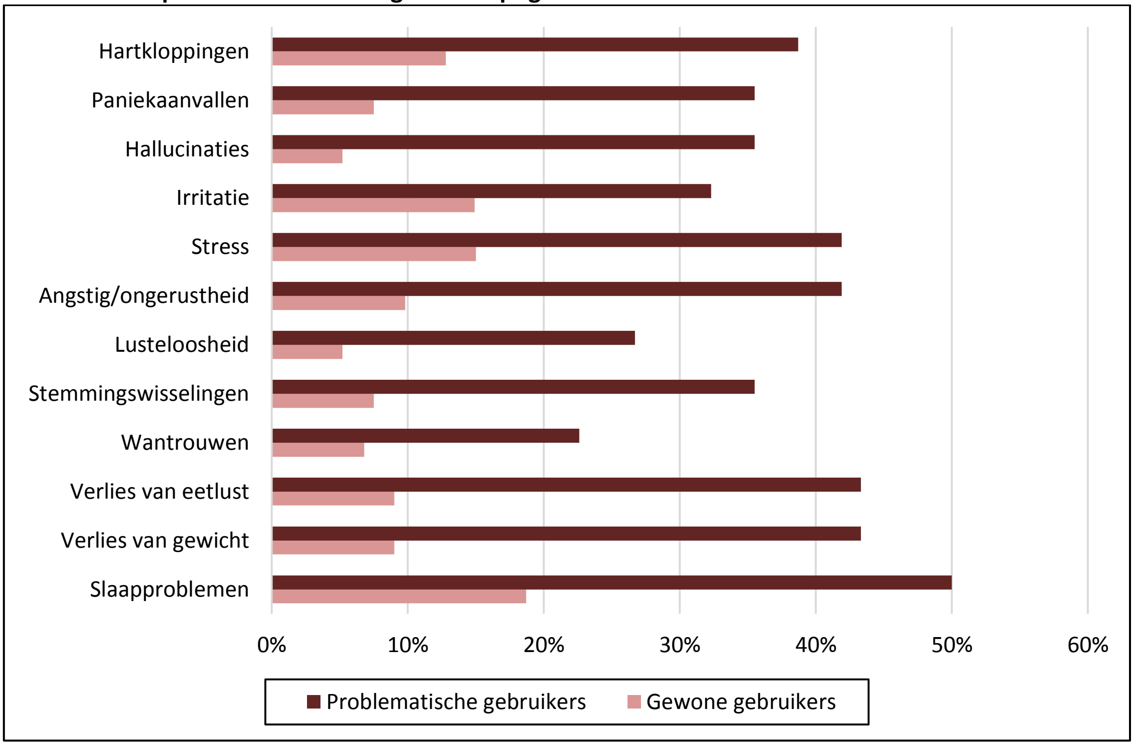

Net als in het onderzoek van 2011 ervaren ‘problematische’ gebruikers veel vaker gezondheidsklachten dan ‘gewone’ gebruikers.[41] In 2015 is er voor elk van de genoemde lichamelijke en psychische klachten na qatgebruik in de laatste 12 maanden een groot (statistisch significant) verschil tussen beide groepen. In de volgende figuur staan alleen de percentages respondenten met *ernstige klachten*. (Voor meer gedetailleerde gegevens: zie Bijlage B). In vergelijking met ‘gewone gebruikers’ rapporteren ‘problematische’ gebruikers door hun qatgebruik:

- 7 keer zo vaak ernstige klachten van hallucinaties en paniekaanvallen;
- 5 keer zo vaak ernstige stemmingswisselingen en lusteloosheid;
- 4 keer zo vaak ernstige klachten in verband met gewichtsverlies, verlies van eetlust, en angst of ongerustheid;
- 3 keer zo vaak ernstige klachten in vanwege slaapproblemen, wantrouwen, hartkloppingen en stress;
- 2 keer zo vaak ernstige irritaties.

[41] In het onderzoek van 2011 hadden de ‘problematische’ gebruikers significant vaker dan de ‘gewone’ gebruikers stemmingswisselingen, irritaties, hartkloppingen en paniekaanvallen. Voor de andere klachten waren er geen significante verschillen. Dit had waarschijnlijk te maken met het kleinere aantal ‘problematische’ gebruikers (n = 12). De trend was wel hetzelfde.

Figuur 7.7 Ernstige lichamelijke en psychische klachten na qatgebruik LAATSTE 12 MAANDEN: 'problematische' vs. 'gewone' qatgebruikers

Problemen met mond of tanden

Tot de bekendste en veelvoorkomende lichamelijk klachten bij (vooral frequent) qatgebruik behoren mond- en tandproblemen (Griffiths e.a., 1997). Hierover zijn in het gebruikersonderzoek enkele specifieke vragen gesteld.

In het gebruikersonderzoek van 2011 zei 28% van de respondenten wel eens problemen te hebben (gehad) met mond of tanden door het kauwen van qat, 'problematische' gebruikers ruim twee keer zo vaak als 'gewone gebruikers' (De Jonge & Van der Veen, 2011).[42] Van de respondenten in 2015 heeft 29% wel eens problemen gehad met mond of tanden door het kauwen van qat (inclusief 13% nog in de laatste 12 maanden). Dat verschilt niet met de gebruikers in het vorige onderzoek. Ook nu rapporteren 'problematische' gebruikers deze problemen vaker dan 'gewone' gebruikers.[43] In antwoord op de (open) vraag naar de aard van deze problemen, werden het vaakst genoemd: bloedend tandvlees, verlies van één of meer tanden, verrotte tanden en/of kiezen, en last van gele tanden.[44]

[42] Respectievelijk 58% en 25%.

[43] Respectievelijk 39% ooit en 23% in de laatste 12 maanden van de 'problematische' gebruikers, versus 25% en 10% van de 'gewone' gebruikers (p<.01).

[44] Achtereenvolgens: 38%, 27%, 21% en 19% van de betreffende respondenten. Daarnaast werden genoemd: pijn in tanden of kiezen (8%), gevoelige tanden bij temperatuurwisselingen (4%), beschadigde tanden (4%) en, vullingen, keelontsteking, verzakking van het gebit of een slechte adem (elk één respondent).

7.5 Hulpverlening bij problematisch gebruik en psychische problemen

Slechts een kleine minderheid van de respondenten zegt ooit wel eens professionele hulpverlening (bijvoorbeeld van huisarts, maatschappelijk werk, psycholoog, psychiater of verslavingszorg) te hebben gehad in verband met hun qatgebruik (4%), van wie twee (ook) in de afgelopen 12 maanden (1%). Voor professionele hulpverlening in verband met alcohol of drugs geldt min of meer hetzelfde (2% ooit; één respondent (ook) in de afgelopen 12 maanden) en voor professionele hulpverlening in verband met psychische problemen (4%; één respondent (ook) in de afgelopen 12 maanden).

7.6 Qatgebruikers over voorlichting en preventie

In de interviews met qatgebruikers hebben we hen enkele stellingen voorgelegd over voorlichting over qatgebruik door leden van de Somalische gemeenschap. Kennelijk hebben qatgebruikers meer fiducie in voorlichting door mannen en religieuze leiders dan door vrouwen.

- “Het is goed dat Somalische mannen in Nederland voorlichting geven over qat” (69% mee eens, 16 niet mee eens, rest tussenin);
- “Het is goed dat religieuze leiders (imams) in Nederland binnen de Somalische gemeenschap voorlichting geven over qat” (62% mee eens, 24% niet mee eens):
- “Het is goed dat Somalische vrouwen in Nederland voorlichting geven over qat” (51% mee eens, 26% niet mee eens).

7.7 Samenvatting en conclusie

In dit hoofdstuk stonden (veranderingen in) de aard en omvang van de sociale en gezondheidsproblematiek als gevolg van qatgebruik centraal (onderzoeksvraag 2).
De *aard* van de sociale en gezondheidsproblematiek van de in 2015 geïnterviewde qatgebruikers is vergelijkbaar met die in het onderzoek van 2011 (De Jonge & Van der Veen, 2011). Ook in 2015 bleek de problematiek op tal van aspecten groter te zijn voor ‘problematische’ gebruikers dan voor ‘gewone’ gebruikers.
Aangezien in 2015 het aandeel ‘problematische’ gebruikers binnen de steekproef groter is dan in 2011 (zie Hoofdstuk 5), is het aannemelijk dat de problematiek *binnen de populatie actuele (= afgelopen week) qatgebruikers* groter is dan in 2011. Over (veranderingen in) de totale omvang van de sociale en gezondheidsproblematiek binnen de Somalische gemeenschap als gevolg van qatgebruik kunnen echter geen uitspraken worden gedaan.

Integratie en participatie

Ongeveer de helft van de respondenten spreekt vloeiend of goed Nederlands. Vaak wonen de qatgebruikers in een etnisch gemengde wijk, maar de vriendenkring bestaat voor een belangrijk deel uit Somaliërs.

Sociale problematiek

Bij de sociale problemen die volgens de respondenten zelf het gevolg zijn van hun qatgebruik, staan financiële problemen bovenaan, gevolgd door zich verslapen en te laat komen (op werk, school e.d.). Minder vaak leidt hun qatgebruik naar hun mening tot te weinig aandacht voor hun gezin, familie of vrienden, of tot ruzies. Al deze sociale problemen doen zich veel vaker voor bij 'problematische' gebruikers dan bij 'gewone' gebruikers.

Gezondheidsproblematiek

Bij de gezondheidsproblematiek staan problemen die te maken hebben met de stimulerende werking van qat bovenaan. Slaapproblemen staan aan top, op flinke afstand volgen stress, hartkloppingen, gewichtsverlies e.d. Ook gezondheidsproblemen doen zich veel vaker voor bij 'problematische' gebruikers dan bij 'gewone' gebruikers.

8 SAMENVATTING EN CONCLUSIES

In dit afsluitende hoofdstuk brengen we de resultaten van de verschillende onderzoeksmethoden samen.

8.1 Algemeen beeld

Net als in 2011 is een steekproef van actuele gebruikers geïnterviewd, die minstens een keer per week qat gebruiken Op de meeste demografische kenmerken verschillen de in 2015 geïnterviewde qatgebruikers niet van de gebruikers in het onderzoek van 2011 (De Jonge & Van der Veen, 2011). De overgrote meerderheid van de gebruikers van 2015 is man (85%); de overgrote meerderheid is in Somalië geboren (95%) en ruim de helft heeft een Nederlands paspoort. Het opleidingsniveau varieert, maar is binnen de Nederlandse context over het geheel genomen aan de lage kant; ongeveer de helft heeft betaald werk; en ruim de helft woont alleen. Wat betreft deze demografische kenmerken zijn de beide onderzoeken dus goed vergelijkbaar.

Waarin ze wel verschillen, is dat de respondenten van 2015 gemiddeld bijna twee jaar jonger zijn dan die van 2011. Een belangrijker verschil is de slechtere inkomenspositie: de respondenten van 2015 hebben veel vaker een maandinkomen beneden de 500 euro.

Meeste gebruikers goed op de hoogte van het verbod

Vrijwel alle geïnterviewde qatgebruikers weten dat het importeren/vervoeren van qat naar en vanuit Nederland verboden is. Een kleine minderheid denkt dat kopen en bezit van qat nog legaal zijn in Nederland.

Minder gebruikers, relatief meer 'problematische' gebruikers

Net als in het onderzoek van 2011 gebruikte de meerderheid van de respondenten van 2015 al qat toen zij nog in Somalië woonden. Het gebruik in Nederland vindt vooral plaats in het weekend, maar 14% gebruikt dagelijks. Van de respondenten van 2015 kan 19% beschouwd worden als 'problematisch gebruiker'. Dat is bijna dubbel zoveel als in het onderzoek van 2011 (11%). Deze groep gebruikt veel vaker dagelijks qat dan de 'gewone gebruikers'.

Op basis van de survey onder qatgebruikers kunnen geen finale, 'harde' uitspraken gedaan worden over veranderingen in het totale qatgebruik onder Somaliërs in Nederland sinds het qatverbod. Maar in de interviews met lokale experts en in de focusgroepen met deelnemers uit de Somalische gemeenschap was de algemene teneur dat het aantal qatgebruikers dankzij het verbod (door minder beschikbaarheid en hogere prijzen) is gedaald. Het lijkt dan aannemelijk dat niet zozeer sprake is van een grotere groep 'problematische' gebruikers dan voorheen, maar van een gekrompen populatie qatgebruikers, met daarbinnen een kleiner geworden deel 'gewone' en een groter percentage 'problematische' gebruikers.

Daarop wijzen ook de resultaten van het gebruikersonderzoek. Bijna alle respondenten gebruikten drie jaar geleden (dus vóór het verbod) ook al qat. Veel van hen zeggen nu minder

vaak qat te gebruiken dan toen. Dit resultaat lijkt op het eerste gezicht op gespannen voet te staan met de conclusie dat er in 2015 verhoudingsgewijs meer ‘problematische’ gebruikers zijn dan vóór het qatverbod. Het lijkt echter aannemelijk dat, hoewel veel huidige gebruikers tegenwoordig minder qat gebruiken (en er nu vaak meer geld aan uitgeven), de ‘problematische’ gebruikers relatief vaker zijn doorgegaan met gebruik.

8.2 Opsporing en handhaving

Politie ging qatverbod snel handhaven

Meteen nadat qat begin 2013 werd opgenomen in de Opiumwet ging de politie handhaven. De politieregistratie liet een scherpe toename zien in het aantal incidenten waarbij qat in beslaggenomen werd. In de tweede helft van 2014 liep dit weer rap terug, naar het niveau van vóór het qatverbod. In de gehele periode vanaf begin 2013 tot en met medio 2014 ging het om enkele tientallen incidenten per kwartaal, daarvoor en daarna om een handjevol. Deze trend in opsporing en handhaving is ook goed terug te zien in de berichtgeving in de media.

Veel qat onderschept op Schiphol

Bij de op Schiphol onderschepte zendingen laat de periode tussen begin 2013 tot en met het derde kwartaal van 2014 een scherpe piek zien in het laatste kwartaal van 2013 (ruim 600 onderschepte zendingen, in totaal ruim 5 000 kg). Dit terwijl de cijfers in de eerste drie kwartalen van 2013 en het eerste halfjaar van 2014 vrij stabiel waren (en op een veel lager niveau). Daarna nam het aantal inbeslaggenomen pakketten met qat (vaak met de VS als bestemming) in rap tempo toe (naar ca. 350 in het tweede kwartaal van 2015), net als de inbeslaggenomen hoeveelheid qat (naar ruim 2 500 kilo in het tweede kwartaal van 2015).

8.3 Beschikbaarheid

Het verbod had volgens geïnterviewde experts bij de politie en de douane direct consequenties voor de aanvoer van verse qat via Schiphol. Volgens de gemeente Uithoorn verdween de (overlastgevende) tussenhandel hier. Maar er bleef nog wel verse qat via Schiphol binnenkomen. Daarnaast kwam verse qat via het Verenigd Koninkrijk (waar qat toen nog legaal was) per vrachtwagen en trein naar Nederland, maar in kleinere hoeveelheden dan voorheen via Schiphol – en ook minder vers, want al een paar dagen oud. Deze (tijdelijke) route verviel nadat qat in juni 2014 ook in het Verenigd Koninkrijk verboden werd.

Qat sinds verbod moeilijker verkrijgbaar, veel duurder en vaker gedroogd in plaats van vers

Op den duur bleek de op Schiphol en via andere routes in Nederland gearriveerde qat ook steeds vaker gedroogd in plaats van vers te zijn. Ook volgens lokale experts die werken in de 11 gemeenten met verhoudingsgewijs veel Somalische inwoners en focusgroepen met Somaliërs is het aandeel gedroogde qat groter geworden; bovendien werd de qathandel onoverzichtelijker.

Uit het gebruikersonderzoek blijkt dat zij qat op verschillende manieren aanschaffen. Net als in het vorige gebruikersonderzoek (van 2011) gebeurt dit het vaakst in een qathuis. Maar dit gebeurt nu wel minder vaak dan toen. Vooral telefonisch qat bestellen en thuis laten bezorgen nam fors toe. Deze verschuiving lijkt echter al vóór het verbod in gang te zijn gezet en kan dus niet zonder meer aan het verbod worden toegeschreven. Sinds het verbod – en volgens veel respondenten ook *door* het verbod – is:

- Qat nu vaak moeilijker beschikbaar;
- De prijs van verse qat vertienvoudigd van gemiddeld € 3,50 naar € 32,- per bundel;
- De kwaliteit van qat vaak slechter;
- Verse qat voor een deel vervangen door gedroogde qat en – in mindere mate – qat in poedervorm.

8.4 Sociale en gezondheidsproblematiek

Lokale experts en deelnemers aan de focusgroepen typeren de Somalische gemeenschap als hecht, maar sociaal kwetsbaar. Verslaving aan qat wordt echter weinig genoemd. Sinds het verbod is over de hele linie bezien het qatgebruik gedaald. Maar dit heeft in de Somalische gemeenschap (nog) niet geleid tot minder werkloosheid en meer participatie.

Participatie en integratie

Uit de interviews met lokale experts en uit de focusgroepen komt naar voren dat frequent gebruik een negatieve invloed heeft op de participatie en integratie. Ongeveer de helft van de geïnterviewde qatgebruikers spreekt vloeiend of goed Nederlands. Vaak wonen de qatgebruikers in een etnisch gemengde wijk, maar de vriendenkring bestaat voor een belangrijk deel uit Somaliërs.

Sociale problematiek

Volgens de lokale experts en de deelnemers aan de focusgroepen lijken ongunstige maatschappelijke omstandigheden (o.a. analfabetisme, laaggeletterdheid; huisvestings- en gezinsproblematiek; financiële problemen; geringe participatie; en psychosociale problematiek) het problematisch gebruik van qat te versterken. Qat wordt dan vooral gebruikt om problemen te vergeten. Dit leidt soms tot spanningen en ruzies in de huiselijke sfeer.

Bij de sociale problemen die volgens de gebruikers zelf het gevolg zijn van hun qatgebruik, staan financiële problemen bovenaan, gevolgd door zich verslapen en te laat komen (op werk, school e.d.). Minder vaak leidt hun qatgebruik naar hun mening tot te weinig aandacht voor hun gezin, familie of vrienden, of tot ruzies. Al deze sociale problemen doen zich veel vaker voor bij ‘problematische’ gebruikers dan bij ‘gewone’ gebruikers.

Gezondheidsproblematiek vooral bij ‘problematische’ gebruikers

Net als in het vorige onderzoek (in 2011) is er bij de gemeenten weinig kennis over de aard en achtergronden van qatgebruik en de gezondheidsproblematiek. Somalische experts tonen zich bezorgd over de gezondheidsproblematiek bij (frequente) qatgebruikers. Er is volgens hen weinig kennis bij de GGZ over qatproblematiek en de hulpverlening zou te weinig

oog hebben voor posttraumatische stressstoornissen bij Somaliërs in het algemeen, als ook in relatie tot problematisch qatgebruik.
Bij de gezondheidsproblematiek in het gebruikersonderzoek staan problemen die te maken hebben met de stimulerende werking van qat bovenaan. Slaapproblemen staan aan top, op flinke afstand volgen stress, hartkloppingen, gewichtsverlies e.d. Ook gezondheidsproblemen doen zich veel vaker voor bij 'problematische' gebruikers dan bij 'gewone' gebruikers.

Veranderingen sinds het verbod: relatief meer 'problematische' gebruikers

De *aard* van de sociale en gezondheidsproblematiek van de in 2015 geïnterviewde qatgebruikers is vergelijkbaar met die in het onderzoek van 2011. Ook in 2015 bleek de problematiek op tal van aspecten groter te zijn voor 'problematische' gebruikers dan voor 'gewone' gebruikers. Aangezien in 2015 het aandeel 'problematische' gebruikers binnen de steekproef groter is dan in 2011 (zie Hoofdstuk 5), is het aannemelijk dat de problematiek *binnen de populatie actuele (= afgelopen week) qatgebruikers* groter is dan in 2011. Over (veranderingen in) de totale omvang van de sociale en gezondheidsproblematiek binnen de Somalische gemeenschap als gevolg van qatgebruik kunnen echter geen uitspraken worden gedaan.

8.5 Neveneffecten van het verbod

Vaak meer aandacht en geld voor het gezin, maar ook bemoeizucht of passiviteit

Volgens de lokale experts en deelnemers aan de focusgroepen is de situatie in gezinnen verbeterd. Sinds het qatverbod is de qat duurder geworden. Vaak wordt er nu minder of niet meer gebruikt, waardoor er minder of geen geld meer aan qat wordt uitgegeven. Omdat er over het geheel genomen minder qatgebruikers zijn, is er meer tijd en aandacht voor gezin en kinderen. Anderzijds hebben gezinnen nu vaker man en vader over de vloer, die zich met het gezin gaat bemoeien of juist passiever wordt zonder qat.

Gebruikers die doorgaan nu meer financiële problemen

Continuerend gebruik gaat (door de duurder geworden qat) juist ten koste van het huishoudbudget. Degenen die nog steeds qat gebruiken zijn nu volgens de focusgroepdeelnemers meer tijd kwijt met het zoeken naar qat en geven er ook meer geld aan uit. De sociaal-culturele inbedding van het qatgebruik staat meer onder druk en vooral de frequentere gebruikers zouden zich meer ontheemd en sociaal geïsoleerd voelen dan voor het verbod.

Vaker alcohol, niet vaker andere drugs

Volgens de deelnemers uit de Somalische gemeenschap aan de focusgroepen zou in sommige gebruikerskringen nu (meer) alcohol en/of cannabis gebruikt worden. Uit het gebruikersonderzoek blijkt inderdaad dat respondenten sinds het verbod meer alcohol zijn gaan drinken, maar nog steeds drinken zij veel minder alcohol dan de rest van de Nederlandse bevol-

king. Er zijn geen aanwijzingen dat qatgebruikers nu vaker andere middelen gebruiken, ook geen synthetische ‘vervangers’ van qat.

8.6 Overlast, handel, veiligheid en openbare orde

In een deel van de 11 gemeenten waren ook in 2011 al weinig problemen in termen van overlast, handel, veiligheid en openbare orde. Hier heeft het verbod dan ook weinig veranderd. Sommige gemeenten met meer qatproblematiek hadden vóór het verbod sociaal-medische en/of juridische maatregelen (APV) getroffen tegen problematisch gebruik en/of overlast op straat en in woningen.

Door stringent optreden van de politie tegen de verkoop van qat op straat, in ontmoetingsruimten en woningen is de handel – en daarmee ook de overlast – vrijwel geheel uit het publieke zicht verdwenen. In enkele gemeenten zijn woningen c.q. winkels gesloten. Tegenwoordig krijgt de politie weinig klachten meer over aan qat gerelateerde overlast.

Op het consumentenniveau van de qatmarkt zegt het overgrote deel van de geïnterviewde qatgebruikers nog nooit tijdens of na een qatsessie in Nederland problemen met de politie te hebben gehad. Geen van hen zegt in Nederland wel eens gearresteerd te zijn tijdens of na een qatsessie.

9 BIJLAGE A RICHTLIJNEN VOOR STRAFVORDERING

Richtlijnen voor strafvordering Opiumwet, inzake qat (first offenders)

Aanwezig hebben, handel, vervoer, in- en uitvoer van qat	**Uitgangspunt (onttrekking aan het verkeer +)**	**Toelichting**
1 bundel (ca. 200 gram) (is geringe hoeveelheid voor eigen gebruik en betreft een overtreding (art. 11, lid 7 Opiumwet)	Onttrekking aan het verkeer	Bij bezit wordt in beginsel niet strafrechtelijk opgetreden, tenzij het gebruik overlast veroorzaakt.
0,2-10 kilogram (kg)	Geldboete €500 – €1.000 Taakstraf 20-40 uur	
10-20 kg	Taakstraf 40-90 uur	
20-50 kg	Gevangenisstraf 6-14 weken	
50-100 kg	Gevangenisstraf 14 weken - 4 maanden	
100-200 kg	Gevangenisstraf 4-6 maanden	
200 -500 kg	Gevangenisstraf 6-8 maanden	
500- 1000 kg	Gevangenisstraf 8-10 maanden	
>1000 kg	Gevangenisstraf >10 maanden	Maatwerk

10 BIJLAGE B TABELLEN GEBRUIKERSSURVEY

Tabel 1 Methode

Hoe respondent gevonden	
Via vrienden veldwerker	49.4%
Netwerk veldwerker	9.6%
Somalische organisatie	10.2%
Via respondent	9.6%
In het veld geworden	4.2%
In qathuis of via qatdealer	16.9%
Ruimte van afnemen interview	
Qathuis	1.2%
Bij de gebruiker thuis	41.1%
Op straat	2.4%
In een auto	16.1%
AZC	3.6%
Anders	35.7%
Anderen aanwezig bij interview	
Ja	3.0%
Nee	97.0%

Tabel 2 Geslacht

Geslacht	
Man	85.1%
Vrouw	14.9%

Tabel 3 Geboorteland en verblijfsstatus

Geboorteland	
Nederland	2.4%
Somalië	95.2%
Djibouti	1.2%
Jemen	0.6%
Saudi Arabië	0.6%
Verblijfsstatus	
Ik heb een Nederlands paspoort	58.3%
Ik heb een vaste verblijfsvergunning	26.8%
Ik heb een tijdelijke verblijfsvergunning	11.9%
Ik heb geen verblijfsvergunning	3.0%

Tabel 4 Opleidingsniveau

Opleiding afgemaakt in Somalië	
Geen	25.0%
Basisonderwijs	17.3%
Voortgezet onderwijs	27.4%
Middelbaar beroepsonderwijs	19.0%
Hoger beroepsonderwijs	7.1%
Universitaire opleiding	3.0%
Anders	1.2%
Opleiding afgemaakt in Nederland	
Geen	56.0%
Basisonderwijs	0%
Voortgezet onderwijs	3.0%
Middelbaar beroepsonderwijs	22.0%
Hoger beroepsonderwijs	7.1%
Universitaire opleiding	0%
Losse cursussen	11.9%
Anders	0%

Tabel 5 Werk en solliciteren

Betaald werk	
Nee	53.0%
Nee, ik doe vrijwilligerswerk/onbetaald werk	17.9%
Ja	29.2%
Indien geen werk, zoekende of solliciterende	
Anders	11.0%
Ik solliciteer minder dan één keer per maand	14.0%
Ik solliciteer één of meerdere keren per maand	24.3%
Ik solliciteer één of meerdere keren per week	6.6%
Nee	44.1%

Tabel 6 Inkomen

Welke inkomsten omvatten huishoudbudget	
Mijn salaris	28.6%
Salaris van mijn echtgenot(e)/partner	4.2%
Uitkering	67.3%
Uitkering van mijn echtgenot(e)/partner	0.6%
Anders	11.3%
Hoeveel geld heeft huishouden gemiddeld per maand te besteden	
Minder dan 500 euro	27.4%
500-1000 euro	32.7%
1000-1500 euro	19.0%
1500-2000 euro	11.9%
2000-2500 euro	4.2%
Meer dan 2500 euro	1.2%
Weet ik niet	3.6%
Genoeg geld voor vaste lasten	
Nee	31.0%
Ja	62.5%
De ene maand wel, de andere niet	4.8%
Weet ik niet	1.8%
Schulden of geld geleend	
Nee	61.3%
Ja, ik	36.3%
Ja, mijn echtgenoot	9.5%

Tabel 7 Partner

Getrouwd of vaste vriend(in)/partner	
Ja	47.0%
Nee	53.0%
Woonplaats partner	
In Nederland, in hetzelfde huis	46.8%
In Nederland, maar we wonen niet bij elkaar	25.3%
In Somalië	15.2%
Ergens anders	12.7%

Tabel 8 Woonsituatie

Soort huis	
Koopwoning/appartement	0.6%
Huurwoning/appartement	75.6%
Bij vrienden/familie in huis	4.8%
Ik huur een kamer	13.7%
Op straat/in daklozenopvang	1.8%
Woonruimte in een AZC	3.6%
Wonen met wie	
Alleen	51.8%
Echtgenot(e)	20.2%
Vaste vriend(in)/partner	2.4%
Met (één van mijn) ouders	6.5%
Met andere familieleden	7.7%
Met goede vrienden	6.0%
Met mijn kinderen	22.0%
Me kinderen van iemand anders	1.2%
Met bekenden/minder bekenden	3.0%
Anders	1.2%

Tabel 9 Kinderen

Kinderen	
Ja	59.5%
Nee	40.1%
Zorg voor kinderen die in Nederland wonen en jonger zijn dan 18 jaar	
Ja, altijd	51.1%
Soms	1.1%
Bijna nooit	3.3%
Nee	44.4%
Als u niet voor uw kinderen zorgt die in Nederland wonen en jonger zijn dan 18 jaar, wie zorgt dan voor ze?	
Mijn echtgenot(e)/partner (de biologische ouder)	65.1%
Mijn echtgenot(e)/partner (niet de biologische ouder)	14.0%
Mijn ouders	9.3%
Andere familieleden	11.6%

Tabel 10 Qatgebruik Somalië

Qatgebruik toen men in Somalië woonde	
Ja	71.4%
Nee	44%
N.v.t., nooit in Somalië gewoond	2.4%
Toen ik in Somalië woonde, gebruikte ik	
Geen qat	25.7%
Meer qat dan nu	53. 0%
Evenveel qat als nu	9.0%
Minder qat dan nu	10.2%
Ik heb nooit in Somalië gewoond	1.8%

Tabel 11 Qatgebruik nu

Aantal dagen per week qat gebruiken	
1 dag per week	47.0%
2 dagen per week	21.4%
3 dagen per week	10.1%
4 dagen per week	3.6%
5 dagen per week	2.4%
6 dagen per week	1.2%
7 dagen per week	14.3%
Waar qat gebruiken	
In een qathuis	20.4%
Bij vrienden thuis	44.3%
In eigen woning	31.7%
Op straat	1.2%
In het AZC	2.4%
Waar nog meer wel eens qat gebruiken	
In een qathuis	15.5%
Bij vrienden thuis	39.9%
In eigen woning	36.9%
Op straat	1.2%
In het AZC	4.8%
Anders, namelijk	1.8%
- Bij mijn werk	1.2%
- Buurthuis	0.6%
Met wie gebruiken	
Alleen	11.9%
Echtgenot(e)/partner	1.2%
Familie	3.6%
Vrienden	83.3%
Periode gestopt met qat gebruiken	
Ja	25.6%
Nee	74.4%

Tabel 12 Qatgebruik – dagen van de week

	Ma	**Di**	**Wo**	**Do**	**Vr**	**Za**	**Zo**
Gebruik op weekdag							
Altijd of bijna altijd	12.1%	11.0%	15.5%	22.1%	46.7%	57.7%	47.2%
Meestal	16.5%	14.4%	21.4%	13.7%	26.7%	33.6%	23.1%
Soms	13.2%	13.3%	17.5%	14.7%	12.6%	6.7%	9.3%
Bijna nooit	4.4%	3.3%	2.9%	8.4%	0.7%	0.0%	6.5%
Nooit	53.8%	57.8%	42.7%	41.1%	13.3%	2.0%	13.9%

Tabel 13 Qat kopen

Waar qat kopen	
In een qathuis	46.4%
Bestellen per telefoon en dan wordt het thuis bezorgd	17.9%
In een winkel die qat verkoopt	1.2%
Via vrienden/familie	13.7%
Op een vaste plek op straat	6.5%
Op straat, geen vaste plek	6.5%
Ik verkoop zelf qat	3.6%
Anders	4.2%
Manier van aan qat komen drie jaar geleden vergeleken met nu	
Nu op dezelfde manier en ook van dezelfde persoon	39.5%
Nu op dezelfde manier, maar niet van dezelfde persoon	11.8%
Nu anders dan drie jaar geleden	48.7%
Hoe aan qat komen drie jaar geleden	
Die kocht ik bij het qathuis	50.7%
Bestellen per telefoon en dan werd het thuis bezorgd	21.7%
In een winkel die qat verkocht	3.3%
Via vrienden/familie	9.9%
Op een vaste plek op straat	5.9%
Op straat, geen vaste plek	3.9%
Ik verkocht toen zelf qat	3.9%
Anders	0.7%
Nu makkelijker of moeilijker om aan qat te komen	
Hetzelfde	34.9%
Moeilijker	65.1%
Makkelijker	0%

Tabel 14 Qatgebruik drie jaar geleden

Qatgebruik drie jaar geleden	
Ik gebruikte toen ook al qat, (ook) in Nederland	90.5%
Ik gebruikte toen ook al qat, maar niet in Nederland	7.1%
Ik gebruikte pas na die tijd voor het eerst qat	2.4%
Drie jaar geleden hoeveelheid qatgebruik vergeleken met nu	
Ik gebruik nu vaker qat	3.3%
Ik gebruik nu even vaak qat als toen	26.3%
Ik gebruik nu minder vaak qat dan toen	70.4%
Geld aan qat uitgegeven drie jaar geleden vergeleken met nu	
Ik geef nu meer geld uit aan qat dan toen	87.5%
Ik geef nu evenveel geld uit aan qat als toen	6.6%
Ik geef nu minder geld uit aan qat dan toen	5.9%
Qat van dezelfde kwaliteit als drie jaar geleden	
Nu beter	1.2%
Hetzelfde	36.1%
Nu slechter	62.7%

Tabel 15 Gedroogde qat

In Nederland gedroogde qat aangeboden gekregen	
Nee. nooit aangeboden gekregen	35.1%
Wel aangeboden gekregen, maar niet in Nederland	3.0%
Wel aangeboden gekregen, maar nooit gebruikt	14.9%
Wel aangeboden gekregen en ook gebruikt	47.0%
Laatste keer gedroogde qat gebruikt	
Laatste 30 dagen	72.9%
Laatste 12 maanden	21.2%
Langer geleden	5.9%
Hoe gedroogde qat gebruiken	
Kauwen, net als verse qat	74.2%
Anders	25.8%

Tabel 16 Qat in poedervorm

In Nederland qat in poedervorm aangeboden gekregen	
Nee, nooit aangeboden gekregen	64.7%
Wel aangeboden gekregen, maar niet in Nederland	4.2%
Wel aangeboden gekregen, maar nooit gebruikt	18.6%
Wel aangeboden gekregen en ook gebruikt	12.6%
Laatste keer qat in poedervorm gebruikt	
Laatste 30 dagen	66.7%
Laatste 12 maanden	25.0%
Langer geleden	8.3%
Hoe qat in poedervorm gebruiken	
Kauwen, net als verse qat	73.9%
Anders	26.1%

Tabel 17 Alcoholgebruik

Ooit gedronken	
Ja	31.3%
Nee	68.7%
Wanneer voor het laatst gedronken	
Laatste 30 dagen	68.6%
Laatste 12 maanden	9.8%
Langer geleden	21.6%
Hoeveel dagen in de week alcohol gebruiken	
1 dag	5.7%
2 dagen	17.1%
3 dagen	22.9%
4 dagen	14.3%
5 dagen	2.9%
6 dagen	0%
7 dagen	34.3%
Ik weet het niet	2.9%
Tegenwoordig minder vaak of vaker alcohol drinken dan drie jaar geleden	
Meer	63.4%
Evenveel	19.5%
Minder	7.3%
Geen	9.8%
Tijdens qatsessie meer of minder alcohol gebruiken dan wanneer men geen qat gebruikt	
Meer	58.5%
Evenveel	17.1%
Minder	14.6%
Geen	9.8%

Tabel 18 Tabakgebruik

Roken	
Ja	68.7%
Nee	31.3%
Hoeveel dagen in de week roken	
Minder dan één keer	0.9%
Ik weet het niet	1.8%
1 dag	0%
2 dagen	1.8%
3 dagen	5.3%
4 dagen	0.9%
5 dagen	4.4%
6 dagen	3.5%
7 dagen	81.6%
Tijdens qatsessie meer of minder roken dan wanneer men geen qat gebruikt	
Meer	40.9%
Evenveel	20.7%
Minder	9.8%
Niet	1.2%
Nooit roken	27.4%

Tabel 19 Overig middelengebruik

Cannabis/wiet/hasj	
Nooit gebruikt	75.9%
Voor het laatst in de afgelopen 30 dagen	18.7%
Voor het laatst in de afgelopen 12 maanden	1.8%
Voor het laatst langer geleden	3.6%
Cocaïne	
Nooit gebruikt	97.5%
Voor het laatst in de afgelopen 30 dagen	1.2%
Voor het laatst in de afgelopen 12 maanden	0.6%
Voor het laatst langer geleden	0.6%
XTC/MDMA	
Nooit gebruikt	99.4%
Voor het laatst in de afgelopen 30 dagen	0.0%
Voor het laatst in de afgelopen 12 maanden	0.0%
Voor het laatst langer geleden	0.6%
GHB	
Nooit gebruikt	99.4%
Voor het laatst in de afgelopen 30 dagen	0.0%
Voor het laatst in de afgelopen 12 maanden	0.0%
Voor het laatst langer geleden	0.6%
Paddo's	
Nooit gebruikt	98.8%
Voor het laatst in de afgelopen 30 dagen	0.6%
Voor het laatst in de afgelopen 12 maanden	0.0%
Voor het laatst langer geleden	0.6%

Tabel 20 Opvattingen legaliteit qatgebruik, -bezit en -handel

Qatgebruik is…	
Legaal	9.1%
Verboden	90.9%
Qat in bezit hebben is…	
Legaal	7.9%
Verboden	92.1%
Qat kopen is…	
Legaal	4.9%
Verboden	95.1%
Qat verkopen is…	
Legaal	1.8%
Verboden	98.2%
Qat importeren/naar Nederland vervoeren is…	
Legaal	1.2%
Verboden	98.8%
Qat exporteren/naar het buitenland vervoeren is…	
Legaal	0.6%
Verboden	99.4%
Heeft u in Nederland wel eens problemen gehad met de politie tijdens of na een qatsessie?	
Nee	93.5%
Ja, ik ben wel eens aangesproken	5.4%
Ja, ik heb wel eens een boete gekregen	1.2%

Tabel 21 Inburgering en taalbeheersing

Inburgeringscursus	
Nee dat hoefde ik niet	42.3%
Dat kon wel, maar ik ben niet gegaan	1.8%
Ja, maar ik heb hem niet gehaald	10.1%
Ja, ik ben er nog mee bezig	10.1%
Ja ik ben geslaagd	30.4%
Anders	5.4%
Spreken van de Nederlandse taal	
Nee, helemaal niet	3.6%
Een beetje	44.6%
Goed	33.9%
Vloeiend	17.9%
Spreken van de Somalische taal	
Nee, helemaal niet	0%
Een beetje	0.6%
Goed	12.5%
Vloeiend	86.9%
Spreken van de Engelse taal	
Nee, helemaal niet	16.1%
Een beetje	36.3%
Goed	35.7%
Vloeiend	11.9%

Tabel 22 Vrienden en buren

Vriendenkring/kennissenkring	
Vooral Somaliërs	35.7%
Vooral Somaliërs en andere migranten	27.4%
Gemengd, zowel Somaliërs en andere migranten als Nederlanders	36.3%
Vooral autochtone Nederlanders	0.6%
Wat voor mensen in buurt (wijk)	
Vooral Somaliërs	3.0%
Vooral Somaliërs en andere migranten	13.1%
Gemengd, zowel Somaliërs en andere migranten als Nederlanders	56.0%
Vooral autochtone Nederlanders	28.0%
Contact met buren	
We spreken elkaar nooit	7.7%
We groeten elkaar	48.8%
We maken wel eens een praatje	26.8%
Ik heb een vriendschappelijke band met sommige van mijn buren	16.7%
Betrokkenheid bij een Somalische zelforganisatie	
Ja	42.3%
Nee	57.7%
Betrokkenheid bij een andere verenging, club of organisatie	
Ja	25.0%
Nee	75.0%

Tabel 23 Sociale problemen door qatgebruik

	Nooit	Soms	Regelmatig	Altijd
Verslapen. te laat komen op werk	67.9%	12.5%	6.0%	13.7%
Verslapen. te laat komen op school	69.5%	13.2%	4.8%	12.6%
Verslapen. te laat komen op cursus	73.7%	9.6%	6.6%	10.2%
Verslapen. te laat komen op andere afspraken	63.7%	17.9%	7.1%	11.3%
Te weinig tijd/aandacht/energie voor echtgenoot	78.0%	4.8%	7.7%	9.5%
Te weinig tijd/aandacht/energie voor kinderen	85.1%	3.0%	4.8%	7.1%
Te weinig tijd/aandacht/energie voor vrienden en familie	79.2%	6.0%	6.0%	8.9%
Ruzie met echtgenoot	85.1%	3.0%	4.8%	7.1%
Ruzie met kinderen	88.7%	1.8%	1.8%	7.7%
Ruzie met vrienden/familie	81.0%	3.6%	3.6%	11.9%
Ruzie met anderen/buurtbewoners	88.7%	1.8%	1.8%	7.7%
Moeite met opleiding	83.3%	3.6%	2.4%	10.7%
Moeite met werk vinden	78.4%	4.8%	2.4%	14.4%
Te weinig geld voor qat	67.3%	11.3%	4.2%	17.3%
Te weinig geld voor huishouden	67.1%	9.0%	4.8%	19.2%
Te weinig geld voor andere dingen	65.9%	10.2%	3.0%	21.0%

Tabel 24 Verschillen 'gewone' en 'problematische' gebruikers – sociale problemen

	'gewone'	'problematische'	*p*
Verslapen, te laat komen op werk			*.001*
Nooit	74.6%	41.9%	
Soms	10.4%	15.1%	
Regelmatig	6.0%	6.5%	
Altijd	9.0%	35.5%	
Verslapen, te laat komen op school			*.023*
Nooit	73.9%	53.3%	
Soms	13.4%	13.3%	
Regelmatig	3.7%	3.3%	
Altijd	9.0%	30.0%	
Verslapen, te laat komen op cursus			*.005*
Nooit	79.9%	50.0%	
Soms	8.2%	16.7%	
Regelmatig	3.7%	13.3%	
Altijd	8.2%	20.0%	
Verslapen, te laat komen op andere afspraken			*.045*
Nooit	67.9%	48.4%	
Soms	17.9%	16.1%	
Regelmatig	5.2%	12.9%	
Altijd	9.0%	22.6%	
Te weinig tijd/aandacht/energie voor partner			*<.001*
Nooit	85.8%	48.4%	
Soms	3.7%	6.5%	
Regelmatig	4.5%	19.4%	
Altijd	6.0%	25.8%	

Tabel 25 **Verschillen 'gewone' en 'problematische' gebruikers – sociale problemen (vervolg)**

	'gewone'	'problematische'	*p*
Te weinig tijd/aandacht/energie voor kinderen			*<.001*
Nooit	91.0%	61.3%	
Soms	2.2%	6.5%	
Regelmatig	3.0%	9.7%	
Altijd	3.7%	22.6%	
Te weinig tijd/aandacht/energie voor vrienden en familie			*<.001*
Nooit	86.8%	48.4%	
Soms	4.5%	9.7%	
Regelmatig	4.5%	12.9%	
Altijd	4.5%	29.0%	
Ruzie met partner			*<.001*
Nooit	91.0%	58.1%	
Soms	2.2%	6.5%	
Regelmatig	3.7%	9.7%	
Altijd	3.0%	25.8%	
Ruzie met kinderen			*.005*
Nooit	92.5%	74.2%	
Soms	1.5%	3.2%	
Regelmatig	2.2%	0%	
Altijd	3.7%	22.6%	
Ruzie met vrienden/familie			*<.001*
Nooit	88.8%	48.4%	
Soms	3.0%	6.5%	
Regelmatig	2.2%	9.7%	
Altijd	6.0%	35.5%	
Moeite met opleiding			*<.001*
Nooit	94.0%	64.5%	
Soms	0.7%	6.5%	
Regelmatig	2.2%	0%	
Altijd	3.0%	29.0%	
Moeite met werk vinden			*.003*
Nooit	84.2%	54.8%	
Soms	3.8%	6.5%	
Regelmatig	1.5%	6.5%	
Altijd	10.5%	32.3%	
Te weinig geld voor qat			*.001*
Nooit	73.9%	41.9%	
Soms	11.2%	9.7%	
Regelmatig	2.2%	12.9%	
Altijd	12.7%	35.5%	
Te weinig geld voor huishouden			*<.001*
Nooit	73.7%	35.5%	
Soms	9.0%	9.7%	
Regelmatig	1.5%	19.4%	
Altijd	15.8%	35.5%	
Te weinig geld voor andere dingen			*<.001*
Nooit	72.4%	36.7%	
Soms	9.7%	10.0%	
Regelmatig	0.7%	13.3%	
Altijd	17.2%	40.0%	

Tabel 26 Klachten en kritiek vanuit omgeving

Partner klaagt over hoeveelheid qatgebruik	
Geen partner of geen contact met partner	42.3%
Vaak	15.5%
Soms	6.0%
Bijna nooit	10.7%
Nooit	25.6%
Partner klaagt over te weinig aandacht voor hem/haar/gezin door qatgebruik	
Geen partner of geen contact met partner	42.3%
Vaak	12.5%
Soms	8.3%
Bijna nooit	9.5%
Nooit	27.4%
Partner klaagt over hoeveelheid geld aan qatgebruik	
Geen partner of geen contact met partner	42.9%
Vaak	13.1%
Soms	11.3%
Bijna nooit	6.0%
Nooit	26.8%
Kritiek door andere familieleden op hoeveelheid qatgebruik	
Geen andere familieleden of geen contact met andere familieleden	16.7%
Vaak	31.0%
Soms	15.5%
Bijna nooit	7.7%
Nooit	29.2%

Tabel 27 Gezondheidsproblemen door qatgebruik – ooit

	Nooit	Mild	Gemiddeld	Ernstig
Slaapproblemen	42.9%	17.9%	15.5%	23.8%
Verlies van gewicht	61.3%	11.3%	7.7%	19.6%
Verlies van eetlust	61.3%	8.3%	11.3%	19.0%
Wantrouwen	75.6%	4.2%	7.1%	13.1%
Stemmingswisselingen	70.8%	7.1%	6.0%	13.1%
Lusteloosheid	72.6%	8.3%	4.8%	14.3%
Angsten/ongerustheid	78.0%	5.4%	2.4%	14.3%
Stress	72.0%	4.8%	4.2%	72.0%
Irritatie	72.0%	5.4%	3.6%	72.0%
Hallucinaties	79.8%	4.2%	4.8%	79.8%
Paniekaanvallen	81.0%	44.8%	3.6%	81.0%
Hartkloppingen	72.0%	6.0%	8.3%	13.7%

Tabel 28 Verschillen ‘gewone’ en ‘problematische’ gebruikers – gezondheidsproblemen ooit

	‘gewone’	‘problematische’	*p*
Slaapproblemen			*.030*
Milde klachten	17.2%	19.4%	
Gemiddelde klachten	16.4%	12.9%	
Ernstige klachten	18.7%	41.9%	
Verlies van gewicht			*.002*
Milde klachten	10.4%	12.9%	
Gemiddelde klachten	6.0%	9.7%	
Ernstige klachten	14.9%	41.9%	
Verlies van eetlust			*<.001*
Milde klachten	5.2%	16.1%	
Gemiddelde klachten	11.2%	9.7%	
Ernstige klachten	14.2%	41.9%	
Wantrouwen			*<.001*
Milde klachten	3.0%	6.5%	
Gemiddelde klachten	5.2%	16.1%	
Ernstige klachten	7.5%	35.5%	
Stemmingswisselingen			*<.001*
Milde klachten	6.0%	9.7%	
Gemiddelde klachten	3.7%	16.1%	
Ernstige klachten	10.4%	38.7%	
Lusteloosheid			*<.001*
Milde klachten	5.2%	22.6%	
Gemiddelde klachten	3.7%	3.2%	
Ernstige klachten	10.4%	29.0%	
Angstig/ongerustheid			*<.001*
Milde klachten	3.7%	9.7%	
Gemiddelde klachten	0.7%	9.7%	
Ernstige klachten	11.2%	29.0%	
Stress			*<.001*
Milde klachten	3.0%	9.7%	
Gemiddelde klachten	3.0%	9.7%	
Ernstige klachten	14.9%	38.7%	
Irritatie			*.001*
Milde klachten	4.5%	6.5%	
Gemiddelde klachten	3.7%	3.2%	
Ernstige klachten	13.4%	45.2%	
Hallucinaties			*<.001*
Milde klachten	2.2%	12.9%	
Gemiddelde klachten	3.0%	12.9%	
Ernstige klachten	7.5%	29.0%	
Paniekaanvallen			*<.001*
Milde klachten	3.0%	9.7%	
Gemiddelde klachten	3.0%	6.5%	
Ernstige klachten	6.0%	32.3%	
Hartkloppingen			*.001*
Milde klachten	5.2%	6.5%	
Gemiddelde klachten	6.0%	16.1%	
Ernstige klachten	9.7%	32.3%	

Tabel 29 Gezondheidsproblemen door qatgebruik – recent (afgelopen 12 maanden)

	Nooit	Mild	Gemiddeld	Ernstig
Slaapproblemen	45.5%	13.8%	15.6%	25.1%
Verlies van gewicht	70.1%	9.0%	5.4%	15.6%
Verlies van eetlust	68.3%	7.2%	9.0%	15.6%
Wantrouwen	78.4%	7.2%	4.8%	9.6%
Stemmingswisselingen	80.2%	3.6%	3.6%	12.6%
Lusteloosheid	81.4%	4.8%	4.8%	9.0%
Angsten/ongerustheid	75.9%	4.8%	3.6%	15.7%
Stress	68.3%	7.8%	3.6%	20.4%
Irritatie	72.6%	7.1%	1.8%	18.5%
Hallucinaties	85.1%	3.6%	0.6%	10.7%
Paniekaanvallen	83.3%	3.6%	0.6%	12.5%
Hartkloppingen	72.5%	6.0%	3.6%	18.0%

Tabel 30 Verschillen 'gewone' en 'problematische' gebruikers – gezondheidsproblemen recent

	'gewone'	'problematische'	*p*
Slaapproblemen			*.003*
Milde klachten	13.4%	16.7%	
Gemiddelde klachten	17.2%	6.7%	
Ernstige klachten	18.7%	50.0%	
Verlies van gewicht			*<.001*
Milde klachten	8.2%	13.3%	
Gemiddelde klachten	3.7%	6.7%	
Ernstige klachten	9.0%	43.3%	
Verlies van eetlust			*<.001*
Milde klachten	5.2%	16.7%	
Gemiddelde klachten	7.5%	10.0%	
Ernstige klachten	9.0%	43.3%	
Wantrouwen			*.001*
Milde klachten	5.3%	16.1%	
Gemiddelde klachten	3.0%	9.7%	
Ernstige klachten	6.8%	22.6%	
Stemmingswisselingen			*<.001*
Milde klachten	3.0%	6.5%	
Gemiddelde klachten	0.8%	12.9%	
Ernstige klachten	7.5%	35.5%	
Lusteloosheid			*<.001*
Milde klachten	3.0%	13.3%	
Gemiddelde klachten	3.0%	10.0%	
Ernstige klachten	5.2%	26.7%	
Angstig/ongerustheid			*<.001*
Milde klachten	4.5%	6.5%	
Gemiddelde klachten	2.3%	6.5%	
Ernstige klachten	9.8%	41.9%	

Tabel 31 Verschillen 'gewone' en 'problematische' gebruikers – gezondheidsproblemen recent (vervolg)

	'gewone'	'problematische'	*p*
Stress			*.001*
Milde klachten	7.5%	9.7%	
Gemiddelde klachten	2.3%	6.5%	
Ernstige klachten	15.0%	41.9%	
Irritatie			*.021*
Milde klachten	6.0%	12.9%	
Gemiddelde klachten	1.5%	3.2%	
Ernstige klachten	14.9%	32.3%	
Hallucinaties			*<.001*
Milde klachten	2.2%	9.7%	
Gemiddelde klachten	0.7%	0%	
Ernstige klachten	5.2%	35.5%	
Paniekaanvallen			*<.001*
Milde klachten	2.2%	9.7%	
Gemiddelde klachten	0%	3.2%	
Ernstige klachten	7.5%	35.5%	
Hartkloppingen			*.004*
Milde klachten	5.3%	9.7%	
Gemiddelde klachten	3.8%	3.2%	
Ernstige klachten	12.8%	38.7%	

Tabel 32 Overige problemen qatgebruik

Na qatgebruik moe en terneergeslagen voelen	
Altijd	9.5%
Vaak	17.3%
Soms	42.3%
Bijna nooit	13.1%
Nooit	17.9%
Zorgen om hoeveelheid geld besteden aan qat	
Vaak	23.2%
Soms	31.5%
Bijna nooit	13.7%
Nooit	31.5%
Problemen met mond of tanden door qatgebruik	
Ja, maar niet in de laatste 12 maanden	15.5%
Ja, ook in de laatste 12 maanden	13.1%
Nee	71.4%

Tabel 33 Hulpverlening

Professionele hulpverlening in verband met qatgebruik	
Nooit	96.4%
Ja, maar niet in de laatste 12 maanden	2.4%
Ja, (ook) in de laatste 12 maanden	1.2%
Professionele hulpverlening in verband met alcohol of drugs	
Nooit	97.6%
Ja, maar niet in de laatste 12 maanden	1.8%
Ja, (ook) in de laatste 12 maanden	0.6%
Professionele hulpverlening in verband met psychische problemen	
Nooit	95.8%
Ja, maar niet in de laatste 12 maanden	3.6%
Ja, (ook) in de laatste 12 maanden	0.6%

Tabel 34 Redenen om qat te gebruiken

Belangrijkste reden om qat te gebruiken: 'Als ik kauw, dan…'	
Heb ik sociaal contact, praat ik met vrienden en bekenden	79.8%
Voel ik mij lekker	54.2%
Kan ik beter/harder/sneller werken	26.2%
Kan ik me beter concentreren op mijn studie	13.1%
Kan ik mijn zorgen bespreken	26.2%
Presteer ik beter	21.4%
Kan ik beter nadenken	35.1%
Kan ik me beter ontspannen	51.2%
Hoef ik niet aan mijn problemen in Nederland te denken	44.0%
Hoef ik niet aan mijn ervaringen in Somalië te denken	43.5%
Is dat goed voor mijn vriendschappen	42.3%
Kan ik beter omgaan met mijn echtgenot(e)	11.3%
Kan ik beter zorgen voor mijn kinderen	7.7%
Voel ik me cultureel verboden met Somalië	48.8%
Anders	3.0%

Tabel 35 Stellingen

Qatgebruik hoort bij de Somalische cultuur	
Mee eens	63.3%
Tussenin	18.1%
Niet mee eens	18.7%
Qatgebruik is goed voor je sociale contacten	
Mee eens	83.7%
Tussenin	7.8%
Niet mee eens	8.4%
Qat moet je alleen in het weekend gebruiken, anders raak je in de problemen	
Mee eens	64.5%
Tussenin	15.7%
Niet mee eens	19.9%
Somalische jongeren horen geen qat te gebruiken	
Mee eens	36.1%
Tussenin	30.7%
Niet mee eens	33.1%

Tabel 36 Stellingen (vervolg)

Het is goed dat Somalische vrouwen in Nederland voorlichting geven over qat	
Mee eens	51.2%
Tussenin	22.9%
Niet mee eens	25.9%
Het is goed dat Somalische mannen in Nederland voorlichting geven over qat	
Mee eens	68.5%
Tussenin	15.2%
Niet mee eens	16.4%
Het is goed dat religieuze leiders (imams) in Nederland binnen de Somalische gemeenschap voorlichting geven over qat	
Mee eens	61.8%
Tussenin	14.5%
Niet mee eens	23.6%
Qatgebruik is iets voor mannen, vrouwen horen dat niet te doen	
Mee eens	33.9%
Tussenin	19.4%
Niet mee eens	46.7%
Door het gebruik van qat worden mensen sneller agressief	
Mee eens	13.9%
Tussenin	26.1%
Niet mee eens	60.0%
Door het gebruik van qat zijn er meer spanningen in de Somalische gemeenschap	
Mee eens	13.9%
Tussenin	22.4%
Niet mee eens	63.6%
Door het gebruik van qat zijn er meer spanningen tussen Somaliërs en andere bewoners in mijn buurt	
Mee eens	13.3%
Tussenin	18.8%
Niet mee eens	67.9%
Qatgebruik is slecht voor de reputatie van Somaliërs in Nederland	
Mee eens	22.6%
Tussenin	26.8%
Niet mee eens	50.6%
Als je qat gebruikt, is het in Nederland moeilijker om werk te vinden	
Mee eens	17.8%
Tussenin	22.7%
Niet mee eens	59.5%
Ouders met schoolgaande kinderen horen geen qat te gebruiken	
Mee eens	41.2%
Tussenin	18.8%
Niet mee eens	40.0%
Somalische vrouwen die qat gebruiken, raken sneller in de problemen dan Somalische mannen die qat gebruiken	
Mee eens	41.2%
Tussenin	15.8%
Niet mee eens	43.0%

11 LITERATUUR

Al-Motarreb, A., Al-Habori, M. & Broadley, K. (2010) Khat chewing, cardiovascular diseases and other internal medical problems: the current situation and directions for future research. *Journal of Ethnopharmacology, 132.*

Beckerleg, S. (2010) *Ethnic identity and development: khat and social change in Africa*. Palgrave Macmillan, New York.

Bongard, S., Nakajima, M., and al'Absi, M. (2014) Khat chewing and acculturation in East-African migrants living in Frankfurt am Main/Germany. *Journal of Ethnopharmacology* 164: 223-228.

CAM (2007) *Risicoschatting qat 2007*. Bilthoven: Coördinatiepunt Assessment en Monitoring nieuwe drugs, RIVM.

EMCDDA (2015) *European Drug report 2015: Trends and developments.* Lisbon: European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction.

Griffiths, P., Gossop, M., Wickendam, S., Dunworth, J., Harris, K. & Lloyd, C. A. (1997) Transcultural pattern of drug use: qat (khat) in the UK. *British journal of psychiatry*, 170 (3): 281-284.

Griffiths, P., Lopez, D., Sedefov, R., Gallegos, A., Hughes, B., Noor, A. & Royuela, L. (2010) Khat use and monitoring drug use in Europe: the current situation and issues for the future. *Journal of Ethnopharmacology* 132(3): 578-583.

Hansen, P. (2013) Khat, governance and political identity among diaspora returnees to Somaliland. *Journal of ethnic and migration studies,* 39(1):143-159.

Van Heelsum, A.J. (2011) *Somaliërs in Nederland.* Den Haag: Ministerie BZK, Directie Inburgering en Integratie.

De Jonge, C.M. & Van der Veen, C. (2011) *Qatgebruik onder Somaliërs in Nederland.* Utrecht: Trimbos-instituut.

Kassim, S., Dalsania, A, Nordgren, J. & Hulbert, J. (2015) Before the ban – an exploratory study of a local khat market in East London, UK. *Harm Reduction Journal*, 12: 19.

Klein, A., Beckerleg, S., and Hailu, D. (2009) Regulating khat – Dilemmas and opportunities for the international drug control system. *International Journal of Drug Policy* 20: 509-513.

Klein, A. & Metaal, P. (2010). A good chew or good riddance- How to move forward in the regulation of khat consumption. *Journal of Ethnopharmacology*, 132(3): 584-589.

Klein, A., Metaal, P. & Jelsma, M. (2012) *Chewing over Khat prohibition. The globalisation of control and regulation of an ancient stimulant.* Amsterdam: Transnational Institute (Series on Legislative Reform of Drug Policies, Nr. 17).

NDM (2015) *Nationale Drug Monitor, Jaarbericht 2015.* Utrecht: Trimbos-instituut.

NND (2010) *Nieuwsbrief Qat-special*, jaargang 8 nr. 2.

Nordgren, J. (2013) The moral entrepreneurship of anti-khat campaigners in Sweden – a critical discourse analysis. *Drugs and Alcohol Today* 13(1): 20-27.

Odenwald, M. Hinkel, H. & Schauer, E (2009) Use of khat and posttraumatic stress disorder as risk factors for psychotic symptoms: a study of Somali combatants. *Social Science and Medicin*e, 69: 1040-1048.

Odenwald, M., Warfa, N., Bhui, K. & Elbert, T. (2010) A call for overcoming the barriers. *Journal of Ethnopharmacology*, 132(3): 615-619.

Omar, Y.S., Jenkins, A., Van Regteren Altena, M., Tuck, H., Hynan, C., Tohow, A., Chopra, P. & Castle, D. (2015) Khat use: What is the problem and what can be done? *BioMed Research International*, Article ID 472302.

Pawson, R. & Tilley, N. (2003) *Realistic evaluation*. London: Sage Publications.

Rätsch, C. (1988) *Enzyklopädie der psychoaktiven Pflanzen.* Aarau/ Schweiz: AT Verlag.

Thomas, S. & Williams, T. (2013) Khat (Catha edulis): A systematic review of evidence and literature to its harms to UK users and society. *Drug Science, Policy and Law*, 0(0):1- 25.

United Nations (1971) Convention on psychotropic substances. Final act of the United Nations conference for adoption of a protocol on psychoactive substances.

WHO (2006) *WHO expert committee on drug dependence. Thirty-fourth report*. Geneva: World Health Organization.